ॐ

श्रीमद्भगवद्गीता

जिसको

राए बहादुर हरिचन्द वकील

मुल्तान ने

पूर्व कलेर निवासी पं० कृपाराम जी

की सहायता से

पञ्जाबी में

भावाशय और मनोरञ्जनी टीका सहित

प्रकाशित किया है

* संवत् १९६५ मास वैशाख *

ऐङ्गलो-संस्कृत प्रेस लाहौर में लाला रामचन्द मानकटाहला के

प्रबन्ध से छपी

प्रथम वार ५०० कापी

ਤੋਂ

ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਦਗੀਤਾ

(ਸਟੀਕ)

ਜਿਸਕੋ

ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰੋਂ ਮੇਂ

ਅਨਵਯ ਔਰ ਟੀਕਾ ਸਹਿਤ

ਸ੍ਰੀਯੁਤ ਰਾਇ ਬਹਾਦੁਰ ਮੁਲਤਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸੀ

ਲਾਲਾ ਹਰੀਚੰਦ ਜੀ ਵਕੀਲ

ਨੇ

ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਪੂਰਬ ਕਲੇਰ
ਨਿਵਾਸੀ ਕੀ ਸਹਾਇਤਾ

ਸੇ

ਐਂਗਲੋ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ ਮੇਂ ਛਪਵਾਕਰ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਆ ॥

ਸੰਮਤ ੧੯੬੫ ਵਿਕ੍ਰਮੀ

ਓਂ ਵਿਗਿਆਪਨ ਪਤ੍ਰ

ਓਂ ਪਰਮਾਤਮਨੇ ਨਮਾ ॥ ਵਿਦਿਤ ਹੋ ਕਿ ਯੇਹ ਪੁਸ-ਤਕ ਸ੍ਰੀਮਤ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਸੰਪੂਰਣ ਵੇਦਾਂਤ ਤਥਾ ਉਪਨਿਖਦੋਂ ਕਾ ਸਾਰਭੂਤ ਜਿਸਕੋ ਪੂਰਣਪਰਬ੍ਰਹਮ ਭਗਤੋਂ ਕੋ ਆਨੰਦ ਦੇਨੇ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਂਰਾਜ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਚੰਦ੍ਰ ਜੀਨੇ ਅਪਨੇ ਮੁਖਾਰਵਿੰਦ ਸੇ ਵਰਣਨਕਰ ਅਪਨੇ ਪਰਮ ਸਖਾ ਅਰਜਨ ਜੀ ਕੇ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਜੋ ਮਹਾਂ ਮੋਹ ਉਸਕੇ ਨਾਸ਼ ਕੇ ਲੀਏ ਔਰ ਅਪਾਰ ਸੰਸਾਰ ਕੇ ਪਾਰ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਜੋ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਉਸਕੋ ਦਿਖਲਾਯਾ ਹੈ।

ਵਹੀ ਉਕਤ ਸ੍ਰੀਮਤ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਜਿਸਕੇ ਭੀਤਰ ਬੜਾ ਗੂੜ੍ਹ ਵੇਦਾਂਤ ਭਰਾ ਹੂਆ ਹੈ, ਜਿਸਕੋ ਅਛੇ ੨ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਵੇਤਾ ਅਪਨੀ ਬੁਧੀ ਸੇ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਤੇ ਤੋ ਮੰਦਬੁਧੀ ਜਿਨਕੋ ਕੇਵਲ ਦੇਸ਼ ਭਾਖਾ ਹੀ ਪਠਨ ਪਾਠਨ ਕਰਨੇ ਕੀ ਸਾਮਰਥ ਹੈ ਵੋਹ ਕੈਸੇ ਇਸਕੇ ਗੂੜ੍ਹ ਅਰਥ ਕੋ ਜਾਨ ਸਕਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਯੇਹ ਪ੍ਰਤਖ੍ਯ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਬ ਤਕ ਕਿਸੀ ਪੁਸਤਕ ਕਾ ਯਥਾਰਥ ਗੂੜ੍ਹ ਅਰਥ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੁਧੀ ਮੇਂ ਨ ਭਾਸਮਾਨ ਹੋ ਤਬ ਤਕ ਆਨੰਦ ਕਿਉਂਕਰ ਮਿਲ ਸਕਤਾ ਹੈ ਕੇਵਲ ਭਾਰਵਾਹੀ ਪਸ਼ੂ ਕੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਹੈ ਜੈਸੇ ਪਸ਼ੂ ਚੰਦਨ ਔਰ ਕਪੂਰ ਆਦੀ ਕੇ ਭਾਰ ਕੋ ਹੀ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਨਕਿ ਉਨਕੇ ਸੁਗੰਧੀ ਆਦੀ ਗੁਣੋਂ ਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਐਸਾ ਕੋਈ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਖਾ

ਪੁਰੁਖ ਨ ਹੋਗਾ ਜੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀਮਤ ਵਿਆਸਦੇਵ ਮੁਨੀ ਸੇ ਰਚੀ ਹੂਈ ਸਾਖਿਆਤ ਭਗਵਤ ਮੁਖਾਰਵਿੰਦ ਸੇ ਨਿਕਲੀ ਹੂਈ ਸ੍ਰੀਮਤ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੋ ਨ ਜਾਨਤਾ ਹੋਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਵੋਹ ਸੰਪੂਰਣ ਪੁਰਖਾਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਾ ਏਕ ਹੀ ਸਾਧਨ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਸੀ ਕੇ ਸ੍ਰਵਣ ਮਨਨ ਔਰ ਨਿਧੀਧਿਆਸਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ ਔਰ ਮੋਖਜ ਇਨ ਚਾਰੋਂ ਪੁਰਖਾਰਥੋਂ ਕਾ ਫਲ ਮਿਲਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਸੰਪੂਰਣ ਭਾਰਤ ਨਿਵਾਸੀ ਭਗਵਤ ਪਾਦਾਰਬਿੰਦ ਰਸਿਕ ਜਨੋਂ ਕੇ ਚਿਤ ਕੇ ਆਨੰਦ ਕੇ ਲੀਏ ਔਰ ਬੁਧੀ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੇ ਲੀਏ ਮੁਲਤਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਵਾਸੀ ਖਜਤ੍ਰੀ ਵਰ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦਰ ਲਾਲਾ ਹਰੀਚੰਦ੍ਰ ਜੀਨੇ ਪੂਰਬਕਲੇਰ ਨਿਵਾਸੀ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ ਜੀ ਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸੇ ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਕੇ ਲੋਗੋਂ ਕੇ ਉਪਕਾਰਾਰਥ ਸ੍ਰੀਮਤਭਗਵਤਗੀਤਾ ਕਾ ਮਨੋਹਰ ਅਰਥ ਔਰ ਮਨੋਰੰਜਨੀ ਨਾਮ ਟੀਕਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾ ਮੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀ ਹੈ।

ओ३म्

श्रीमद्भगवद्गीता ।

धृतराष्ट्र उवाच

मूलम्

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे समवेता युयुत्सवः ।
मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥१॥

ਅਨਵੈ—ਹੇ ਸੰਜੇ ਧਰਮ ਖੇਤ੍ਰੇ (ਧਰਮ ਪ੍ਰਧਾਨੇ ਖੇਤ੍ਰੇ) ਕੁਰੂਖੇਤ੍ਰੇ (ਏਤਨ ਨਾਮਨਿ ਦੇਸ਼ੇ) ਸਮਵੇਤਾ (ਮਿਲਤਾ) ਯੁਯੁਤ ਸਭਾ (ਯੋਧੁਮਿਛਵਾ) ਮਾਮਕਾ (ਮਮ ਪੁਤ੍ਰਾ ਦੁਰ-ਯੋਧਨਾਦਿਯਾ) ਚੈਈਵੰ ਪੁਨਾ ਪਾਂਡਵਾਂ (ਪੰਡੂ ਪੁਤ੍ਰ ਯੁਧਿ ਸ਼ਟਰਾਦਿਯਾ) ਕਿੰ ਅਕੁਰ ਵਤ ॥ ੧ ॥ ਇਤਯਨਵਯਾ

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ—ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਭਏ ਕਿ ਹੇ ਸੰਜੇ ਧਰਮ ਕੇ ਖੇਤ੍ਰ ਕੁਰੂਖੇਤ੍ਰ ਮੇਂ ਮਿਲੇ ਹੂਏ ਯੁਧ ਕੀ ਇਛਾ ਵਾਲੇ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦਿ ਮੇਰ ਪੁਤ੍ਰ ਔਰ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਆਦਿ ਪੰਡੂ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਕਿਆ ਕਰਤੇ ਭਏ ॥ ੧ ॥

संजय उवाच

मू० दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।
आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥२॥

ਅਨਵੈ—ਤਦਾ ਦੁਰਯੋਧਨੋ ਰਾਜਾ ਵਯੂਢੰ (ਰਚਤੰ) ਪਾਂਡਵਾਨੀਕੰ (ਪਾਂਡਵ ਸੇਨਾਂ) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੋਆ ਤੂ ਪੁਨਾ। ਆਚਾਰਯੰ (ਦ੍ਰੋਣਾਚਾਰਯੰ) ਉਪਸੰਗਮਯ (ਸਮੀਪੰ

ਗਤ੍ਵਆ) ਬਚਨੰ ਅਬ੍ਰਵੀਤ ॥ ੨ ॥ ਇਤਯਨਵਯਾ

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ–ਸੰਜੇ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਭਏ ਕਿ ਹੇ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਤਬ ਦੁਰ-ਯੋਧਨ ਰਾਜਾ ਸਜੀ ਹੂਈ ਸੇਨਾਂ ਕੋ ਦੇਖ ਕਰ ਪੁਨਾ ਦ੍ਰੋਣਾਚਾਰਯ ਕੇ ਪਾਸ ਜਾਕਰ ਵਚਨ ਕਹਿਤਾ ਭਿਆ ॥ ੨ ॥

मू० पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।
व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥३॥

ਅਨਵੈ–ਹੇ ਅਚਾਰਯ (ਦ੍ਰੋਣਾਚਾਰਯ) ਧੀਮਤਾ (ਬੁਧੀਮਤਾ) ਤਵ ਸ਼ਿਖਯੇਣ ਦ੍ਰੁਰਪਦ ਪੁਤ੍ਰੇਣ ਵਯੂਢਾਂ ਏਤਾਂ ਮਹਤੀਂ ਪੰਡ ਪੁਤ੍ਰਾਣਾਂ ਚਮੂੰ (ਸੇਨਾਂ) ਪਸ਼ ॥ ੩ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ--ਹੇ ਦ੍ਰੋਣਾਚਾਰਯ ਬੁਧੀਵਾਲੇ ਤੇਰੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਰਪਤ ਰਾਜਾ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟਦੁਯਮਨ ਸੇ ਰਚੀ ਹੂਈ ਇਸ ਬੜੀ ਪੰਡ ਪੁਤ੍ਰੋਂ ਕੀ ਸੇਨਾਂ ਕੋ ਤੂੰ ਦੇਖ ॥੩॥

मू० अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।
युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथाः ॥ ४ ॥

ਅਨਵੈ–ਅਤ੍ਰ (ਅਸਾਡਯਾਂ ਸੇਨਾਯਾਂ) ਮਹੇਖ੍ਵਾਸਾ (ਅਤੀ ਧਨੁਖ ਮੰਤਾ) ਯੁਧੀ ਭੀਮਾਰਜੁਨਸਮਾਂ ਯੁਯਧਾਨਾਂ ਵਿਰਾ-ਟਾ ਚ ਮਹਾਰਥਾ ਦ੍ਰੁਰਪਦਾ ਚ ਸੰਤੀ ॥ ੪ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ–ਇਸ ਸੇਨਾਂ ਮੇਂ ਬੜੇ ਧਨੁਖਧਾਰੀ ਯੁਧ ਮੇਂ ਭੀਮਸੇਨ ਔਰ ਅਰਜੁਨ ਕੇ ਸਮਾਨ ਯੁਯਧਾਨੇ ਰਾਜਾ ਵਿਰਾਟ ਰਾਜਾ ਔਰ ਮਹਾਰਥੀ ਦੁਰੁਪਦ ਰਾਜਾ ਹੈਂ ॥ ੪ ॥

मू० धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।
पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैव्यश्च नरपुङ्गवः ॥५॥

ਅਨਵੈ–ਧ੍ਰਿਸ਼ਟਕੇਤੂ ਚੇਕੀਤਾਨਾਂ ਵੀਰਯਵਾਨ ਕਾਸ਼ੀ

ਰਾਜਾ ਚ ਪੁਰੂਜਿਤ ਕੁੰਤੀ ਭੋਜਾ ਚ ਨਰ ਪੁੰਗਵਾ (ਨਰ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਾ) ਸ਼ੈਵਯਾ ਚ ॥ ੫ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ–ਧ੍ਰਿਸ਼ਟਕੇਤੂ, ਚੇਕੀਤਾਨ, ਔਰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਮੀ ਕਾਸ਼ੀ ਕਾ ਰਾਜਾ, ਪੁਰੁਜਿਤ, ਕੁੰਤੀ ਭੋਜ, ਔਰ ਨਰੋਂ ਮੇਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸ਼ਈਵਜ ਰਾਜਾ ॥ ੫ ॥

ਮੂ॰ युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्य्यवान् ।
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्वएव महारथाः ॥ ६ ॥

ਅਨਵੈ–ਚ ਪੁਨਹਾ ਵਿਕਰਾਂਤਹਾ (ਪ੍ਰਾਕਰਮੀ) ਯੁਧਾ ਮਨਿਹੂ ਵੀਰਯਵਾਨ ਉਤ ਮਉਜਾ ਸਊਭਦ੍ਰਹ ਪੁਨਾ ਦ੍ਰੌਪਦਿਆ (ਦ੍ਰੁਪਦਿਆ ਖਟ ਪੁਤ੍ਰਹ) ਏਤੇ ਸਰਬ ਏਵ ਮਹਾਰਥਾ ॥ ੬ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ–ਔਰ ਪ੍ਰਾਕਰਮੀ ਯੁਧਾਮਨਯੂ ਰਾਜਾ ਔਰ ਪ੍ਰਾਕਰਮੀ ਤਥਾ ਬਲੀ ਸੁਭਦਰਾ ਕਾ ਪੁਤ੍ਰ ਅਭਿਮਨਯੂ ਔਰ ਛੇ ਦਰੋਪਤੀ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰਯ ਸਭ ਮਹਾਰਥੀ ਹੈਂ ॥ ੬ ॥

ਮੂ॰ अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।
नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान् ब्रवीमि ते ॥७

ਅਨਵੈ–ਤੂੰ ਪੁਨਾਂ ਹੇ ਦ੍ਵਿਜੋਤਮ (ਦੂਜੇਸ਼ੂ ਉਤਮ ਅਚਾ-ਰਯ) ਅਸਮਾਕਮ ਯੇ ਵਿਸ਼ਸ਼ਟਾ ਤਾਂਨ (ਤੂੰ) ਨਿਬੋਧ (ਜਾਨੀਹੀ) ਯੇ ਮਮ ਸੈਨੀਯਸ ਨਾਇਕਾ (ਨੇਤਾਰਾ) ਤਾਂਨ ਸੰਗਿਯਾਰਥੰ (ਸਮਿਇਕ ਗਿਆਨਾਰਥੰ) ਤੇ (ਤੁਭਿਅੰ) (ਅਹੰ) ਬ੍ਰਵੀਮੀ ॥ ੭ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ--ਫਿਰ ਹੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣੋਂ ਮੇਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਮਰੀ ਸੇਨਾਂ ਮੇਂ ਜੋ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈਂ ਤਿਨਕੋ ਤੂੰ ਜਾਨ ਜੋ ਮੇਰੀ ਸੇਨਾਂ ਕੇ ਪਰੇਰਕ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਭਲੀਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਨਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤਾਂਈ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ॥ 2 ॥

ਗੋਮੁਖਾ ਸਿਹਸਾਏਵ (ਤਤਖਯਣ ਮੇਵ) ਅਭਯ ਹਨਯੰਤ (ਬਾਦਿੰਜਤੇ) ਸਾ ਸ਼ਬਦਾ ਤਮਲਾਹਾ ਅਭਵਤ ॥ ੧੩ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ–ਉਸਕੇ ਪੀਛੇ ਸ਼ੰਖ ਭੇਰੀ ਪਨਵ ਆਨਕ ਗੋਮੁਖ ਤਤਖਿਣ ਹੀ ਬਜਾਏ ਜਾਤੇ ਭਏ ਵੌਹ ਸ਼ਬਦ ਗਾੜ੍ਹਾ ਹੋਤਾ ਭਿਆ ॥ ੧੩ ॥

मू० ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यंदने स्थितौ ।
माधवः पांडवश्चैव दिव्यौ शंखौ प्रदध्मतुः॥१४॥

ਅਨਵੈ–ਤਤਹਾ ਮਾਧਵਾ ਪਾਂਡਵਾ ਚ ਸ੍ਵੈਤਈਰ ਹਯੀਰ ਯੁਕਤੇ ਮਹਿਤੀ ਸਿਯੰਦਨੇ ਸਿਥਤਊ ਦਿਬਿਯੂ ਸ਼ੰਖਊ ਪ੍ਰਦਧਮਤੂ ॥ ੧੪ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ–ਉਸਕੇ ਪੀਛੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਔਰ ਅਰਜਨ ਸੁਫੇਦ ਘੋੜਿਓਂ ਸੇ ਯੁਕਤ ਬੜੇ ਰਥ ਮੇਂ ਬੈਠੇ ਹੂਏ ਦਿਵਯ ਸ਼ੰਖਾਓਂ ਕੋ ਵਜਾਤੇ ਭਏ ॥ ੧੪ ॥

मू० पांचजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ।
पौंड्रं दध्मौ महाशंखं भीमकर्मा वृकोदरः ॥१५॥

ਅਨਵੈ–ਰਿਖੀਕੇਸ਼ਾ ਪਾਂਚਜਨਯੰ ਧਨੰਜਯਾ ਦੇਵਦੱਤੰ ਭੀਮ ਕਰਮਾ ਬ੍ਰਿਕੋਦਰਾ ਪੌਂਡਰੰ ਨਾਮ ਮਹਾਂ ਸ਼ੰਖੰ ਦਧਮਊ ॥ ੧੫ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ–ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਦੇਵ ਜੀ ਪਾਂਚਜਨਯ ਨਾਮ ਸ਼ੰਖ ਕੋ ਵਜਾਤੇ ਭਏ ਅਰਜਨ ਦੇਵਦੱਤ ਨਾਮ ਸ਼ੰਖ ਕੋ ਔਰ ਭਿਆਨਕ ਹੈ ਕਰਮ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਭੀਮਸੈਨ ਪੌਂਡਰ ਨਾਮ ਸ਼ੰਖ ਕੋ ਵਜਾਤੇ ਭਏ ॥ ੧੫ ॥

मू० अनंतविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।
नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥

ਅਨਵੈ–ਕੁੰਤੀਪੁਤ੍ਰੋ ਯੁਧਿਸ਼੍ਠਰੋ ਰਾਜਾ ਅਨੰਤ ਵਿਜਯੰ ਨਾਮ ਸ਼ੰਖੰ ਨਕੁਲਾ ਸੁਘੋਸ਼ੰ ਸੈਹਦੇਵਸ਼ਚ ਮਨੀਪੁਸ਼ਪਕੰ ੧੬

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ– ਕੁੰਤੀ ਕਾ ਪੁਤ੍ਰ ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ ਰਾਜਾ ਅਨੰਤ ਵਿਜੈ ਨਾਮ ਸ਼ੰਖ ਕੋ ਨਕਲ ਸੁੰਘੋਸ਼ ਨਾਮ ਸ਼ੰਖ ਕੋ ਔਰ ਸਹਿਦੇਵ ਮਨੀਪੁਸ਼ਪ ਨਾਮ ਸ਼ੰਖ ਕੋ ਬਜਾਤੇ ਭਏ ॥ ੧੬ ॥

मू० काश्यश्च परमेष्वासः शिखंडी च महारथः।
धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः॥१७॥

ਅਨਵੈ–ਪਰਮੇਖਵਾਸਾ ਕਾਸ਼ਜਹ (ਕਾਸੀ ਨਰੇਸ਼ਾ) ਚ (ਪੁਨਾ) ਮਹਾਰਥਾ ਸ਼ਿਖੰਡੀ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟਦਜੁਮਨਾ ਚ (ਪੁਨਾ) ਵਿਰਾਟਾ ਅਪਰਾਜਿਤਾ ਸਾਤਜਕਿ ॥ ੧੭ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ–ਔਰ ਬਡੇ ਧਨੁਖ ਧਾਰਣੇ ਵਾਲਾ ਕਾਸ਼ੀ ਕਾ ਰਾਜਾ ਔਰ ਮਹਾ ਸਿਖੰਡੀ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟਦਜੁਮਨ ਔਰ ਵਿਰਾਟ ਰਾਜਾ ਦੂਸਰੇਸੇ ਨ ਜੀਤੇਜਾਨੇ ਵਾਲਾ ਸਾਤਜਕੀ ਰਾਜਾ ॥ ੧੭ ॥

मू० द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते।
सौभद्रश्च महाबाहुः शंखान्दध्मुः पृथक् पृथक्१८

ਅਨਵੈ–ਹੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀਪਤੇ ਦ੍ਰੂਪਦਾ ਚ (ਪੁਨਾ) ਸਰਵਸ਼ਾ ਦ੍ਰੌਪਦੇਯਾ ਚ (ਪੁਨਾ) ਮਹਾਬਾਹੂ ਸੌਭਦ੍ਰਾ ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ ਸ਼ੰਖਾਨ ਦਧਮੁਹ ॥ ੧੮ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ—ਹੇ ਰਾਜਨ ਦ੍ਰੁਪਦ ਰਾਜਾ ਔਰ ਸਬ ਦ੍ਰੌਪਦੀ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਬਡੀਯਾਂ ਭੁਜਾਂ ਵਾਲਾ ਸੁਭਦਰੀ ਕਾ ਪੁੱਤਰ ਯੇ ਸਬ ਵਖ ਵਖ ਸ਼ੰਖੀ ਕੋ ਵਜਾਤੇ ਭਯੇ ॥ ੧੭ ॥

मू० स घोषो धार्त्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत्।
नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलो व्यनुनादयन्॥१९॥

ਅਨਵੈ–ਸ ਘੋਖਾ ਤੁਮੁਲਾ ਸਨ ਨਭਾ ਚਾ ਪ੍ਰਿਥਿਵੀਂ

ਚੈਵ ਵ੍ਯਨੁਨਾਦਯਨ ਧਾਰਤ੍ਰਾਸ਼ਟ੍ਰਾਣਾਂ ਹਰਿਦਯਾਨਿ ਵ੍ਯਦਾਰਯਤ ॥ ੧੯ ॥

ਭਾਂਸ਼ਾ ਅਰਥ—ਵਹ ਸ਼ਬਦ ਗਾੜ੍ਹਾ ਹੂਆ ੨ ਆਕਾਸ਼ ਔਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕੋ ਸ਼ਬਦਾਯਮਾਨ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟ੍ਰ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰੋਂ ਕੇ ਹ੍ਰਿਦਯੋਂ ਕੋ ਵਿਦੀਰਣ ਕਰਤਾ ਭਯਾ ॥ ੧੯ ॥

मू॰ अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान्कपिध्वजः ।
प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुरुद्यम्य पांडवः ॥ २० ॥
हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत ॥२१॥

ਅਨਵੈ–ਹੇ ਮਹੀਪਤੇ ਅਥ ਸ਼ਸਤ੍ਰਸੰਪਾਤੇ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤੇ ਸਤਿ ਕਪੀਧਵਜਾ ਪਾਂਡਵਾ (ਅਰਜੁਨਾ) ਧਾਰਤ੍ਰਾਸ਼ਟ੍ਰਾਨ ਵ੍ਯਵਸਥਿਤਾਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਵਾ ਧਨੁਰੁਦ੍ਯਮ੍ਯ ਤਦਾ ਹੇ ਅਚ੍ਯੁਤ ਮੇ ਰਥੰ ਉਭਯੋ ਸੇਨਯੋਰ ਮਧ੍ਯੇ ਸਥਾਪਯ ਇਦੰ ਵਾਕ੍ਯੰ ਹ੍ਰਿਖੀਕੇਸ਼ੰ ਆਹ ॥ ੨੦-੨੧ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ––ਹੇ ਰਾਜਨ ਇਸ ਕੇ ਪੀਛੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰੋਂ ਕੇ ਚਲਨੇ ਪਰ ਬਾਨਰ ਹੈ ਧਵਜਾ ਮੇਂ ਜਿਸਕੇ ਐਸਾ ਅਰਜਨ ਖੜੇ ਹੂਏ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਦੇਖਕਰ ਧਨੁਖ ਕੋ ਉਠਾਕਰ ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੇਰੇ ਰਥ ਕੋ ਦੋਨੋਂ ਸੇਨੋਂ ਕੇ ਮਧ੍ਯ ਮੇਂ ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਐਸਾ ਵਚਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇਵ ਜੀ ਕੋ ਕਹਤਾ ਭਯਾ ॥ ੨੧ ॥

मू॰ यावदेतान्निरीक्षेऽहं योद्धुकामानवस्थितान् ।
कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन्रणसमुद्यमे ॥ २२ ॥

ਅਨਵੈ–ਯਾਵਤ (ਸਾਕਲਯੇਨ) ਯੋਧੁਕਾਮਾਨ ਅਵ-ਸਥਿਤਾਨ ਏਤਾਨ ਅਹੰ ਨਿਰੀਖ੍ਯੇ ਅਸਮਿਨ ਰਣ

ਸਮੁਦ੍ਯਮੇ ਮਯਾ ਕੈ ਸਹ ਯੋਧਵ੍ਯੰ ॥ ੨੨ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ--ਸਕਲਤਾ ਕਰਕੇ ਯੁਧ ਕੀ ਕਾਮਨਾ ਵਾਲੇ ਖੜੇ ਹੁਏ ਹੋਏ ਇਨਕੋ ਮੈਂ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ । ਇਸ ਰਣ ਕੇ ਉਦਯੋਗ ਮੇਂ ਮੈਨੇ ਕਿਨ ਕੇ ਸਾਥ ਯੁਧ ਕਰਨਾ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

मू० योत्स्यमानानवेक्षेऽहं य एतेत्र समागतः ।
धार्त्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः ॥ २३ ॥

ਅਨਵੈ–ਯੇ ਏਤੇ ਅਤ੍ਰ ਯੁਧੇ ਦੁਰਬੁਧੇ ਧਾਰਤ੍ਰਾਸ਼੍ਟ੍ਰਸ੍ਯ ਪ੍ਰਿਯਚਿਕੀਖਵਾ ਸਮਾਗਤਾ ਤਾਨ ਯੋਤਸ੍ਯਮਾਨ ਅਹੰ ਅਵੇਖੇ ॥ ੨੩ ॥

ਭਾਸ਼ਾ ਅਰਥ–ਜੋ ਇਸ ਯੁਧ ਮੇਂ ਦੁਸਟ ਬੁਧੀਵਾਲੇ ਦੁਰਯੋਧਨ ਕੇ ਹਿਤ ਕੀ ਇਛਾ ਵਾਲੇ ਆਏ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਮੈਂ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ॥ ੨੩ ॥

संजय उवाच ।

मू० एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥२४
भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।
उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरूनिति ॥२५॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸੰਜੈ ਬੋਲਾ, ਹੇ ਰਾਜਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਰਜੁਨ ਸੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਏ ਗਏ ਪਰ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਦੋਨੋਂ ਸੈਨਾਓਂ ਕੇ ਮਧ੍ਯ ਮੇਂ ਭੀਸ਼ਮ ਔਰ ਦ੍ਰੋਣਾਚਾਰਯ ਕੇ ਸਨਮੁਖ ਔਰ ਸਭ ਰਾਜਾਓਂ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਉੱਤਮ ਰਥ ਕੋ ਅਸਥਾਪਨ ਕਰ ਐਸਾ ਬੋਲਤੇ ਭਏ ਕਿ

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਨ ਸਭ ਇਕਠੇ ਹੂਏ ਕੌਰਵੋਂ ਕੋ ਤੂੰ ਦੇਖ ॥ ੨੪-੨੫ ॥

ਮੂ॰ तत्रापश्यत् स्थितान् पार्थः पितॄनथ पितामहान्
आचार्यान्मातुलान्भ्रातॄन्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा
श्वसुरान् सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ॥ ੨੬ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਰਾਜਨ ਅਬ ਅਰਜੁਨ ਉਨ ਦੋਨੋਂ ਸੈਨਾਓਂ ਕੇ ਮਧਜ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਅਰਥਾਤ ਖੜੇ ਹੂਏ ਜੋ ਪਿਤ੍ਰੀ ਅਰਥਾਤ ਪਿਤਾ ਕੇ ਭਾਈ ਔਰ ਪਿਤਾਮਹ ਭੀਸ਼ਮ ਆਦੀ, ਆਚਾਰਯ ਦ੍ਰੋਣ ਕ੍ਰਿਪਾ ਆਦੀ, ਮਾਮਾ, ਭਾਈ, ਪੁਤ੍ਰ, ਪੌਤ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦਿਕੋਂ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰੋਂ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਮਿਤ੍ਰ, ਸ਼੍ਵਸੁਰ, ਔਰ ਜਿਨੋਂ ਨੇ ਅਪਨੇ ਸੰਗ ਉਪ-ਕਾਰ ਕੀਆ ਹੈ ॥ ੨੬ ॥

ਮੂ॰ तान् समीक्ष्य स कौंतेयः सर्वान्बंधूनवस्थितान्।
कृपया परयाऽऽविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ॥੨੭॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੋਨੋਂ ਸੈਨਾਓਂ ਮੇਂ ਇਸ-ਥਿਤ ਅਪਨੇ ਉਨ ਸਭ ਬੰਧੂਓਂ ਕੋ ਦੇਖਕਰ ਅਰਜੁਨ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਵਿਸ਼ਾਦ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਕਲੇਸ਼ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਯਿਹ ਵਚਨ ਬੋਲਾ ਉਸਕੋ ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਹੇਂ ਗੇ ॥ ੨੭ ॥

अर्जुन उवाच ।

मू० दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ।
सीदंति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ॥२८
वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ।
गांडीवं स्रंसते हस्तात् त्वक्चैव परिदह्यते ॥२९॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਰਜੁਨ ਬੋਲਾ ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਯੁਧ ਕੀ ਇਛਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਇਨ ਅਪਨੇ ਸੰਬੰਧੀਯੋਂ ਕੋ ਰਣ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੂਏ ਦੇਖ ਕਰ ਮੇਰੇ ਹਾਥ ਪਾਓਂ ਆਦੀ ਅੰਗ ਢੀਲੇ ਹੂਏ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਮੁਖ ਸੂਕਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਮੇਂ ਕੰਪ ਔਰ ਰੋਮਾਵਲੀ ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ (ਗਾਂਡੀਵ) ਧਨੁਖ ਹਾਥ ਸੇ ਗਿਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਤ੍ਵਚਾ ਭੀ ਜਲਤੀ ਹੈ ॥ ੨੮-੨੯ ॥

मू० न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ।
निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशवः॥३०

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਮੈਂ ਅਬ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੋਨੇ ਕੋ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਹੂੰ ਔਰ ਮੇਰਾ ਮਨ ਭ੍ਰਮਤਾ ਹੈ ਔਰ ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸ਼ਗਨ ਭੀ ਮੈਂ ਉਲਟੇ ਹੀ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ॥ ੩੦ ॥

मू० न च श्रेयोनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ।
न कांक्ष विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च॥३१

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਮਿਤ੍ਰ ਬਾਂਧਵੋਂ ਕੋ ਮਾਰਕੇ ਕੁਛ ਫਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖਤਾ ਔਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨਤੋ ਮੈਂ ਵਿਜੈ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ ਨ ਰਾਜਜ ਔਰ ਨ ਸੁਖ ॥ ੩੧ ॥

मू० किं नो राज्येन गोविंद किं भोगैर्जीवितेन वा ।
येषामर्थे कांक्षितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ३२

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ਹਮ ਕੋ ਰਾਜਜ, ਭੋਗ, ਔਰ ਜੀਵਨ ਇਨੋਂ ਸੇ ਕਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ ਇਸ਼ਟ ਮਿਤ੍ਰੋਂ ਲਿਯੇ ਰਾਜਜ, ਭੋਗ ਔਰ ਸੁਖ ਯੇ ਸੰਪਾਦਨ ਕਿਯੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਇਸਕਾ ਅਗਲੇ ਸ਼ਲੋਕ ਸੇ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ॥ ੩੨ ॥

मू० त इमेवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ।
आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः॥३३
मातुलाः श्वसुराः पौत्राः श्यालाः संबंधिनस्तथा ।
एतान्न हन्तुमिच्छामिं घ्नतोपि मधुसूदन ॥३४॥
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ।
निहत्य धार्त्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिःस्याज्जनार्दन ३५

ਭਾਖਾਰਥ–ਵੇ ਸਭ ਮਿਤ੍ਰ ਬਾਂਧਵ ਤੋ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਔਰ ਧਨ ਇਨਕੋ ਤਿਆਗ ਕੇ ਯੁਧ ਕਰਨੇ ਕੋ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਭੂਮੀ ਮੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ ਹੈਂ ਇਸਸੇ ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਆਚਾਰਯ ਅਰਥਾਤ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਦਾਤਾ ਦ੍ਰੋਣ ਆਦਿਕ, ਪਿਤਾ ਕੇ ਭਾਈ, ਪੁਤ੍ਰ ਔਰ ਪਿਤਾਮਹ ਭੀਸ਼ਮ ਆਦੀ। ਔਰ ਮਾਮਾ,

ਸ੍ਵਸੁਰ, ਪੌਤ੍ਰ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦਿਕੋਂ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰੋਂ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਸਾਲੇ ਪਤਨੀਯੋਂ ਕੇ ਭ੍ਰਾਈ, ਔਰ ਸੰਬੰਧੀ ਨਾਤੇਦਾਰ ਯੇ ਸਭ ਰਾਜਯ ਲੋਭ ਸੇ ਮਾਰੇਂ ਤੋ ਭੀ ਹੇ ਮਧੁਸੂਦਨ ਤੀਨ ਲੋਕੋਂ ਕੇ ਰਾਜਯ ਕੇ ਲਿਯੇ ਭੀ ਮੈਂ ਇਨਕੋ ਨਹੀਂ ਮਾਰਾ ਚਾਹਤਾ ਹੂੰ ਔਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਮਾਤ੍ਰ ਕੇ ਰਾਜਯ ਕੇ ਲਿਯੇ ਮਾਰੂੰ ਯਿਹ ਕਹਿਨਾ ਹੀ ਕਿਆ ਹੈ ਹੇ ਜਨਾਰਦਨ ਇਨ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟ੍ਰ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਮਾਰਕੇ ਕਿਆ ਹਮਕੋ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੋਗੀ ॥ ੩੩-੩੪-੩੫ ॥

मू० पापमेवाश्रयेदस्मान् हत्वैतानाततायिनः ।
तस्मान्नार्हा वयं हंतुं धार्त्तराष्ट्रान् स्वबांधवान्
स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ३६।३७

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਆਤਤਾਈ ਭੀ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਲੇਕਰ ਹਮਾਰੇ ਮਾਰਨੇ ਕੋ ਤੈਯਾਰ ਯੇ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦਿਕ ਉਨਕੋ ਮਾਰਕੇ ਕੇਵਲ ਹਮ ਕੋ ਪਾਪ ਹੀ ਹੋਗਾ ਇਸ ਕਾਰਣ ਸੇ ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਪਨੇ ਬਾਂਧਵ ਜੋ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਇਨਕੇ ਮਾਰਨੇ ਕੋ ਹਮ ਯੋਗਯ ਨਹੀਂ ਔਰ ਹੇ ਮਾਧਵ ਲਖਯਮੀ ਕੇ ਪਤੀ ਅਪਨੇ ਮਿਤ੍ਰ ਜਨੋਂ ਕੋ ਮਾਰਕੇ ਹਮ ਕੈਸੇ ਸੁਖੀ ਹੋਂਗੇ ॥ ੩੬-੩੭ ॥

ਟੀਕਾ–(੧) ਅਗਨੀ ਕਾ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ, (੨) ਜੋ ਵਿਖ ਦੇਵੇ, (੩) ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਹਾਥ ਮੇਂ ਲਿਯੇ ਮਾਰਨੇ ਕੋ ਆਤਾ ਹੋ, (੪) ਜਿਸਨੇ ਧਨ ਹਰ ਲਿਆ ਹੋ, (੫) ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਕੇ ਹਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਔਰ (੬) ਇਸਤ੍ਰੀ ਕੇ ਹਰਨੇ ਵਾਲਾ। ਯੇ ਛੇ ਆਤਾਈ ਕਹਾਤੇ ਹੈਂ ਯੇ ਸਭ ਦੋਖ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦੀ ਮੇਂ ਹੈਂ। ਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ

ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਆਤਤਾਈ ਸਾਮਨੇ ਆ ਜਾਵੈ ਤੋ ਉਸਕੋ ਸਾਮਰਥਜਵਾਨ ਪੁਰਖ ਬਿਨਾ ਵਿਚਾਰੇ ਹੀ ਮਾਰ ਡਾਲੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਕੇ ਮਾਰਨੇ ਸੇ ਕੁਛ ਦੋਖ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਵਾਕਜ ਮੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਾਕਜ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕਾ ਯਿਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂਓਂ ਕੋ, ਔਰ ਜਾਤੀ, ਬੰਧੁ, ਮਿਤ੍ਰਵਰਗੋਂ ਕੋ ਮਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹਿਯੇ ਇਸ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੇ ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਯਿਹ ਕਹਾ ਇਨ ਆਤਤਾਈ ਦੁਰਯੋ-ਧਨ ਆਦਿਕੋਂ ਕੋ ਮਾਰਕੇ ਕੁਲ ਖਯ ਆਦੀ ਦੋਸ਼ ਸੇ ਹਮ ਕੋ ਪਾਪ ਹੀ ਹੋਗਾ ॥

मू० यद्यप्येते स पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।
कुलक्षयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ३८॥
कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।
कुलक्षयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਲੋਭ ਸੇ ਨਸ਼ਟ ਹੂਆ ਵਿਚਾਰਵਾਲਾ ਚਿੱਤ ਜਿਨੋਂ ਕਾ ਐਸੇ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦੀ ਯਦਅਪੀ ਕੁਲ ਕੇ ਖਯ ਸੇ ਕੀਏ ਹੂਏ ਦੋਸ਼ ਔਰ ਮਿਤ੍ਰ ਦ੍ਰੋਹ ਮੇਂ ਪਾਤਕ ਕੋ ਨਹੀਂ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩੮ ॥ ਔਰ ਹੇ ਜਨਾਰਦਨ ਉਸ ਕੁਲ ਖਯ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਏ ਕੋ ਦੇਖਨੇ ਵਾਲੇ ਜੋ ਹਮ ਉਨ ਕੋ ਇਸ ਪਾਪ ਸੇ ਨਿਵ੍ਰਿਤ ਹੋਨਾ ਕੈਸੇ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਏ ॥੩੯

मू० कुलक्षये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोभिभवत्युत ॥४०॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਜਬ ਕੁਲ ਖਯ ਹੋਤਾ ਹੈ ਤੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੇ ਚਲੇ ਆਏ ਜੋ ਕੁਲ ਕੇ ਧਰਮ ਵੇ ਸਭ ਸਭ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਸਭ ਕੁਲ ਕੋ ਅਧਰਮ ਦਬਾ ਲੇਤਾ ਹੈ ॥੪੦॥

मू॰ अधर्माभिभवात् कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसंकरः ॥४१॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਫਿਰ ਜਬ ਅਧਰਮ ਕੇ ਦਬਾਓ ਸੇ ਧਰਮ ਕੀ ਹਾਨੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਉਨ ਉੱਤਮ ਕੁਲੋਂ ਕੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੋਸ਼ ਯੁਗਤ ਹੋਤੀ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਵ੍ਯਭਿਚਾਰਿਣੀਂ ਹੋਜਾਤੀ ਹੈਂ ਫਿਰ ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਉਨ ਇਸਤ੍ਰੀਯੋਂ ਕੋ ਦੋਸ਼ ਯੁਗਤ ਹੋਨੇ ਸੇ ਵਰਣ ਸ਼ੰਕਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੪੧ ॥

मू॰ संकरो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ।
पतंति पितरो ह्येषां लुप्तपिंडोदकक्रियाः ॥४२॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਫਿਰ ਜਿਨ ਪੁਰਖੋਂ ਨੇ ਕੁਲ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਕੀਆ ਹੈ ਉਨਕੇ ਕੁਲ ਕੇ ਨਰਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਹੀ ਵੋਹ ਵਰਣ ਸ਼ੰਕਰ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਆਦੀ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੇ ਅਭਾਵ ਸੇ ਲੁਪਤ ਹੋ ਗਈ ਅਰਥਾਤ ਛੂਟ ਗਈ ਹੈ ਸ਼੍ਰਾਧ ਤਰਪਣ ਆਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਜਿਨੋਂ ਕੀ ਐਸੇ ਜੋ ਉਨ ਕੁਲ ਨਾਸ਼ਕੋਂ ਕੇ ਪਿਤ੍ਰ ਵੋਹ ਨਰਕ ਮੇਂ ਗਿਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੪੨ ॥

मू॰ दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसंकरकारकैः ।
उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः४३

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵਰਣ ਸ਼ੰਕਰ ਕੇ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਜੋ ਕੁਲਘਨ ਪੁਰਖੋਂ ਕੇ ਅਰਥਾਤ

ਕੁਲਕੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖੋਂ ਕੇ ਪੂਰਬ ਉਕਤ ਦੋਸ਼ ਉਨੋਂ ਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆਦੀ ਜਾਤੀ ਕੇ ਧਰਮ ਔਰ ਸਨਾਤਨ ਕੁਲੋਂ ਕੇ ਜੋ ਧਰਮ ਵੋਹ ਸਭ ਨਾਸ਼ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ॥ ੪੩ ॥

मू॰ उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।
नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਹੇ ਜਨਾਰਦਨ ਜਿਨੋਂ ਕੇ ਕੁਲ ਧਰਮ ਨਸ਼ਟ ਹੂਏ ਐਸੇ ਮਨੁਖੋਂ ਕਾ ਨਿਤਜ ਨਰਕ ਮੇਂ ਵਾਸ ਹੋਤਾ ਹੈ ਯੋਹ ਹਮ ਸੁਨਤੇ ਹੈਂ ॥ ੪੪ ॥

मू॰ अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।
यद्राज्यसुखलोभेन हंतुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਯੋਹ ਬੜਾ ਆਸ਼ਚਰਯ ਹੈ ਔਰ ਬੜੇ ਖੇਦ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ ਜੋ ਹਮ ਰਾਜਜ ਕੇ ਸੁਖ ਲੋਭ ਸੇ ਅਪਨੇ ਇਸ਼ਟ ਮਿਤ੍ਰ ਬੰਧੂ ਜਨੋਂ ਕੇ ਮਾਰਨੇ ਕੋ ਤੈਯਾਰ ਹੂਏ ਹੈਂ ਵੋਹ ਬੜਾ ਪਾਪ ਕਰਨੇ ਕਾ ਨਿਸਚੈ ਕੀਆ ਹੈ ॥ ੪੫ ॥

मू॰ यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।
धार्त्तराष्ट्रारणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸ ਸੇ ਜੋ ਮੈਂ ਕੁਛ ਯਤਨ ਨ ਕਰੂੰ ਔਰ ਸ਼ਸਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਭੀ ਤਿਆਗ ਦੂੰ ਐਸੇ ਮੁਝ ਕੋ ਸ਼ਸਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਹਾਥ

ਮੇਂ ਲੀਏ ਹੂਏ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਰ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੇਂ ਮਾਰੇਂ ਤੋ ਮੇਰਾ ਬੜਾ ਕਲਜਾਣ ਹੋਏ ॥ ੪੬ ॥

संजय उवाच ।

मू॰ एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।
विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥४७॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे अर्जुनविषादयोगो
नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਸੰਜਯ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਰਜੁਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਸੇ ਵਚਨ ਕਹਿਕੇ ਔਰ ਧਨੁਖ ਬਾਨ ਕੋ ਤਿਆਗ ਸ਼ੋਕ ਗ੍ਰਸਤ ਮਨ ਹੋ ਰਥਕੇ ਉਪਰੀ ਭਾਗ ਮੇਂ ਬੈਠ ਗਿਆ ਅਰਥਾਤ ਤਕੀਆ ਕੇ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਬੈਠ ਗਿਆ ॥ ੪੭ ॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ਼੍ਰੀਭਗਵਤਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਮਨੋ ਵਿਲਾਸਿਨਯਾਂ ਪ੍ਰਥਮੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੧ ॥

द्वितीय अध्याय ।

संजय उवाच ।

मू० तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्षणम् ।
विषीदंतामिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः ॥ १ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਸੰਜਯ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ ਉਸ ਪੂਰਬ ਉਕਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਅਤਯੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਯੁਗਤ ਔਰ ਆਂਸੂਓਂ ਸੇ ਪਰੀ ਪੂਰਣ ਔਰ ਵ੍ਯਾਕੁਲ ਜਿਸਕੇ ਨੇਤ੍ਰ ਹੋ ਰਹਿ ਔਰ ਵਿਖਾਦ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ੋਕ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਜੋ ਕਲੇਸ਼ ਉਸ ਸੇ ਯੁਗਤ ਐਸੇ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਦੇਖਕੇ ਮਧੁਸੂਦਨ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ-ਨ ਵੈਹ ਯੇਹ ਵਚਨ ਕਹਿਤੇ ਭਏ ॥ ੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਮਧੁਸੁਦਨ ਕਹਿਨੇ ਕਾ ਯੇਹ ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਮੋਹ ਰੂਪ ਮਧੁਦੈਤਯ ਕਾ ਨਾਸ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਨਾਰਾਇਨ ਉਸਕੋ ਮਧੁਸੂਦਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਕੇ ਮੋਹ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਸਮਰਥ ਉਸ ਕੋ ਇਕ ਅਰਜੁਨ ਕਾ ਸ਼ੋਕ ਮੋਹ ਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਕਿਆ ਬੜੀ ਬਾਤ ਹੈ ॥ ੧ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

मू० कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम् ।
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन ॥ २ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਭਏ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਸੰਕਟ ਮੇਂ ਤੁਝਕੋ ਕੌਨ ਕਾਰਨ ਸੇ ਜੋ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਖੋਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੇਵਨ ਕੀਆ ਔਰ ਧਰਮ

ਕੀਰਤੀ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇਵਾਲਾ ਕਸਮਲ ਅਰਥਾਤ ਮੋਹ ਵੈਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਹੈ ॥ ੨ ॥

ਮੂ॰ क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते ।
क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ॥ ३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਮਹਾਨੁਭਾਵ ਸ਼ੂਰ ਸ਼ੋਮਣੀ ਜੋ ਤੂ ਹੈ ਉਸਮੇਂ ਯੇਹ ਕਾਤਰਤਾ ਅਰਥਾਤ ਡਰਪੋਕ ਹੋਨਾ ਯੁਗਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸਸੇ ਹੇ ਪਰੰਤਪ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਸੰਤਾਪ ਕਾਰਕ ਖਸ਼ੁਦ੍ਰ ਅਰਥਾਤ ਤੁਛ ਜੋ ਰਿਦੇ ਕੀ ਦੁਰਬੱਲਤਾ ਉਸਕੋ ਤਿਆਗ ਕੇ ਯੁਧ ਕਰਨੇ ਕੋ ਉਠ ॥ ੩ ॥

अर्जुनउवाच

ਮੂ॰ कथं भीष्ममहं संख्ये द्रोणं च मधुसूदन ।
इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਨਪੁੰਸਕਤਾ ਸੇ ਮੈਂ ਯੁਧ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਯੇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀਏ ਕਿੰਤੂ ਮੁਝ ਕੋ ਯੁਧ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਅਨਯਾਇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਯੇਹ ਅਰਜੁਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਤਬ ਅਰਜੁਨ ਬੋਲਾ ਕਿ ਹੇ ਮਧੁਸੂਦਨ ਹੇ ਅਰੀ ਸੂਦਨ ਅਰਥਾਤ ਹੇ ਕਾਮ ਆਦੀ ਸ਼ਤ੍ਰੋਂ ਕੇ ਨਾਸ਼ਕ ਮੈਂ ਪੁਸ਼ਪੋਂ ਸੇ ਪੂਜਾ ਕੇ ਯੋਗ ਜੋ ਭੀਸ਼ਮ ਔਰ ਦ੍ਰੋਣਾਚਾਰਯ ਉਨਕੇ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੇਂ ਬਾਣੋਂ ਸੇ ਯੁਧ ਕੈਸੇ ਕਰੂੰ ॥ ੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਪੁਸ਼ਪ ਚੜ੍ਹਾਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਹੈਂ ਉਨਕੇ ਸਾਥ ਲੜਨਾ ਯੇਹ ਬਾਣੀ ਸੇ ਕਹਿਨਾ ਭੀ ਅਯੋਗ ਹੈ ਫਿਰ ਬਾਣੋਂ ਸੇ ਉਨਕੇ ਸਾਥ ਯੁਧ ਕਰਨਾ ਕੈਸੇ ਚਾਹੀਏ ॥ ੪ ॥

मू॰ गुरूनहत्वा हि महानुभावान्
श्रेयो भोक्तं भैक्षमपीह लोके ।
हत्वार्थकामांस्तु गुरूनिहैव
भुंजीय भोगान् रुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੰਹਾਨੁਭਾਵ ਮਹਾਤਮਾ ਜੋ ਦ੍ਰੋਣ ਭੀਸ਼ਮ ਆਦੀ ਗੁਰੂ ਉਨਕੋ ਨ ਮਾਰਕਰ ਭਿਖ਼ਯਾਕਾ ਅੰਨ ਭੀ ਭੋਜਨ ਕਰਨੇ ਕੋ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕਲਯਾਣ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਔਰ ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਨਕੀ ਹੈ ਕਾਮਨਾ ਜਿਨ ਕੋ ਐਸੇ ਗੁਰੂਓਂ ਕੋ ਮਾਰ ਕਰ ਤੋ ਉਨੋਂ ਕੇ ਰੁਧਰ ਸੇ ਸਿੰਚੇ ਸੂਖੇ ਜੋ ਰਾਜ ਭੋਗ ਉਨਕੋ ਭੋਗੂੰ ॥ ੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯਦਿਅਪੀ ਖ਼ਯਤ੍ਰੀਕੋ ਭਿਖਿਆ ਕੀ ਵਿਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੋ ਭੀ ਗੁਰੂ ਬਧ ਸੇ ਰਾਜ ਭੋਗ ਕੀ ਅਪੇਖਿਆ ਭਿਖਿਆ ਭੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ॥ ੫ ॥

मू॰ न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो
यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।
यानेव हत्वा न जिजीविषामः
तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्त्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਯੇਹ ਭੀ ਹਮ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਕਿ ਯੁਧ ਕਰਨਾ ਹਮਕੋ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਵਾ ਨਹੀਂ ਔਰ ਜੋ ਕਦਾਚਿਤ ਯੁਧ ਕਰੇਂ ਭੀ ਤੋ ਯੇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਤੇ ਕਿਹਮ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦਕੋਂ ਕੋ ਜੀਤੇਂ ਗੇ ਕਿ ਵਾ ਹਮਕੋ ਵੈਹ ਜੀਤੇਂ ਗੇ ਔਰ ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਤੋ ਜੈ ਕਾ ਭੀ ਫਲ ਨਹੀਂ ਦੀਖ ਪੜਤਾ ਕਿਯੋਂ ਕਿ ਜਿਨ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦਕੋਂ ਕੋ ਮਾਰ ਕਰ ਹਮ ਨਹੀਂ ਜੀਵਨੇ ਕੀ ਇਛਾ ਕਰਤੇ ਵੈਹ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਕੇ ਪੁਤਰ ਹਮਾਰੇ ਸਨਮੁਖ ਮਾਰਨੇ ਕੋ ਖੜੇ ਹੂਏ ਹੈਂ ॥ ੬ ॥

ਮੂ॰ कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः

पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ।

यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे

शिष्यस्तेहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम् ॥ ੭ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਕੇ ਨਾ ਹੋਨੇ ਸੇ ਜੋ ਕਾਰਪਨਜ ਅਰਥਾਤ ਦੀਨਤਾ ਨਾਮ ਅਪਨੇ ਕੋ ਹੀਨ ਜਾਨਕੇ ਕਿਸੀ ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਚਾਹ ਉਸ ਦੀ-ਨਤਾ ਸੇ ਨਸ਼ਟ ਹੂਆ ਸ਼ੂਰਤਾ ਰੂਪ ਖਤ੍ਰੀ ਸੁਭਾਵ ਜਿਸ ਕਾ ਔਰ ਧਰਮ ਕੇਵਿਖੇ ਮੇਂ ਮੂੜ ਹੋਰਹਾ ਹੈ ਚਿਤ ਜਿਸ ਕਾ ਅਰਥਾਤ ਯੁਧ ਕਰਨਾ ਧਰਮ ਹੈ ਵਾ ਨਹੀਂ ਐਸਾ ਜੋ ਮੈਂ ਹੂ ਵੈਹ ਆਪਸੇ ਪੂਛਤਾ ਹੂੰ ਕਿ ਜਿਸ ਸੇ ਮੇਰਾ ਨਿਸਚੈ ਕਰਕੇ ਕਲਜਾਣ ਹੋਵੈ ਉਸ ਕੋ ਕਹੀਏ ਔਰ ਮੈਂ ਆਪ

ਕਾ ਸਿਖ ਹੂੰ ਔਰ ਸ਼ਰਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਆ ਹੂੰ ਮੁਝਕੋ ਸਿ-
ਖਿਆ ਦੀਜੀਏ ॥ ੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਮੇਂ ਕ੍ਰਿਪਨਤਾ ਕੇ ਵਿਖੇ ਮੇਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਯਾਗਜਵਲਕਜ ਰਿਖੀ ਅਪਨੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਗਾਰਗੀ ਜੋ ਪੁਰਖ ਉਸ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਆਤਮਾ ਕੇ ਬਿਨਾ ਜਾਨੇ ਇਸ ਲੋਕ ਸੇ ਮਰਕੇ ਜਾਤਾਹੈ ਵੋਹ ਕ੍ਰਿਪਣ ਹੈ ਦੀਨ ਹੀ ਰਹਿਤਾ ਹੈ। ਯੇਹ ਬ੍ਰਿਹਦਾਰਣਯਕ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੈ ॥ ੭ ॥

ਸੂ॰ न हि प्रपश्यामि ममापनुद्यात्
यच्छोकमुच्छोषणमिंद्रियाणाम् ।
अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धम्
राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ॥ ८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਸਿਵਾਏ ਆਪਕੇ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਕੇ ਦੁਖ ਕਾ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਤੀਨੋਂ ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸੇ ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ। ਹੇ ਭਗਵਨ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਮੇਂ ਨਿਸ਼ਕੰਟਕ ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ ਰਾਜ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਔਰ ਸ੍ਵਰਗ ਮੇਂ ਇੰਦ੍ਰਪਦ ਕੋ ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਇਸਥਿਤ ਹੂੰ ਤੋ ਭੀ ਜੋ ਵਸਤੂ ਮੇਰੇ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੇ ਸੁਕਾਨੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ੋਕ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰੇ ਉਸ ਕੋ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ॥ ੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਵੇਦੋਂ ਮੇਂ ਨਾਰਦ ਜੀ ਔਰ ਸਨਕਾਦਿਕ ਰਿਖੀਯੋਂ ਕਾ ਸੰਬਾਦ ਹੈ ਨਾਰਦ ਜੀਨੇ ਕਹਾ ਕਿ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਮੁਝ ਕੋ ਸਭ ਵਿਦਿਆ ਸਾਂਗੋ ਪਾਂਗ ਆਤੀ ਹੈ ਜੈਸਾ ਉਸਮੇਂ ਕਹਾ ਹੈ ਵੈਸਾ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਭੀ ਕੀਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੇਰਾ ਸ਼ੋਕ ਦੂਰ

ਨਹੀਂ ਹੂਆ ਰਿਖੀਯੋਂ ਨੇ ਕਹਾ ਆਤਮ ਵਿਦਿਆ ਤੁਮ ਨ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਗੀ ਨਾਰਦ ਜੀਨੇ ਕਹਾ ਯੇਹ ਤੋ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀ ਪਰੰਤੂ ਅਵਸ਼ਜ ਪੜ੍ਹੂੰਗਾ ਤੋ ਰਿਖੀਯੋਂ ਨੇ ਕਹਾ ਉਸੀ ਵਿਦਿਆ ਸੇ ਤੇਰਾ ਸ਼ੋਕ ਦੂਰ ਹੋਗਾ ਤਬ ਨਾਰਦ ਜੀਨੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਿਆ ਰਿਖੀਯੋਂ ਸੇ ਸ਼੍ਰਵਨ ਕੀ ਤਬ ਉਸਕਾ ਸ਼ੋਕ ਨਾਸ਼ ਹੂਆ ਇਸੀ ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ॥ ੮ ॥

संजय उवाच

ਮੂ० एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतपः ।
न योत्स्य इति गोविंदमुक्त्वा तूष्णीं बभूवह ॥ ९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਸੰਜਯ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਸੇ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਰਾਜਨ ਯੇਹ ਪੂਰਬ ਉਕਤ ਵਚਨ ਅਰਜੁਨ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਕੋ ਕਹਿਕਰ ਫਿਰ ਮੈਂ ਯੁਧ ਨਹੀਂ ਕਰੂੰਗਾ ਐਸੇ ਗੋਬਿੰਦ ਕੋ ਕਹਿਕਰ ਚੁਪ ਹੋ ਗਿਆ ॥ ੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਅਰਜੁਨ ਕੇ ਵਸ਼ਜ ਮੇਂ ਥੀ ਇਸ ਕਾਰਣ ਗੁੜਾਕੇਸ਼ ਅਰਜੁਨ ਕਾ ਨਾਮ ਹੈ । ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੇ ਸ੍ਵਾਮੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਹੈਂ ਇਸ ਕਾਰਣ ਹ੍ਰਿਖੀਕੇਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਕਾ ਨਾਮ ਹੈ । ਅਰਜੁਨ ਕਾ ਯੇਹ ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਹੈ ਕਿ ਯੁਧ ਸੇ ਪ੍ਰਿਥਮ ਮੁਝਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਜੀਏ ॥ ੯ ॥

ਮੂ० तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत ।
सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदंतमिदं वचः ॥ १० ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਦੋਨੋਂ ਸੈਨਾਓਂ ਕੇ ਮਧ੍ਯ ਮੇਂ ਵਿਖਾਦ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜੋ ਅਰਜੁਨ ਉਸ ਸੇ ਸਭ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੇ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਵੋਹ ਪ੍ਰਸੰਨ ਮੁਖ ਹੋ ਯੇਹ ਬਚਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੦ ॥ ॥ ਟੀਕਾ ॥

ਬਿਨਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਕੇ ਬੜੇ ੨ ਮਹਾਤਮਾਓਂ ਕਾ ਉਪਹਾਸ ਹੋਤਾ ਹੈ

ਅਰਜੁਨ ਕਾ ਉਪਹਾਸ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਨ ਜਾਨ ਕਰ ਕੀਆ ਇਸ ਮੇਂ ਕੁਛ ਆਸ਼ਚਰਯ ਨਹੀਂ ॥ ੧੦ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

ਮੂ० अशोच्याहन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।
गतासूनगतासूंश्च नानुशोचंति पंडिताः ॥ ११ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਅਰਜੁਨ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂੰ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਜੋ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ਉਨ ਕੇ ਨਮਿਤ ਤੂੰ ਸ਼ੋਕ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਪੰਡਤੋਂ ਕੇ ਸ੍ਰੀਖੇ ਬਾਤੇਂ ਕਹਿਤਾ ਹੈਂ ਰਾਜ ਸੁਖ ਭੋਗੋਂ ਸੇ ਹਮ ਕੋ ਕਿਆ ਹੈ ਇਤਯਾਦਿ ਔਰ ਪੰਡਤ ਤੋ ਜੀਤੇ ਮਰੇ ਹੂਓਂ ਕਾ ਸ਼ੋਕ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਭੀਸ਼ਮ ਦ੍ਰੋਣ ਆਦਿਕ ਨਮਿਤ ਵਿਵਹਾਰ ਮੇਂ ਭੀ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨਾ ਅਯੋਗ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵੋਹ ਗਿਆਨੀ ਹੈਂ ਮਰ ਕਰ ਸਦਗਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਗੇ, ਔਰ ਪਰਮਾਰਥ ਮੇਂ ਭੀ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨਾ ਨ ਚਾਹੀਏ ਕਿਉਂਕਿ ਵੋਹ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈਂ ਹਮ ਉਨਕੇ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਜੀਵੇਂਗੇ ਇਨ ਕੋ ਕੈਸੇ ਸੁਖ ਹੋਗਾ ਯੇਹ ਅਗਿਆਨ ਕਾ ਧਰਮ ਹੈ ਵਿਦਵਾਨੋਂ ਕੋ ਯੇਹ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਇਸ ਸੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂ ਗਿਆਨੀ ਪੰਡਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੧੧ ॥

ਮੂ० न त्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।
न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतःपरम् ॥ १२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਲੀਲਾ ਦੇਹ ਕੇ ਧਾਰਨੇ ਸੇ ਪੂਰਬ ਕਦਾਚਿਤ ਕਿਆ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹੂਆ ਥਾ ਕਿੰਤੂ ਹੂਆ ਹੀ ਥਾ ਵੈਸੇ ਹੀ ਇਸ ਦੇਹ ਧਾਰਨ ਸੇ ਪੂਰਬ ਤੂ

ਕਿਆ ਨਹੀਂ ਥਾ ਕਿੰਤੂ ਰਹਾ ਹੀ ਥਾ ਵੈਸੇ ਹੀ ਯੇਹ ਸਭ ਰਾਜਾ ਲੋਕ ਪਹਿਲੇ ਨ ਥੇ ਕਿੰਤੂ ਹੂਏ ਹੀ ਥੇ ਵੈਸੇ ਹੀ ਹਮ ਸਭ ਅਗਾਰੀ ਕਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੈਂਗੇ ਕਿੰਤੂ ਹੋਵੈਂਗੇ ਹੀ ॥ ੧੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਕਾਹੇ ਸੇ ਭੀਸ਼ਮ ਆਦਿਕ ਨ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨੇ ਯੋਗ ਹੈਂ ਜਿਸ ਸੇ ਨਿਤਯ ਹੈਂ ਕਾਹੇ ਸੇ ਨਿਤਯ ਹੈਂ ਇਸ ਅਰਥ ਕੇ ਨਿਸਚੈ ਕਰਨੇ ਕੋ ਭਗਵਾਨ ਅਰਜਨ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ (ਨਤ੍ਵੇ ਵਾ ਹੰ) ਇਤਯਾਦੀ। ਇਸ ਸੇ ਯੇਹ ਸਿਧ ਹੂਆ ਕਿ ਹਮ ਤੁਮ ਯੇਹ ਸਭ ਪਹਿਲੇ ਭੀ ਥੇ ਔਰ ਅਬ ਹੈਂ ਔਰ ਆਗੇ ਭੀ ਹੋਂਗੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੀਨ ਕਾਲ ਮੇਂ ਆਤਮ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਨਿਤਯ ਹੈਂ ਔਰ ਯਦਿਅਪੀ ਆਤਮਾ ਏਕ ਹੈ ਤੋ ਭੀ ਦੇਹੋਂ ਕੇ ਭੇਦ ਸੇ ਯਹਾਂ ਬਹੁ ਵਚਨ ਕੀਆ ਕੁਛ ਆਤਮ ਭੇਦ ਕੇ ਅਭਿਪ੍ਰਾਯ ਸੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੧੨ ॥

ਮੂ॰ देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥

ਭਾਖ੍ਯਾਰਥ—ਅਬ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਆਤਮਾ ਨਿਤਯ ਹੈ ਇਸ ਮੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਅਸਥੂਲ ਦੇਹ ਅਭਿਮਾਨੀ ਆਤਮਾ ਕੋ ਬਾਲਯ ਯੋਬਨ ਬ੍ਰਿਧ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ ਫਿਰ ਇਨ ਤੀਨੋਂ ਅਵਸਥਾਓਂ ਕੇ ਮਧਯ ਮੇਂ ਪ੍ਰਿਥਮ ਅਵਸਥਾ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਮੇਂ ਆਤਮਾ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਔਰ ਦ੍ਵਿਤੀਯ ਅਵਸਥਾ ਕੀ ਉਤਪਤੀ ਮੇਂ ਆਤਮਾ ਕੀ ਉਤਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਕਿੰਤੂ ਬਿਕਾਰ ਰਹਿਤ ਹੀ ਆਤਮਾ ਕੋ ਦੂਸਰੀ ਵਾ ਤੀਸਰੀ ਅਵਸਥਾ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਜੈਸੇ ਦੇਖੀ ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਦੂਸਰੇ ਦੇਹ ਕੀ

ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ ਧੀਰਯ ਵਾਲਾ ਪੁਰਖ ਦੇਹੋਂ ਕੀ ਉਤਪਤੀ ਨਾਸ਼ ਮੇਂ ਮੋਹ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰ-ਥਾਤ ਜੀਵ ਕੋ ਬਾਲਯਾਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ॥ ੧੩ ॥ ॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੈਸੇ ਜੀਵ ਅਸਥੂਲ ਸ਼ਰੀਰ ਮੇਂ ਪ੍ਰਿਥਮ ਬਾਲਕ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਫਿਰ ਜਵਾਨ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਫਿਰ ਬ੍ਰਿਧ ਕਹਾਂ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਵਾਸਤਵ ਮੇਂ ਜੀਵ ਤੀਨੋਂ ਅਵਸਥਾ ਮੇਂ ਇਕ ਰਸ ਹੀ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਦੂਸਰੇ ਦੇਹ ਮੇਂ ਇਕ ਰਸ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਮਰਨਾ ਔਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋਨਾ ਯੇਹ ਦੇਹ ਕੇ ਧਰਮ ਹੈਂ ॥ ੧੩ ॥

ਮੂ੦ मात्रास्पर्शास्तु कौंतेय शीतोष्णसुखदुःखदाः।
आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्वभारत॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਯਦਿਅਪੀ ਆਤਮਾ ਨਿਤਯ ਹੈ ਐਸਾ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਕੋ ਆਤਮ ਵਿਨਾਸ਼ ਕੇ ਕਾਰਣ ਸੇ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਾੜਾ ਗਰਮੀ ਸੁਖ ਦੁਖ ਇਨੋਂ ਕੇ ਕਾਰਣ ਸੇ ਮੋਹ ਹੋਤਾ ਹੀ ਹੈ ਯੇਹ ਕਦਾਕਿਤ ਅਰਜੁਨ ਕਹਿ ਉਸ ਸੇ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸ਼ਬਦ ਆਦੀ ਵਿਖੇ ਤੋ ਸੁਭਾਵ ਹੀ ਸੇ ਸ਼ੀਤ ਉਸ਼ਨ ਸੁਖ ਦੁਖ ਦੇਨੇ ਵਾਲੇ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਫਿਰ ਜੋ ਵਿਖੇ ਆਨੇ ਜਾਨੇ ਵਾਲੇ ਹੈਂ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਤੇ ਇਸੀ ਸੇ ਅਨਿਤਯ ਹੈ, ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਉਨ ਕੋ ਸਹਾਰ ਅਰਥਾਤ ਉਨ ਮੇਂ ਹਰਖ ਵਿਖਾਦ ਮਤ ਕਰ ॥ ੧੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਭੀਸ਼ਮ ਆਦੀ ਇਸ਼ਟ ਮਿਤ੍ਰੋਂ ਕੇ ਸੰਜੋਗ ਮੇਂ ਵਾਹਜ

ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੇ ਸੰਬੰਧ ਸੇ ਇਨਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸ਼ਨ ਆਦਿਕ ਮੇਂ ਸੁਖ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਅਨਿਤਯ ਜਾਨਕੇ ਉਸਮੇਂ ਸੇ ਸੁਖ ਬੁਧੀ ਕੋ ਹਟਾਈਏ ਔਰ ਇਨਕੇ ਵਿਯੋਗ ਕੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਸੇ ਜੋ ਦੁਖ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਭੀ ਅਨਿਤਯ ਜਾਨਕੇ ਉਸਮੇਂ ਦੁਖ ਬੁਧੀ ਨ ਕਰ ॥ ੧੪ ॥

ਮੂ੦ यं हि न व्यथयंत्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।
समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥१५॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਕਦਾਚਿਤ ਕਹੋ ਸੀਤ ਉਸ਼ਨ ਆਦੀ ਦ੍ਵੰਦ ਸਹਿਨੇ ਮੇਂ ਕਿਯਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਤੋ ਸੁਣ ਹੇ ਪੁਰਖੋਂ ਮੇਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਅਰਜੁਨ ਸਮਾਨ ਹੈ ਸੁਖ ਦੁਖ ਜਿਸਕੋ ਅਰਥਾਤ ਨ ਜਿਸਕੋ ਸੁਖ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੇਂ ਹਰਖ ਹੈ ਔਰ ਨ ਦੁਖ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੇਂ ਵਿਖਾਦ ਹੈ ਐਸੇ ਜਿਸ ਧੀਰ ਵਿਵੇਕੀ ਪੁਰਖ ਯੇਹ ਸੀਤ ਉਸ਼ਨ ਸੁਖ ਦੁਖ ਆਦੀ ਨਹੀਂ ਪੀੜਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਪੁਰਖ ਮੋਖ ਕੇ ਸਮਰਥ ਹੋਤਾ ਹੈ॥ ੧੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਮਾਨ ਅਪਮਾਨ ਆਦੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਰਬਧ ਕਾ ਭੋਗ ਜਾਨਕਰ ਸਹਿਤਾ ਹੈ ਉਸਕੀ ਨਿਵਰਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਸੁਖਦੁਖ ਆਦੀ ਮੇਂ ਆਤਮਾ ਕੀ ਕੁਛ ਭੀ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਤਾ ਵੋਹ ਹੀ ਪੁਰਖ ਮੁਕਤੀ ਕੇ ਯੋਗ ਹੈ ॥ ੧੫ ॥

ਮੂ੦ नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।
उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः १६

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਜਿਸ ਸੇ ਸੀਤ ਉਸ਼ਨ ਆਦਿਕੋਂ ਮਿਥ੍ਯਾਤ੍ਰ ਹੈ ਇਸ ਕਾਰਣ ਸ਼ੋਕ ਮੋਹਿ ਆਦਿਕੋਂ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੀਤ ਉਸ਼ਨ ਆਦਕੋਂ ਕਾ ਸਹਿਨਾ ਯੋਗ ਹੈ

ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਅਸੱਤ ਅਤਯੰਤ ਝੂਠਾ ਜੋ ਕਾਰਣ ਸਹਿਤ ਸੀਤ ਉਸ਼ਨ ਆਦੀ ਵਿਕਾਰ ਉਸਕੀ ਸੱਤਾ ਨਾਮ ਹੋਨਾ ਨਹੀਂ ਸੰਭਵ ਹੋਤਾ ਵੈਸੇ ਹੀ ਸੱਤ ਰੂਪ ਜੋ ਆਤਮਾ ਉਸਕਾ ਅਭਾਵ ਅਰਥਾਤ ਅਵਿਦਿਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਤਮ ਅਨਾਤਮ ਰੂਪ ਜੋ ਸੱਤ ਅਸੱਤ ਦੋਨੋਂ ਪਦਾਰਥ ਉਨਕਾ ਨਿਰਨੈ ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਯਥਾਰਥ ਸਰੂਪ ਦੇਖਨੇ ਵਾਲੋਂ ਨੇ ਜਾਨਾ ਹੈ ॥ ੧੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਸੇ ਤੂ ਭੀ ਤਤ੍ਵਦਰਸੀਯੋਂ ਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੇ ਆਸਰੇ ਸੇ ਸ਼ੋਕ ਮੋਹਿ ਕੋ ਤਿਆਗਕੇ ਅਨਿਤਯ ਜੋ ਸੀਤ ਉਸ਼ਨ ਆਦੀ ਦ੍ਵੰਦ ਉਸਕੋ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕੇ ਸਦ੍ਰਿਸ਼ ਮਿਥਿਆ ਹੀ ਜਾਨ ॥ ੧੬ ॥

मू॰ अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम्।
विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्त्तुमर्हति।१७।

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਕਦਾਚਿਤ ਅਰਜੁਨ ਕਹਿ ਕਿ ਕੌਨ ਵਸਤੂ ਹੈ ਜੋ ਸਦਾ ਸਤਰੂਪ ਰਹਿਤੀ ਹੈ ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸੇ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਨਹੀਂ ਵਿਨਾਸ ਹੋਨੇ ਕਾ ਸੁਭਾਵ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਉਸਕੋ ਤੂ ਸਤਰੂਪ ਜਾਨ ਜਿਸ ਬ੍ਰਹਮ ਸੇ ਸਭ ਜਗਤ ਵ੍ਯਾਪਤ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਅਵ੍ਯਯ ਉਸਕੋ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਕੋ ਕੋਈ ਭੀ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੧੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਕਮੀ ਬੇਸ਼ੀ ਸੇ ਰਹਤ ਹੋ ਅਵਜਵ ਸਹਿਤ ਦੇਹ ਆਦਕ ਹੈ ਵੁਹ ਘਟਤਾ ਬੜ੍ਹਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਬ੍ਰਹਮ ਕਿਸੀ ਵਿਕਾਰ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ॥ ੧੭ ॥

मू० अंतवंत इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः ।
अनाशिनोऽप्रमेयस्य तसमाद्युद्धयस्व भारत १८

ਭਾਖਾਰਥ--ਸਤਿ ਪਦਾਰਥ ਆਤਮਾ ਕੋ ਕਹਿ ਕਰ ਅਸਤਿ ਪਦਾਰਥ ਦੇਹ ਆਦੀ ਅਨਾਤਮ ਕੋ ਅਨਿਤਜ ਸਿਧ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਸੁਪਨ ਮਾਯਾ ਦੇਹੋਂ ਕੇ ਸਦ੍ਰਿਸ਼ ਜੋ ਨਾਸ਼ ਯੁਗਤ ਜੋ ਦੇਹ ਵੈਹ ਨਿਤਜ ਔਰ ਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ ਔਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਰਨੇ ਕੋ ਆਸਕਜ ਜੋ ਸ਼ਰੀਰੀ ਆ-ਤਮਾ ਉਸਕੇ ਵਿਵੇਕੀ ਜਨੋਂ ਨੇ ਅੰਤ ਵੰਤ ਐਸੇ ਕਹਿ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਨਾਸ਼ ਧਰਮ ਯੁਗਤ ਯੇਹ ਦੇਹਹੈ ਐਸਾਕਹਾ ਹੈਔਰ ਹੇਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਹੇਤੂਸੇ ਪੂਰਬ ਉਕਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਨਿਤਜ ਔਰ ਵਿਕਾਰ ਰਹਿਤ ਆਤਮਾ ਹੈ ਇਸਸੇ ਯੁਧ ਕਰ ॥ ੧੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯਹਾਂ ਯੁਧ ਕੀ ਕਰਤਜਵਤਾ ਕਾ ਵਿਧਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਯੁਧ ਮੇਂਤੋ ਅਰਜੁਨ ਪ੍ਰਥਮ ਹੀ ਪ੍ਰਿਵਿਰਤ ਥਾ ਕੇਵਲ ਸ਼ੋਕ ਮੋਹ ਆਦੀ ਕਾਰਣ ਸੇ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਮੌਨ ਹੋ ਰਹਾ ਥਾ ਇਸ ਸੇ ਉਸ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧ ਕਾ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਮਾਤ੍ਰ ਭਗਵਾਨ ਸੇ ਕੀਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਯੁਧ ਕਰ ਯੇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ ਵਿਧੀ ਨਹੀਂ ॥ ੧੮ ॥

मू० य एनं वेत्ति हंतारं यश्चैनं मन्यते हतम् ।
उभौ तौ न विजानीतो नायं हंति न हन्यते १९

ਭਾਖਾਰਥ--ਜੋ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਹਨਨ ਕ੍ਰਿਯਾ ਮੇਂ

ਮਾਰਨੇਵਾਲਾ ਅਰਥਾਤ ਕਰਤਾ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਔਰਜੋ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਮਰਾਹੂਆ ਅਰਥਾਤ ਹਨਨ ਕ੍ਰਿਯਾ ਮੇਂ ਕਰਮ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਦੋਨੋਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਔਰਯੇਹ ਆਤਮਾ ਨ ਕਿਸੀ ਕੋ ਮਾਰਤਾ ਹੈ ਨ ਮਰਤਾ ਹੈ ॥ ੧੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਬ ਸੰਸਾਰ ਕਾ ਕਾਰਣ ਭੂਤ ਜੋ ਸ਼ੋਕ ਮੋਹ ਉਨਕੀ ਨਿਵ੍ਰਿਤੀ ਹੀ ਕੇ ਲੀਏ ਗੀਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਹੈ ਕੁਛ ਯੁਧ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵ੍ਰਿਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਅਰਥ ਮੇਂ ਸਾਖੀ ਭੂਤ ਵੇਸ਼ ਲੋਕੋਂ ਕੋ ਭਗਵਾਨ ਅਰਜੁਨ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਜੋ ਤੂ ਮਾਨ ਰਹਾ ਹੈ ਕਿ ਯੇਹ ਭੀਸ਼ਮ ਆਦੀ ਮੁਝ ਸੇ ਮਾਰੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਮੈ ਇਨਕਾ ਮਾਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੂੰ ਵੋਹ ਤੇਰੀ ਬੁਧੀ ਜੂਠੀ ਹੀ ਹੈ ॥ ੧੯ ॥

मू० न जायते म्रियते वा कदाचिन्

नायं भूत्वा भविता वा न भूयः।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो

न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਕੈਸੇ ਵਿਕਾਰ ਰਹਿਤ ਆਤਮਾ ਹੈ ਇਸ ਆਕਾਂਖਿਆ ਮੇਂ ਦੂਸਰਾ ਸ਼ਲੋਕ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਆਤਮਾ ਕਭੀ ਨਹੀਂ ਉਤਪੰਨਹੋਤਾ ਔਰ ਕਭੀ ਮਰ ਤਾਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਸੇ ਯੇਹ ਆਤਮਾ ਹੋ ਕਰਕੇ ਅਰਥਾਤ ਭਵਨ ਕ੍ਰਿਆ ਕਾਆਸਰੇ ਹੋਕੇ ਨਾਸ਼ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾਂ ਇਸ ਸੇ ਫਿਰ ਮਰਤਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੋ ਹੋਕਰ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਸਤੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਾ ਭਜਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੁਹ ਹੀ ਮਰਤਾ ਹੈ ਐਸਾ ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ

ਕਿਸ ਸੇ ਨਹੀਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸੀ ਸੇ ਅਜ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜਿਸਸੇ ਨਹੀਂ ਮਰਤਾ ਹੈ ਇਸੀ ਸੇ ਨਿਤਯ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਸ਼ਸ੍ਵਤ ਅਰਥਾਤ ਨਿਰਅੰਤਰ ਹੋਏ ਕਭੀ ਖਯ ਕੋ ਪ੍ਰਾ-ਪਤ ਨ ਹੋਏ ਇਸ ਸੇ ਸ਼ਾਸ੍ਵਤ ਆਤਮਾ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ ਔਰ ਸ਼ਰੀਰ ਕੇ ਹਨਨ ਹੋਨੇ ਪਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹਨਨ ਹੋਤਾ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਰੀਰ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਸੇ ਆਤਮਾ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀ ਹੋਤਾ ॥ ੨੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

(ਅਥ ਨ ਜਾਯਤੇ) ਇਤਆਦੀ ਵੇਦਕੇ ਮੰਤ੍ਰ ਸੇ ਯੇਹਜਾਨਾਗਿਆ ਕਿ ਲੌ-ਕਿਕ ਦੇਹ ਆਦੀ ਪਦਾਰਥੋਂ ਮੇਂ ਜੈਸੇ ਉਤਪਤੀ ੧ ਉਤਪਨ ਹੋਕੇ ਰਹਿਨਾ ੨ ਰੂਪ ਕਾ ਬਦਲਨਾ੩ ਬੜ੍ਹਨਾ ੪ ਘਟਨਾ ੫ ਨਾਸ਼ ਹੋਨਾ ੬ ਯੇਹ ਛੇ ਵਿਕਾਰ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਐਸੇ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਆਤਮਾ ਵਿਕਾਰ ਰਹਿਤ ਹੈ ਯੇਹ ਮੰਤ੍ਰ ਕਾ ਖੁਲਾਸਾ ਅਰਥ ਹੈ ॥ ੨੦ ॥

मू॰ वेदाविनाशिनं नित्य य एनमजमव्ययम् ।
कथं स पुरुषः पार्थ कथं घातयति हंतिकम्॥२१।

ਭਾਖਾਰਥ--ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਪੁਰਖ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਅਰਥਾਤ ਨਾਸ਼ਰੂਪ ਅੰਤਯੇ ਵਿਕਾਰ ਸੇ ਰਹਿਤ ਔਰ ਨਿਤਯ ਅਰਥਾਤ ਵਿਪਰੀਣਾਮ ਰਹਿਤ ਅਜ ਅਵਯਯ ਅਰਥਾਤ ਉਤਪਤੀ ਔਰ ਅਪਖਯ ਸੇ ਰਹਿਤ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਵਿਦਿਵਾਨ ਵਿਵੇਕੀ ਪੁਰਖ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਿਸ ਕੋ ਮਾਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਕੈਸੇ ਕਿਸੀ ਕੋ ਮਰਵਾਤਾ ਹੈ ॥ ੨੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੈਸੇ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਅਪਨੇ ਕੋ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਅਕਰਤਾ ਅਸੰਗ ਐਸਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਆ ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਜੀਵ ਕੋ ਭੀ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਕਹਾ ॥ ੨੧ ॥

ਮੂ੦ वासांसि जीर्णाणि यथा विहाय
नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।
तथा शरीराणि विहाय जीर्णा
न्यन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ--ਜੈਸੇ ਲੋਕ ਮੇਂ ਮਨੁਖ ਜੀਰਣ ਵਸਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਤਿਆਗਕਰ ਔਰ ਨੈ ਵਸਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਗ੍ਰਹਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਜੀਵਾਤਮਾ ਜੀਰਣ ਸਰੀਰੋਂ ਕੋ ਤਿਆਗਕਰ ਨੈ ਸਰੀਰੋਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੨੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਬ ਜੋ ਪ੍ਰਕਰਣ ਮੇਂ ਅਰਥ ਹੈ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਵੁਹ ਆਤਮਾ ਅਵਿ-ਨਾਸ਼ੀ ਹੈ ਯੇਹ ਪ੍ਰਤਿਗਯਾ ਕਰ ਆਇ ਹੈਂ ਉਸਕੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸਹਿਤ ਦਿਖਾਨੇ ਕੋ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ [ਵਾਸਾਂਸੀ] ਇਤਆਦੀ ਸੇ ॥ ੨੨ ॥

ਮੂ੦ नैनं छिंदन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।
न चैनं क्लेदयंत्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ -ਕਾਹੇ ਸੇ ਆਤਮਾ ਵਿਕਾਰ ਰਹਿਤ ਹੈ ਇਸ ਹੇਤੂ ਸੇ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਅੰਗੋਂ ਕੇ ਨ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸਸ਼ਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਛੇਦਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਆਤਮਾ

ਕੋ ਅਗਨੀ ਭੀ ਭਸਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਜਲ ਭੀ ਗਾਲ ਨਹੀਂ ਸਕਤੇ ਔਰ ਪਵਨ ਭੀ ਸੁਕਾ ਨਹੀਂ ਸਕਤਾ ਹੈ ॥ ੨੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਅੰਗੋਂ ਸੇ ਯੁਗਤ ਵਸਤੂ ਹੋਤੀ ਹੈ ਉਸਕੇ ਗਲਾਨੇ ਮੇਂ ਜਲੋਂ ਕੀ ਸਾਮਰਥ ਹੋਤੀ ਹੈ ਵੋਹ ਸਾਮਰਥ ਨਿਰਵੈਵ ਅੰਗ ਰਹਿਤ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਨਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਵੈਸੇਹੀ ਜੋ ਦ੍ਰਵਯ ਚਿਕਨਾਈ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੈ ਉਸਕੋ ਉਸ ਚਿਕਨਾਈ ਸੁਕਾਨੇ ਸੇ ਪਵਨ ਨਾਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਆਤਮਾ ਤੋ ਚਿਕਨਾਈ ਸੇ ਯੁਗਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਪਵਨ ਨਹੀਂ ਸੁਕਾ ਸਕਤਾ ਹੈ ॥ ੨੩ ॥

ਮੂ० अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।
नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ।२४।

ਭਾਖਾਰਥ--ਔਰ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਸੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਆਦਿਕ ਇਸਕਾ ਛੇਦਨ ਆਦਿਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤੇ ਹੈਂ ਇਸੀ ਸੇ ਯੇਹ ਆਤਮਾ ਅਛੇਦਯ ਹੈ ਔਰ ਭਸਮ ਕਰਨੇ ਕੋ ਭੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਗਲਾਨੇ ਕੋ ਭੀ ਸ਼ਕਯ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਸੁਕਾਨੇ ਕੋ ਭੀ ਸ਼ਕਯ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਨਿਤਯ, ਸਭ ਜਗਾ ਵਿਯਾਪਤ, ਅਸਥਾਨੂ ਵਤ ਇਸਥਿਰ, ਨਿਸ ਚਲ, ਸਨਾਤਨ ਹੈ ॥ ੨੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯੇਹ ਆਤਮਾ ਨਿਰਵੈਵ ਹੋਨੇ ਸੇ ਅਛੇਦਯ ਹੈ ਔਰ ਅਕਲਿਦਯ ਹ ਅਰਥਾਤ ਗਲਾਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਅਮੂਰਤ ਹੋਨੇ ਸੇ ਦਾਹ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਚਿਕਨਾਈ ਕੇ ਅਭਾਵ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸੁਕਾਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੨੪ ॥

ਮੂ॰ अव्यक्तोऽयमचिंत्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।
तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਆਤਮਾ ਅਵ੍ਯਕਤ ਨਾਮ ਮੂਰਤੀ ਰਹਿਤ ਹੈ ਯੇਹ ਆਤਮਾ ਅਚਿੰਤ੍ਯ ਅਰਥਾਤ ਚਿਤਵਨ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਨਹੀ ਆਤਾ ਹੈ ਯੇਹ ਆਤਮਾ ਵਿਕਾਰ ਰਹਿਤ ਕਹਾ ਹੈ ਜਬ ਯੇਹ ਆਤਮਾ ਐਸਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾਰਣ ਸੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਜਾਨ ਕਰ ਪੀਛੇ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨੇ ਕੋ ਯੋਗ੍ਯ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੨੫ ॥

ਮੂ॰ अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।
तथापि त्वं महाबाहो नैनं शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜੋ ਕਦਾਕਿਤ ਦੇਹੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਆਤਮਾ ਕੋ ਤੂ ਜਨਮ ਮਰਨ ਸਮਝਤਾ ਹੈ ਤੋਭੀ ਸੋਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਐਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਕਦਾਚਿਤ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੇ ਨਿਤ੍ਯ ਜਾਤਮਾਨਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ ਕਾ ਦੇਹੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਸਦਾ ਜਨਮ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵਾ ਦੇਹੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਸਦਾ ਮਰਤਾ ਹੈ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੋਭੀ ਤੂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨੇ ਕੋ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੨੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਯੁਗਤੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦ੍ਵਾਰਾ ਆਤਮਾ ਕੋ ਨਿਤ੍ਯਪਣਾ ਕੀ ਸਿਧੀ ਮੇਂ ਭੀ ਜੋ ਕਦਾਚਿਤ ਲੋਕਾਯਤਮਤ ਵਾਦੀਯੋਂ ਕੇ ਮਤ ਕੋ ਆਸ੍ਰਯਣ ਕਰੇ ਤੋਭੀ ਤੂ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੨੬ ॥

ਮੂ॰ जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि॥ २७॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਕਿਯੋਂਕਿ ਜੋ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਹੈ ਉਸਕੀ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇਮ੍ਰਿਤੂ ਹੋਨੇ ਵਾਲੀਹੀ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਮਰਤਾ ਹੈ ਉਸਕਾ ਜਨਮ ਭੀ ਅਵਸ਼ਜ ਹੋਗਾ ਤਬਯੇਹ ਜਨਮਮਰਨ ਰੂਪ ਅਰਥ ਅਵਸ਼ਜ ਹੋਨੇਹੀਵਾਲਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੀ ਕੀ ਸਾਮਰਥਜ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰੇ ਇਸਸੇ ਤੂ ਸੋਕ ਕਰਨੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੨੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋਕਾਮ ਅਵਸ਼ਯ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾਹੈ ਉਸਕੋ ਕੋਈਹਟਾਨਹੀਂ ਸਕਤਾ ਔਰ ਜੋ ਨਹੀਂ ਹੋਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਸਕਤਾ ਔਰ ਭੀਸ਼ਮਆਦੀ ਕਾ ਇਨ ਦੇਹੋਂ ਸੇ ਏਕਦਿਨ ਅਵਸ਼ਯ ਵਿਯੋਗ ਹੋਨਾ ਹੈ ਇਸਸੇ ਤੂ ਸ਼ੋਕ ਮਤਕਰ ॥ ੨੭ ॥

ਮੂ॰ अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २८॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਕਦਾਚਿਤ ਅਰਜੁਨ ਕਹਿ ਕਿ ਆਤਮਾ ਨਿਤਜ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਆਕਾਸ਼ ਆਦੀ ਭੂਤ ਆਤਮਕ ਜੋ ਭੀਸ਼ਮ ਆਦਕੋਂ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਦੇਹ ਹੈਂ ਵੋਹ ਤੋ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨੇ ਯੋਗ ਹੈਂ ਇਸਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿਭੂਤ ਭੀ ਕਾਰਯ ਕਾਰਣ ਸੰਘਾਤ ਰੂਪ ਹੋਨੇ ਸੇ ਅਤਜੰਤ ਮਿਥਜਾ ਹੈਂ ਯੇਹ ਜਾਨਕੇ ਭੀ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨਾ ਯੁਗਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਸਭ ਭੂਤ ਅ-

ਵਜਕਤ ਜੋ ਅਦਰਸ਼ਨ ਅਰਥਾਤ ਨ ਦਿਖਾਈ ਪੜਨਾ ਸੋ ਹੈ ਆਦੀ ਮੇਂ ਜਿਨ ਪੁਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਆਦਕੋਂ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਆਦਕੋਂ ਕੇ ਐਸੇ ਅਰਥਾਤ ਉਤਪਤੀ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਇਨ ਮਿਤ੍ਰ ਆਦਕੋਂ ਕਾ ਕੁਛ ਨਾਮ ਰੇਖ ਨ ਥਾ ਐਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਆਦਕਭੀ ਹੈ ਔਰ ਮਰਨ ਕੇ ਉਪਰਾਂਤ ਭੀ ਇਨੀ ਕਾ ਨਾਮ ਰੂਪ ਨ ਰਹਿਗਾ ਏਕ ਮਧਜ ਮੇਂ ਨਾਮ ਰੂਪ ਦਿਖਾਈ ਪੜਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਭੀ ਮਿਥਜਾ ਹੈ ਤੋ ਐਸੇ ਭੂਤੋਂ ਮੇਂ ਕਿਯਾ ਵਿਲਾਪ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਅਰਥਾਤ ਐਸੇ ਸੁਪਨ ਵਤ ਮਿਥਜਾ ਪੁਤ੍ਰ ਮਿਤ੍ਰ ਆਦਕੋਂ ਕੇ ਵਿਯੋਗ ਕੀ ਸੰਭਾ-ਵਨਾ ਸੇ ਅਪਨੇ ਮਨ ਮੇਂ ਕਲੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਵਿਜਰਥ ਹੈ ॥ ੨੮ ॥

ਮੂ° आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेन
माश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः ।
आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति
श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਕੋਈ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਆਸ਼ਚਰਯਵਤ ਦੇਖਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਅਨਜ ਕੋਈ ਮਹਾਤਮਾ ਆਸ਼ਚਰਯ-ਵਤ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਅਨਜ ਕੋਈ ਮਹਾਤਮਾ ਇਸ ਕੋ ਆਸ਼ਚਰਯਵਤ ਸੁਨਤਾ ਹੈ ਔਰ ਕੋਈ ਤਤ੍ਵਮਸੀ ਅਹੰ-ਬ੍ਰਹਮਾਸਿ੍ਮ ਇਤਆਦੀ ਮਹਾਵਾਕੋਂ ਕੋ ਸੁਨ ਕਰ ਭੀ ਇਸ ਆਤਮਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ॥ ੨੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਬ ਭਗਵਾਨ ਯੇਹ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਯੇਹ ਆਤਮਾ ਅਤਯੰਤ ਦੁਰਗੇਯ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਏਕ ਅਰਜੁਨ ਹੀ ਕੋ ਕਿਯਾ ਉਪਾਲੰਭ ਦੇਨਾ ਹੈ ਸਭੀ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਮੇਂ ਪੜ ਰਹਿ ਹੈਂ ਕੈਸੇ ਆਤਮਾ ਦੁਖ ਸੇ ਜਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਇਸ ਆਸ਼ਚਰਯਵਤ (ਪਸ਼ਤੀ) ਇਤਆਦੀ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੯ ॥

ਮੂ० देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत।
तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि।३०

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਰਣ ਕੋ ਸਮਾਪਤ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸਸੇ ਦੇਹ ਹੀ ਜੋ ਆਤਮਾ ਵੋਹ ਨਿਤਯ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਕਾਲ ਔਰ ਸਭ ਅਵਸਥਾ ਮੇਂ ਅਬੱਧ ਹੈ ਕਿਸੀ ਸੇ ਮਾਰਾ ਨਹੀਂ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਸਭ ਕੇ ਦੇਹ ਮੇਂ ਸਰਬ ਵਯਾਪਕਤਾ ਸੇ ਇਸਥਿਤ ਭੀ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਭੀਸ਼ਮ ਆਦਕ ਜੋ ਜੀਵ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਤੂ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੩੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮਰੇ ਔਰ ਜੀਵਤੋਂ ਕੇ ਨਿਮਿਤ ਤੂ ਸ਼ੋਕ ਮਤ ਕਰ ਜੋ ਪੰਡਤੋਂ ਜੈਸੀ ਬਾਤੇਂ ਕਰਤਾ ਹੈ ਤੋ ਫਿਰ ਸਚਾ ਹੀ ਪੰਡਤ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ ਪੰਡਤ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਕਾ ਨਾਮ ਹੈ ਤੁਝਕੋ ਭੀ ਵੈਸਾ ਹੀ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ ॥ ੩੦ ॥

ਮੂ० स्वधर्ममपि चावेक्ष्य न विकंपितुमर्हसि।
धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्षत्रियस्य न विद्यते३१

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਪਰਮਾਰਥ ਤਤ੍ਵ ਵਿਚਾਰ ਸੇ ਸ਼ੋਕ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਯੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਅਪਨਾ ਖਯਤ੍ਰੀ

ਧਰਮ ਜੋ ਯੁਧ ਉਸਕੋ ਦੇਖਕਰ ਭੀ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਚਲਾਇਮਾਨ ਹੋਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਖਯਤ੍ਰੀਪਣਾ ਕੇ ਸੁਭਾਵ ਸੇ ਸਿਧ ਜੋ ਯੁਧ ਵੈਹ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਕੇ ਜੈ ਦ੍ਵਾਰਾ ਧਰਮ ਸੇਵਨ ਕੇ ਅਰਥ ਔਰ ਪਰਜਾ ਕੀ ਰਖਯਾ ਕੇ ਅਰਥ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਧਰਮ ਯੁਗਤ ਯੁਧ ਸੇ ਔਰ ਕਲਯਾਣ ਕਾਰਕ ਖਯਤ੍ਰੀ ਕੋ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੩੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਸਮਝਾਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਵਿਚਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਭੀ ਸ਼ਰੀਰ ਕਾ ਨਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਯੁਗਤ ਹੈ ਘਬਰਾਨਾ ਯੋਗਯ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਅਪਨੇ ਧਰਮ ਕੋ ਭੀ ਦੇਖ ਕਰ ਇੰਦ੍ਰੀ ਆਦਕੋਂ ਕਾ ਵਿਖਯੋਂ ਸੇ ਨਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਯੋਗਯ ਹੈ ॥ ੩੧ ॥

ਮੂ੦ यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।
सुखिनाः क्षत्रियाः पार्थ लभंते युद्धमीदृशम् ३२

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਕਾਹੇਸੇ ਯੁਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਇਸ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਕੁੰਤੀ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਏ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜੋ ਯੁਧ ਵੈਹ ਖੁਲਾ ਹੂਆ ਸ੍ਵਰਗਕਾ ਦ੍ਵਾਰਾ ਹੈ ਐਸੇ ਯੁਧ ਕੋ ਉੱਤਮ ਭਾਗੋਂ ਵਾਲੇ ਖਯਤ੍ਰੀ ਲਭਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਕੇ ਕਹਿਨੇ ਸੇ ਯੇਹ ਸਿਧ ਹੂਆ ਜੋ ਯੇਹ ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਕਹਾ ਥਾਕਿਅਪਨੇ ਬਾਂਧਵੋਂ ਕੋ ਮਾਰਕਰ ਹਮ ਕੈਸੇ ਸੁਖੀ ਹੋਵੇਂ ਇਸਕਾ ਨਿਸ਼ੇਧ ਕੀਆ ਗਿਆ ਹੈ ॥ ੩੨ ॥

ਮੂ॰ अथचेत्त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ।
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ३३

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਨੇ ਕੋ ਯੋਗਯ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜੋ ਧਰਮ ਯੁਗਤ ਸੰਗਰਾਮ ਉਸ ਕੋ ਤੂ ਜੋ ਨ ਕਰੇਗਾ ਤੋ ਅਪਨਾ ਖਯਤ੍ਰੀਯੋਂ ਕਾ ਧਰਮ ਔਰ ਮਹਾ-ਦੇਵ ਆਦੀ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਸਮਾਗਮ ਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਈ ਜੋ ਕੀਰਤੀ ਉਸਕੋ ਤਿਆਗਕੇ ਕੇਵਲ ਸ੍ਵਧਰਮ ਤਿਆਗ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਆ ਜੋ ਪਾਪ ਉਸਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ॥ ੩੩ ॥

ਮੂ॰ अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यंति तेऽव्ययाम् ।
संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਯੁਧ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਕੇਵਲ ਅਪਨੇ ਧ-ਰਮ ਔਰ ਕੀਰਤੀ ਇਨਕਾ ਪਰੀਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਭੂਤ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈਂ ਵੈਹ ਬਹੁਤ ਕਾਲ ਤਕ ਤੁਮਾਰੀ ਅਕੀਰਤੀ ਕਹੇਂਗੇ ਔਰ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਜੋ ਪੁਰਖ ਉਸ ਕੀ ਜੋ ਨਿੰਦਾ ਵੈਹ ਮਰਨ ਸੇ ਭੀ ਅਧਿਕ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਪੁਰਖ ਕੋ ਨਿੰਦਾ ਸੇ ਮਰਨ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ॥ ੩੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜਿਸ ਕੀਰਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਦਿਨ ਰਾਤ ਯਤਨ ਕਰਤੇਹੂਏ ਕਿ ਹਮਾਰਾ ਨਾਮ ਬਨਾ ਰਹਿ ਵੈਹ ਜੋ ਪਰਮ ਧਰਮ ਹੈ ਉਸਕੋ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸਦਾ ਜੀਤੇ ਔਰ ਮਰਕਰ ਦੂਸਰੇ ਜਨਮ ਮੇਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਦਾ ਨਿੰਦਾ ਬਨੀ ਰਹਿਗੀ ਜੀਤੇ ਹੂਏ ਲੋਕੋਂ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਸੈਹਨੀ ਪੜੇਗੀ ਔਰ ਮਰਕਰ ਯਮਰਾਜ ਸੇ ਦੰਡ ਮਿਲੇਗਾ ॥ ੩੪ ॥

ਮੂ० भयाद्रणादुपरतं मंस्यंते त्वां महारथाः ।

येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम्।३५।

ਭਾਖਾਰਥ--ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੁਧ ਸੇ ਨਿਵਰਤ ਹੋਨੇ ਸੇ ਕੇਵਲ ਨਿੰਦਾ ਹੀ ਹੋਏ ਯੇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿੰਤੂ ਔਰ ਭੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮਹਾਰਥੀ ਜੋ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦਿਕ ਅਪਨੇ ਮਨ ਮੇਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇਂਗੇ ਕਿ ਅਰਜੁਨ ਕਰਨ ਆਦਿਕੋਂ ਕੇ ਭੈ ਸੇ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸੇ ਨਿਵ੍ਰਿਤ ਹੋਗਿਆ ਹੈ ਔਰ ਦਯਾ ਸੇ ਨਿਵ੍ਰਿਤ ਹੂਆ ਹੈ ਐਸੇ ਕੋਈ ਨ ਨਿਸ਼ਚੈ ਕਰੇਗਾ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਨ ਦੁਰਯੋਧਨ ਆਦਿਕੋਂ ਕੋ ਤੂ ਬਹੁ-ਮਤ ਹੋਰਹਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਅਰਜੁਨ ਸਭਸੇ ਅਧਿਕ ਬ-ਹੁਤ ਸ਼ੂਰਤਾਆਦੀ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਯੁਗਤ ਹੈ ਐਸਾ ਹਿਰਦੇ ਮੇਂ ਸਮਾ ਰਹਾ ਹੈ ਤੋ ਤੂ ਐਸਾ ਹੋਕਰ ਫਿਰ ਉਨਹੀਂ ਦੁਰਯੋ-ਧਨ ਆਦਿਕੋਂ ਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮੇਂ ਲਘੁਤਾ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ਅਰਥਾਤ ਅਰਜੁਨ ਤੁਛ ਹੈ ਐਸਾ ਮਾਨੇਂਗੇ ॥ ੩੫ ॥

ਮੂ० अवाच्यवादांश्च बहून् वदिष्यंति तवाहिताः ।

निंदंतस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम्।३६।

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਤੇਰੇ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਤੇਰੀ ਸਾਮਰਥ ਕੋ ਨਿੰਦਾ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਬਹੁਤ ਨਹੀਂ ਕਹਿਨੇ ਯੋਗ ਜੋ ਵਚਨ ਉਸ ਕੋ ਕਹੇਂਗੇ ਔਰ ਇਸ ਸੇ ਅਧਿਕ ਦੁਖ ਤੁਝਕੋ ਕਿਯਾ ਹੋਗਾ ॥੩੬॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸਟੀ ਸੇ ਯੁਧ ਸੇ ਨਿਵ੍ਰਿਤ ਹੋਰਹਾ ਹੈ ਔਰ ਤੇਰੇ ਵੈਰੀ ਲੋਗ ਯੇਹ ਕਹੇਂਗੇ ਕਿ ਕਰਣ ਕੇ ਸਾਥ ਯੁਧ ਕਰਨੇਕੀ ਅਰਜੁਨ ਮੇਂ ਸਾਮਰਥ ਨਹੀਂ ਥੀ ਇਸ ਸੇ ਅਰਜੁਨ ਤਿਆਰ ਯੁਧ ਕੋ ਦੇਖਕਰ ਭਾਗ ਗਿਆ ਹੈ ॥ ੩੬ ॥

ਮੂ॰ हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भक्ष्यसे महीम्।

तस्मादुत्तिष्ठ कौंतेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਯੁਧ ਕਰੇਗਾ ਤੋ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਤੁਝ ਕੋ ਲਾਭ ਹੈ ਸੋ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਤੂ ਯੁਧ ਮੇਂ ਕਰਣ ਆਦਕੋਂ ਸੇ ਮਾਰਾ ਜਾਏਗਾ ਤੋ ਸ੍ਵਰਗ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ਔਰ ਜੀਤ ਲੇਗਾ ਤੋ ਜੀਤਕੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਿਥ੍ਵੀ ਕੇ ਰਾਜ ਕੋ ਭੋਗੇਗਾ ਇਸਸੇ ਹੇ ਕੁੰਤੀ ਕੇ ਪੁਤ੍ਰ ਕੈ ਤੋ ਮੈਂ ਸ਼ਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਜੀਤਾ ਹੂੰ ਕੈ ਫਿਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸੇ ਮਰ ਹੀ ਜਾਊਂਗਾ ਐਸਾ ਨਿਸਚਾ ਕਰਕੇ ਯੁਧਕੇ ਲੀਏ ਖੜਾ ਹੋ ॥ ੩੭ ॥

ਮੂ॰ सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।

ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि॥३८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਪੀਛੇ ਅਰਜੁਨ ਨੇ ਕਹਾਥਾਕਿ ਯੁਧ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਮੁਝ ਕੋ ਪਾਪ ਹੋਗਾ ਉਸਕੋ ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਸੁਖ ਦੁਖ ਕੋ ਸਮਾਨ ਕਰਕੇ ਅਰਥਾਤ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਕੇ ਫਲ ਮੇਂ ਬ੍ਰਾਬਰ ਸਮਝਕਰ ਲਾਭ ਔਰ ਅਲਾਭ ਕੋ ਜੈ ਔਰ ਹਾਰ ਕੋ ਸਮਾਨ ਸਮਝਕਰ

ਪੀਛੇ ਉਸਕੇ ਯੁਧ ਕੇ ਲੀਏ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਪ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ॥ ੩੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸੁਖ ਦੁਖ ਕੇ ਕਾਰਣ ਲਾਭ ਔਰ ਅਲਾਭ ਇਨਕਾ ਕਾਰਣ ਜੀਤ ਅਰ ਹਾਰ ਇਨ ਸਭ ਮੇਂ ਰਾਗ ਦ੍ਵੇਸ਼ ਰਹਿਤ ਹੋਕਰ ਯੁਧ ਕਰ ਪਾਪ ਨਾ ਹੋਗਾ। ਅੰਤਾਕਰਣ ਆਦੀ ਕੇ ਨਿਰੋਧਕਾਲ ਮੇਂ ਸੁਖ ਦੁਖ ਕੋ ਇਸ਼ਟ ਔਰ ਅਨਿਸ਼ਟ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੋ ਸਮ ਸਮਝਨਾ ਚਾਹੀਏ ਹਰਖ ਸ਼ੋਕ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੩੮ ॥

ਮੂ॰ एवा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धियोंगे त्विमां शृणु।
बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबंधं प्रहास्यसि। ३९।

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਆਤਮਤਤ੍ਵ ਕੇ ਵਿਖਯ ਗਿਆਨ ਤੇਰੇ ਅਰਥ ਕਹਾ ਹੈ ਅਬ ਯੋਗ ਵਿਖਯ ਭੀ ਗਿਆਨ ਮੇਂ ਕਹਿਤਾ ਹੂੰ ਉਸਕੋ ਤੂ ਸੁਣ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਵੋਹ ਗਿਆਨ ਤੁਝਕੋ ਸੁਨਾਤਾ ਹੂੰ ਜਿਸ ਗਿਆਨ ਸੇ ਤੂ ਯੁਗਤ ਹੂਆ ਅੰਤਾਕਰਣ ਸ਼ੁਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਕਰਮ ਰੂਪ ਬੰਧਨ ਕੋ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਿਆਗ ਦੇਗਾ ਅਰਥਾਤ ਬੰਦਨ ਸੇ ਛੂਟ ਜਾਏਗਾ ॥ ੩੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਗਿਯਾਰਵੇਂ ਸ਼ਲੋਕ ਸੇ ਲੇਕਰ ਤੀਸਵੇਂ ਸ਼ਲੋਕ ਤਕ ਬੀਸ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਅਰਜੁਨ ਕਾ ਸ਼ੋਕ ਮੋਹ ਦੂਰ ਕਰਨੇਕੇ ਲੀਏ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਕਾ ਉਪਦੇਸ ਕੀਆ ਫਿਰ ਆਠ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਲੌਕਕ ਨਿਆਇ ਸੇ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਸਮਝਾਯਾ ਅਬ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਮੇਂ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਤਤਪਰ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ

ਕਾ ਜੋ ਸਾਧਨ ਭਗਵੰਤ ਭਗਤੀ ਆਦੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਯੋਗ ਉਸਕੋ ਫਲ ਸਹਿਤ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਤੇ ਹੈਂ (ਇਸ਼ਾਤੇਵੀਹਿਤਾ) ਇਤਆਦੀ ਸੇ ॥ ੩੯ ॥

ਮੂ੦ नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात्॥४०

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਸਕਾਮ ਕਰਮ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਕੀ ਅਪੇਖਿਆ ਸੇ ਇਸ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਯੋਗ ਮੇਂ ਵਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਭੀ ਹੈ ਉਸਕੋ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਮੋਖਜ ਮਾਰਗ ਕੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਯੋਗ ਮੇਂ ਜੋ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਉਸ ਕਾਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਈਸ਼੍ਵਰ ਅਰਾਧਨ ਕਰਮ ਮੇਂ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸਕਾ ਥੋੜਾ ਸਾ ਭੀ ਅੰਸ਼ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਜੋ ਜਨਮ ਮਰਣ ਸੰਸਾਰ ਕਾ ਭੈ ਉਸਸੇ ਰਖਿਆ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੪੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇਅਰਜੁਨ ਜੈਸੇ ਖੇਤੀਆਦੀ ਲੌਕਿਕ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਵਰਖਾ ਆਦੀ ਕੇ ਨਾ ਹੋਨੇਸੇ ਜੋ ਕੁਛ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕੀਆ ਹੂਆ ਹੈ ਉਸਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਤਾਹੈ ਵੈਸੇ ਇਸ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਯੋਗ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰਜੈਸੇ ਔਸ਼ਧ ਕੇਕਰਮ ਸੇ ਅਜੀਵਕਾ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੇਂ ਦੋਸ਼ ਕਹਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਇਸ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਮੇਂ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੪੦ ॥

ਮੂ੦ व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनंदन ।
बहुशाखा ह्यनंताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम्॥४१।

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਮੋਖਜ ਮਾਰਗ ਮੇਂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਨੇਵਾਲੀ ਬੁਧੀ ਏਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਪੁਰਖ

ਵਿਵੇਕ ਬੁਧੀ ਸੇ ਰਹਿਤਹੋ ਉਨਕੀ ਬੁਧੀਯਾਂ ਬਹੁਤ ਸ਼ਾਖਾ ਵਾਲੀ ਹੋਤੀ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਸ਼ਾਖਾਓਂ ਮੇਂ ਸੇ ਸ਼ਾਖਾ ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਿਖਯ ਕੀ ਨਿਕਲਤੀਂ ਹੈ ਵੈਸੇਹੀ ਉਨ ਤਰਕ ਕੁਤਰਕ ਯੁਗਤ ਪੁਰਖੋਂ ਕੀ ਬੁਧੀਯਾਂ ਨਿਕਲਾ ਹੀ ਕਰਤੀ ਹੈਂ ਇਸੀ ਸੇ ਵੈਹ ਅਨੰਤ ਹੈਂ ॥ ੪੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਯਹਾਂ ਮੋਖਯ ਮਾਰਗ ਮੇਂ ਸਾਂਖਯ ਜੋ ਆਤਮ ਅਨਾਤਮ ਵਿਵੇਕ ਉਸਕੇ ਵਿਖੇ ਮੇਂ ਜੋ ਬੁਧੀ ਕਹੀ ਔਰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਆਰਾਧਨ ਰੂਪ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਕਰਮ ਯੋਗ ਮੇਂ ਵਾ ਸਮਾਧੀ ਰੂਪ ਯੋਗ ਮੇਂ ਜੋ ਬੁਧੀ ਕਹੀ ਜਾਵੇਗੀ ਵੈਹ ਵਯਵਸਾਯਾਤਮਿਕਾ ਬੁਧੀ ਅਰਥਾਤ ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਾਲੀ ਬੁਧੀ ਕਹੀ ਜਾਤੀ ਹੈ ।੪੧ ॥

ਮੂ॰ यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदत्यविपश्चितः ।
वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीतिवादिनः ॥४२॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਨ ਪੁਰਖੋਂ ਕੀ ਨਿਸ਼ਚੇ ਆਤਮਕ ਬੁਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਵੇਦ ਮੇਂ ਯੇਹ ਵਾਦ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਸਵਰਗਆਦੀ ਫਲ ਔਰ ਪਸ਼ੂਆਦੀ ਸਾਧਨੋਂ ਸੇ ਪਰਕਾਸ਼ਤ ਯੇਹ ਵੇਦੋਂ ਕੇ ਵਾਕਯ ਉਨ ਮੇਂ ਪਰੀਤੀ ਯੁਗਤ ਹੋ ਰਹਿ ਹੈਂ ਇਸੀਸੇ ਅਵਿਪਸ਼ਚਿਤ ਨਾਮ ਵਿਵੇਕ ਰਹਿਤ ਹੈ ਐਸੇ ਜੋ ਪੁਰਖ ਵੈਹ ਪੁਸ਼ਪੋਂ ਸੇ ਯੁਗਤਬਿਰਖਕੇ ਸਦ੍ਰਿਸ ਪਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਜੋ ਕਰਮ ਕਾਂਡਕੇਪਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਵੇਦ ਕੀ ਬਾਣੀ ਉਸੀ ਕੋ ਸਤਯ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਉਸਸੇ ਪਰੇ ਔਰ ਵੇਦਾਂਤ ਕੀ ਬਾਣੀ ਕੋ ਮਾਨਤੇ

ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈਂ॥ ੪੨ ॥

मू० कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।
क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिंप्रति॥ ४३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਫਿਰ ਵੈਹ ਪੁਰਖ ਕਾਮਾਤਮਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰਕੇ ਵਿਖਯੋਂ ਰਤ ਹੋ ਰਹਿ ਹੈ ਔਰ ਸ੍ਵਰਗ ਹੀ ਹੈ ਪਰਮ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਜਿਨਕਾ ਅਰਥਾਤ ਸਿਵਾਇ ਸ੍ਵ-ਰਗ ਕੇ ਅਧਿਕ ਉਤਮ ਪਦਾਰਥ ਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜਨਮ ਕਰਮਕੇ ਕਰਮ ਫਲ ਕੇ ਦੇਨੇ ਵਾਲੀ ਵੇਦਕੀ ਬਾਣੀ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਭੋਗ ਐਸ਼੍ਵਰਯ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੇਂ ਸਾਧਨ ਭੂਤ ਜੋ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਕ੍ਰਿਆ ਵੈਹ ਹੈਂ ਬਹੁਤ ਜਿਸ ਬਾਣੀ ਮੇਂ ਐਸੀ ਵੇਦ ਕੀ ਬਾਣੀ ਕੋ ਕਹਿ-ਤੇ ਹੈਂ॥ ੪੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸਾਰੇ ਵੇਦ ਛਰ ਮੇਂ ਭੋਗ ਐਸ਼੍ਵਰਯ ਕੇ ਦੇਨੇ ਵਾਲੀ ਕ੍ਰਿਆ ਹੀ ਤਰਹਾਂ ੨ ਕੀ ਕਹੀ ਹੈਂ ਔਰ ਕੁਛ ਵੇਦ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕਹਾ ਹੈ ਐਸਾ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਕੇ ਵੈਹ ਮੂੜ੍ਹ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਮੇਂ ਪਰੀ ਭ੍ਰਮਣ ਕੀਆ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ੪੨ ।

मू० भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयाऽपहृतचेतसाम् ।
व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते।४४।

ਭਾਖਾਰਥ–ਭੇਦਵਾਦੀ ਸਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਸੇ ਵਿ-ਮੁਖ ਰਹਿਕਰ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਭ੍ਰਮਤੇ ਹੈਂ ਐਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭੋਗ ਔਰ ਐਸ਼੍ਵਰਯ ਇਨ ਮੇਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਯੁਗਤ ਔਰ ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ ਪੁਸ਼ਪਿਤ ਬਾਣੀ ਸੇ ਆਛਾਦਿਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਵਿਵੇਕ ਬੁ-ਧੀ ਜਿਨੋਂ ਕੀ ਐਸੇ ਉਨੋਂ ਕੀ ਨਿਸ਼ਚੇ ਆਤਮਕ ਬੁਧੀ ਅੰਤਾਕਰਣ ਮੇਂ ਸਿਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈ॥ ੪੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜੋ ਸਮਾਧਾਨ ਕੀਆ ਜਾਵੇ ਉਸਕੋ ਭੀ ਸਮਾਧੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਵਯੁਤ-ਪਤੀ ਸੇ ਯਹਾਂ ਸਮਾਧੀ ਕਾ ਅਰਥ ਅੰਤਾਕਰਣ ਹੈ ॥ ੪੪ ॥

ਮੂ੦ त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।
निर्द्वंद्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान् ।४५।

ਭਾਖਾਰਥ–ਜੋ ਪੁਰਖ ਨਿਸ਼ਚੇ ਆਤਮ ਬੁਧੀ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੈ ਉਨ ਸਕਾਮ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਜੋ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਨੇਵਾਲੇ ਜੋ ਵੇਦ ਹੈਂ ਵੋਹ ਤ੍ਰੈਗੁਣ ਸਤ੍ਵ ਰਜ ਤਮ ਗੁਣ ਮਯ ਸੰਸਾਰ ਵੁਹੀ ਹੈ ਵਿਖੇਪ੍ਰਤਿਪਾਦਨ ਕਰਨੇ ਯੋਗ ਹੈ ਜਿਨੋਂ ਕੋ ਐਸੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਸੰਸਾਰਕ ਜੋ ਵਿਖੇ ਸੁਖ ਉਨਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੈਂ ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂੰ ਤੋ ਤ੍ਰੈਗੁਣ ਜੋ ਸੰਸਾਰਕ ਵਿਖੇ ਉਨਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਉਨਕੀ ਕਾਮਨਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋ ਔਰ ਦ੍ਵੰਦ ਪਦਾਰਥੋਂ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਨਿਤਯ ਸਤ੍ਵਗੁਣ ਕਾ ਆਸ਼ਰੈ ਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੋ ਔਰ ਯੋਗ ਖੇਮਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋ ॥ ੪੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਦ੍ਵੰਦ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਸੁਖ ਦੁਖ ਕੇ ਹੇਤੂ ਪ੍ਰਸਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਦੋ ਦੋ ਪਦਾਰਥ ਸੰਸਾਰ ਮੇਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈਂ ਜੈਸੇ ਪੁਨਯ ਪਾਪ, ਰਾਗ ਦ੍ਵੇਸ਼, ਸੀਤ ਉਸ਼ਨ, ਇਤਆਦੀ ਕਹੇ ਹੈਂ ਜੋ ਵਸਤੂ ਆਪਨੇ ਪਾਸ ਨ ਹੋ ਉਸਕਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕਰਨਾ ਉਸਕੋ ਯੋਗ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜਿਸ ਵਸਤੂ ਕਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੀਆ ਹੈ ਉਸਕੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨੇ ਕੋ ਖੇਮ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਪੁਰਖ ਦ੍ਰਵਯਆਦੀ ਕੇ ਸੰਗ੍ਰਹ ਮੇਂ ਔਰ ਉਸਕੀ ਰਖਿਆ ਮੇਂ ਆਕੁਲਚਿਤ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਸੁਖ ਹੋਨਾ ਅਤੀ ਦੁਰਲਭ ਹੈ ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਆਤਮਵਾਨ ਹੋ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਮਾਦ ਸੇ ਰਹਿਤਹੋ ਨਿਤਯ ਉਦਯੋਗ ਯੁਗਤ ਰਹਿ ਅਪਨੇ ਧਰਮ ਮੇਂ ਤਤਪਰ ਰਹੋ ਯੇਹ ਮੇਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ ॥ ੪੫ ॥

मू० यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके ।
तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः॥ ४६॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਕਦਾਚਿਤ ਸੰਪੂਰਨ ਵੇਦੋਕਤ ਜੋ ਕ-ਰਮ ਉਨੋਂ ਮੇਂ ਜੋ ਅਨੰਤਰ ਫਲ ਜੋ ਕਹਿਹੈਂ ਉਨਕੋ ਜੋ ਨ ਮਾਨੋ ਤੋ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੇ ਸਮਰਪਣ ਕੇ ਲੀਏ ਜੋ ਕਰਮ ਫਲ ਹੈਂ ਯੇਹਕੈਸੇ ਸੰਭਵ ਹੋਤਾਹੈ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਐਸਾ ਜੋ ਤੂ ਕਹਿ ਤੋ ਸੁਣ ਜੈਸੇ ਲੋਕ ਮੇਂ ਬਾਵਲੀ ਕੂਪ ਤਾਲੋਂ ਆਦੀ ਅਨੇਕ ਛੋਟੇ ੨ ਜਲਾਸ਼ਯੋਂ ਮੇਂ ਜਿਤਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਾ ਸਨਾਨ ਪਾਨ ਆਦੀ ਅਰਥ ਨਿਯਾਰਾ ੨ ਸਿਧ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਤਨਾ ਸਭ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਚਾਰੋਂ ਓਰਜਲਸੇ ਭਰਾ ਹੂਆ ਜੋ ਬੜਾ ਭਾ-ਰੀ ਨਦ ਅਥਵਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਉਸਮੇਂ ਏਕ ਹੀ ਜਗਾ ਸਿਧ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਹੀ ਸਭ ਵੇਦੋਕਤ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਨਿਯਾਰਾ ੨ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰਕਾ ਫਲ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਅਨੇਕ ਜਗਾ ਸੇ ਜੋ ਸਿਧ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਤਨੇਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਾ ਵੋਹ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਫਲ ਪਰਮਾਰਥਤਤ੍ਵ ਜਾਨਨੇਵਾਲੇ

ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੋ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਵੇਦੋਕਤ ਔਰ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਉਕਤ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਜਿਤਨੇ ਫਲ ਹੈਂ ਉਨ ਸਭੋਂ ਕਾ ਏਕ ਗਿਆਨ ਮੇਂ ਅੰਤਰਭਾਵ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੪੬ ॥

ਮੂ° कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।
मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते संगोस्त्वकर्मणि ॥४७॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੇਰਾ ਤੋ ਅਭੀ ਕਰਮਹੀ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਔਰ ਕਦਾਚਿਤ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਮੇਂ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕਰਮ ਫਲਕੀ ਤ੍ਰਿਸ-ਨਾ ਤੁਝੇ ਕੋ ਕਿਸੀ ਅਵਸਥਾ ਮੇਂ ਨ ਹੋਏ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਮ ਫਲ ਕਾ ਹੇਤੂ ਤੂ ਮਤ ਹੋ ਕਯੋਂਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਪੁਰਖ ਕਰਮ ਫਲ ਕੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਸੇ ਪ੍ਰੇਰਾਹੂਆ ਕਰਮ ਕਰਤਾਹੈ ਤੋ ਕਰਮ ਫਲ ਕਾ ਭੀ ਭਾਗੀ ਹੋਤਾਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਕਰ-ਮ ਫਲ ਕੀ ਚਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੋ ਫਿਰ ਦੁਖਰੂਪ ਕਰਮਹੀ ਸੇ ਕਿਆ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਹੈ ਇਸਬੁਧੀ ਸੇ ਕਰਮ ਕੇ ਨ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਭੀ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨ ਹੋਏ ॥ ੪੭ ॥

ਮੂ° योगस्थः कुरु कर्माणि संगं त्यक्त्वा धनंजय ।
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते।४८।

ਭਾਖਾਰਥ–ਜੋ ਫਿਰ ਕਰਮ ਫਲ ਕੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸੇ ਕ-ਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਤੋ ਕੌਨਸੀ ਰੀਤੀ ਸੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਇਸਆਸ਼ਾ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੋਗ ਮੇਂ

ਇਸਥਿਤ ਹੋਕਰ ਕੇਵਲ ਈਸ਼੍ਵਰ ਅਰਥ ਕਿ ਈਸ਼੍ਵਰਮੇਰੇ ਊਪਰ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਇਸ ਆਸ਼ਕਤੀ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਤੂ ਕਰਮ ਕਰ ਔਰ ਫਲ ਕੀ ਇਛਾ ਕੋ ਛੋੜਕਰ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਸੇ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਉਤਪੰਨ ਹੂਈ ਜੋਗਿਆਨ ਰੂਪ ਸਿਧੀ ਔਰ ਨ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੇ ਸ਼ੁਧ ਹੋਨੇ ਸੇਜੋਗਿਆਨਕੀ ਅਸਿਧੀ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਸਿਧੀ ਔਰ ਅਸਿ-ਧੀ ਮੇਂ ਸਮ ਹੋਕੇਅਰਥਾਤ ਹਰਖ ਵਿਖਾਦ ਰਹਿਤ ਹੋਕਰ ਕਰਮ ਕਰ ਯੇਹੀ ਵੋਹ ਯੋਗ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸਿਧੀ ਅਸਿਧੀ ਮੇਂ ਸਮ ਹੋਨਾ ਹੈ॥ ੪੮॥

ਮੂ੦ दुरेण ह्यवरेण कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ।

बुद्धौ शरणमीन्वच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ ४९॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਸੇ ਕਰਮ ਅਤਜੰਤ ਨਿਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੈ ਇਸਸੇ ਯੋਗ ਬੁਧੀ ਮੇਂ ਅਭੈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਾ ਕਾਰਣ ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਰਥ ਗਿਆਨ ਉਸਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀ ਇਛਾ ਕਰ ਫਲ ਕੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਾਲੇ ਦੀਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਅਰ-ਥਾਤ ਅਗਿਆਨੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ॥ ੪੯॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯਹੀ ਅਰਥ ਯੁਜਰ ਵੇਦ ਕੇ ਬ੍ਰਿਹਦਾਰਣਜ ਉਪਨਿਖਦ ਮੇਂ ਯਾਗ-ਵਲਕਜ ਰਿਖੀ ਨੇ ਅਪਨੀ ਭਾਰੀਯਾ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਗਾਰਗੀ ਜੋ ਪੁਰਖ ਇਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਬਿਨਾ ਜਾਣੇ ਇਸ ਲੋਕ ਸੇ ਮਰਕੇ ਅਨਜ ਲੋਕ ਕੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਕਿਰਪਨ ਅਰਥਾਤ ਦੀਨ ਹੀ ਰਹਿਤਾ ਹੈ॥ ੪੯॥

ਮੂ० बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृत दुष्कृते ।
तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ५०

ਭਾਖਾਰਥ–ਗਿਆਨ ਯੁਗਤ ਜੀਤੇ ਹੀ ਪੁਨਜ ਔਰ ਪਾਪ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਕੋ ਤਿਆਗ ਦੇਤਾ ਹੈ ਤਿਸ ਕਾਰਣ ਗਿ-ਆਨ ਯੋਗ ਕੇ ਲੀਏ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕਰ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਕੁਸ਼ਲ ਹੈ ॥ ੫੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਰਥਾਤ ਚਤਰਾਈ ਵੁਹੀ ਕਰਮੋਂ ਕੀ ਹੈ ਜਿਸ ਸੇ ਬੰਧਨ ਸੁਭਾਵ ਭੀ ਕਰਮ ਅਪਨੇ ਸੁਭਾਵ ਸੇ ਨਿਵਰਤ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਬੰਧਨ ਸੇ ਛੁੜਾ ਦੇਨੇ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਇਸਸੇ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਸਮਤਾ ਬੁਧੀ ਯੁਗਤ ਹੋ ॥ ੫੦ ॥

ਮੂ० कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्तवा मनीषिणः ।
जन्मबंधविनिर्मुक्ताः पदं गच्छंत्यनामयम् ।५१।

ਭਾਖਾਰਥ–ਗਿਆਨ ਯੁਗਤ ਹੀ ਪੰਡਤ ਕਰਮ ਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ ਫਲ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਜਨਮ ਰੂਪ ਬੰਧਨ ਸੇ ਛੂਟੇ ਹੂਏ ਸਮਸਤ ਉਪਦ੍ਰਵ ਰਹਿਤ ਪਦ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੫੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਕਰਮੋਂ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਜੋ ਸ੍ਵਰਗ ਆਦੀ ਫਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਨਕਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨੀ ਮੁਕਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੫੧ ॥

ਮੂ० यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।
तदा गंतासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च॥५२॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਤੇਰੀ ਬੁਧੀ ਮੋਹ ਰੂਪ ਕੀਚੜ ਕੋ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਰੇਗੀ ਅਰਥਾਤ ਦੇਹ ਆਦੀ ਪਦਾਰਥੋਂ ਮੇਂ ਜੋ ਤੂ ਮਮਤਾ ਕਰਤਾ ਹੈਂ ਯੇਹ ਅਵਿਵੇਕ ਤੇਰਾ ਜਬ ਦੂਰ ਹੋਗਾ ਉਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਸ਼੍ਰੁਤ ਔਰ ਸ਼੍ਰੋਤ-ਵ੍ਯ ਕੇ ਵੈਰਾਗ ਕੋ ਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਪੀਛੇ ਸੁਨਾ ਔਰ ਆਗੇ ਜੋ ਸੁਨਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਹੈਂ ਇਨ ਸਭ ਸੇ ਤੁਝ ਕੋ ਵੈਰਾਗ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ॥ ੫੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸਕੋ ਸੁਨ ਔਰ ਮਨਨ ਕਰਕੇ ਤੁਝਕੋ ਕੁਛ ਸੁਨਨੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿਗਾ ਕਿਯੋਂਕਿ ਮੁਮੁਖਯੁ ਪੁਰਖ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੋ ਬਾਰੰਬਾਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਫਿਰ ਅਪਨੇ ਸਰੂਪ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਗ੍ਰੰਥੋਂ ਕੋ ਤਿਆਗ ਦੇਤਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਧਾਨ ਕੀ ਇਛਾ ਵਾਲਾ ਪਰਾਲੀ ਕੋ ਤਿਆਗ ਦੇਤਾ ਹੈ ਔਰ ਧਾਨ ਕੋ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੫੨ ॥

मू॰ श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।
समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ।५३।

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਅ-ਨੇਕ ਸ਼ਾਸ਼ਤ੍ਰ ਪੁਰਾਣ ਇਤੀਹਾਸ ਆਦੀ ਔਰ ਸ਼੍ਰੁਤੀ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਆਦਕੋਂ ਕੇ ਸ਼੍ਰਵਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਵਿਖੇਪ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਈ ਜੋ ਤੇਰੀ ਬੁਧੀ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਵਿਖੇਪ ਰਹਿਤ ਵਿਕ-ਲਪ ਰਹਿਤ ਇਸਥਿਤ ਹੋਗੀ ਉਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਹੇ ਅਰ-ਜੁਨ ਤੂ ਯੋਗ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਸਮਾਧੀ ਯੋਗ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ॥ ੫੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਜਬ ਤਕ ਪੂਰਬ ਅਪਰ ਵਾਕਯੋਂ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੇ ਅਭਾਵ ਕੋ ਨ ਜਾਣੇਗਾ ਤਬ ਤਕ ਚਿੱਤ ਕੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਭੀ ਨ ਹੋਗੀ ॥ ੫੩ ॥

अर्जुन उवाच

मू० स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव।
स्थितधीः किंप्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम् ५४

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਅਰਜੁਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਕੇ ਲਖਯਣ ਜਾਨਣੇ ਕੀ ਇਛਾ ਸੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਹੇ ਕੇਸ਼ਵ ਇਸਥਿਤ ਹੂਈ ਹੈ ਮੈਂ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਹੂੰ ਐਸੀ ਬੁਧੀ ਜਿਸ ਕੀ ਐਸਾ ਜੋ ਨਿਰਵਿਕਲਪ ਸਮਾਧੀ ਮੇਂ ਇਸ-ਥਿਤ ਪੁਰਖ ਉਸਕੀ ਕਿਆ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਲੋਕ ਉਸਕੋ ਕਿਆ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਤਾਤਪਰਜ ਉਸਕਾ ਕਿਆ ਲਖਯਣ ਹੈ ਔਰ ਜਿਸ ਪੁਰਖ ਕੀ ਬੁਧੀ ਇਸਥਿਰ ਹੂਈ ਹੈ ਵੋਹ ਕੈਸੇ ਬੋਲਤਾ ਹੈ ਕੈਸੇ ਬੈਠਤਾ ਹੈ ਔਰ ਕੈਸੇ ਚਲਤਾ ਹੈ ॥ ੫੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਗਿਆਨੀ ਕਾ ਬੋਲਨਾ ਔਰ ਬੈਠਨਾ ਔਰ ਚਲਨਾ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ ਯੇਹ ਤੀਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਸ ਗਿਆਨੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈਂ ਕਿ ਜੋ ਸਵਿਕਲਪ ਸਮਾਧੀ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੈ ਔਰ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨਿਰਵਿਕਲਪ ਸਮਾਧੀ ਗਿਆਨੀ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹੈ ਭਾਵ ਆਸ਼ਾ ਯੇਹ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਕੀ ਕਿਸੀ ਸਮਯ ਨਿਰਵਿ-ਕਲਪ ਸਮਾਧੀ ਸੁਭਾਵਕ ਬਨੀ ਰਹਿਤੀ ਹੈ ਸਮਯ ਪ੍ਰਯਤਨ ਸੇ ਔਰ ਕਿਸੀ ਸਮਯ ਸਵਿਕਲਪ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਅਰਜੁਨ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਗਿਆਨੀਯੋਂ ਕਾ ਲਖਯਣ ਪੂਛਤਾ ਹੈ ॥ ੫੪ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

मू० प्रजहाति यदा कामान् सर्वान् पार्थ मनोगतान् ।

आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ५५

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਯੋਗੀ ਰਿਦੇ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਸ਼ਟ ਹੂਏ ਜੋ ਸੰਪੂਰਨ ਕਾਮ ਅਰਥਾਤ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਇਛਾ ਉਨੋਂ ਕੋ ਤਿਆਗ ਦੇਤਾ ਹੈ ਔਰ ਬਾਹਯ ਵਿਖਯੋਂ ਕੀ ਅਪੇਖਿਆ ਨ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਅਪਨੇ ਸਰੂਪ ਹੀ ਮੇਂ ਆਪ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਤਬ ਇਸ-ਥਿਤ ਬੁਧੀ ਵਾਲਾ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੫੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਵਹਾਂ ਇਸਥਿਰ ਬੁਧੀ ਵਾਲਾ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਹੈ ਇਕ ਤੋ ਬ੍ਰਹਮਚਰਜ ਅਵਸਥਾ ਹੀ ਸੇ ਤੀਬ੍ਰ ਵੈਰਾਗ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸਭ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਗਜਾਨ ਯੋਗ ਨਿਸ਼ਠਾ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੂਆ ਇਸਥਿਰ ਬੁਧੀ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਕ ਕਰਮ ਯੋਗ ਸੇ ਸ਼ੁਧ ਹੈ ਅੰਤਾਕਰਣ ਜਿਸਕਾ ਵੋਹ ਇਸਥਿਰ ਬੁਧੀ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਸੇ ਲੇਕਰ ਅਧਿਆਇ ਕੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤਕ ਇਸਥਿਰ ਬੁਧੀ ਕਾ ਲਖਜਣ ਔਰ ਸਾਧਨ ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਕਹਿ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ॥ ੫੫ ॥

मू० दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।

वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ ५६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਦੁਖੋਂ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਦਵਿਗਨ ਨਾਮ ਖਯੋਭਿਤ ਵਾ ਵਿਖਯਪਿਤ ਮਨ ਜਿਸ ਕਾ ਔਰ ਸੁਖੋਂ ਮੇਂ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਇਛਾ ਜਿਸਕੀ ਔਰ ਜਾਤੇ ਰਹੇ ਹੈਂ ਰਾਗ ਭੈ ਔਰ ਕ੍ਰੋਧ ਜਿਸ ਸੇ ਐਸਾ ਮੁਨੀ

ਇਸਥਿਰ ਬੁਧੀ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥ ੫੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਤ ਔਰ ਦੁਖ ਸੁਖ ਆਦੀ ਮੇਂ ਸਮ ਹੋਨਾ ਯਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਕੇ ਸਾਧਨ ਹੈਂ । ੫੬ ॥

ਮੂ: यःसर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।
नाभिनंदति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ५७

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਜੋ ਪੁਰਖ ਸਭ ਜਗਾ ਦੇਹ ਕੇ ਜੀਵਨ ਆਦਕੋਂ ਮੇਂ ਹੀ ਸਨੇਹ ਰਹਿਤ ਹੈ ਔਰ ਤਿਸ ੨ ਸ਼ੁਭ ਔਰ ਅਸ਼ੁਭ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਨ ਹਰਖ ਕਰਤਾ ਹੈ ਨ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਅਨਕੂਲ ਸੁਖਦਾਈ ਵਸਤੂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਨ ਤੋ ਹਰਖ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਦੁਖਦਾਈ ਵਸਤੂਓਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਜੋ ਅਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਉਸ ਪੁਰਖ ਕੀ ਵਿਵੇਕ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਈ ਜੋ ਬੁਧੀ ਵੋਹ ਸਰੂਪ ਮੇਂ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਹੋਤੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਸਥਿਰ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੫੭ ॥

ਮੂ: यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।
इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥५८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਜੋ ਯੋਗੀ ਵੋਹ ਜੈਸੇ ਕਛੂਆ ਭੈ ਕੇ ਕਾਰਣ ਸੇ ਅਪਨੇ ਅੰਗਾਂ ਕੋ ਸਮੇਟ ਲੇਤਾ ਹੈ ਐਸੇ ਵਿਖਯੋਂ ਸੇ

ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੋ ਉਪਸੰਘਹਾਰ ਕਰ ਲੇਵੈ ਅਰਥਾਤ ਖੈਂਚ ਲੇਵੇ ਤਬ ਉਸਕੀ ਬੁਧੀ ਇਸਥਿਰ ਕਹੀਜਾਤੀ ਹੈ ॥੫੮॥

मू० विषया विनिवर्त्तंते निराहारस्य देहिनः।
रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्त्तते ॥ ५९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੀ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨ ਹੋਨਾ ਯੇਹ ਲਖਜਣ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਕਾ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਮੇਂ ਤੋ ਅਤੀ ਵਯਾਪਤੀ ਦੋਸ਼ ਆਤਾ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਐਸੇ ਤੋ ਨਿਰਾਹਾਰੀ ਰੋਗੀ ਭੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਸ਼ੰਕਾ ਕੇ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਨਿਰਾਹਾਰੀ ਜੀਵ ਕੇ ਭੀ ਵਿਖਯ ਨਿਵਿਰਤ ਹੋਜਾਤੇ ਹੈਂ ਯੇਹ ਤੋ ਸਤ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਰਸ ਵਰਜਿਤ ਨਵਿਰਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਵਿਖਯੋਂ ਸੇ ਰਾਗ ਉਸਕਾ ਨਹੀਂ ਦੂਰ ਹੋਤਾ ਔਰ ਇਸ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਕਾ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਆਤਮਾ ਕੋ ਦੇਖ ਕਰ ਅਰਥਾਤ ਆਨੰਦ ਸਰੂਪ ਆਤਮਾ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਰਸ ਭੀ ਨਿਵਰਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ॥੫੯।

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਕਾਰਣ ਬਿਨਾ ਆਤਮਾ ਕੇ ਸਮਜਕ ਦਰਸ਼ਨ ਕੇ ਰਸ ਸ਼ਬਦ ਵਾਚਜ ਸਖਜਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਕੀ ਨਿਵਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋ ਆਤਮ ਦਰਸ਼ਨ ਬੁਧੀ ਕੀ ਇਸਥਿਰਤਾ ਸੇ ਸੂਖਜਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਭੀ ਨਿਵਰਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਵੋਹ ਇਸਥਿਰ ਬੁਧੀ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ॥ ੫੯ ॥

मू० यततो ह्यपि कौंतेय पुरुषस्य विपश्चितः।
इंद्रियाणि प्रमाथीनि हरंति प्रसभं मनः ॥ ६० ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਬਿਨਾ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੋ ਅਪਨੇ ਵਸ਼ਜ ਮੇਂ ਇਸਥਾਪਨ ਕੀਏ ਗਿਆਨ ਹੋਨਾ ਦੁਰਲਭ ਹੈ ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸੇ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੋਖਜ ਮੇਂ ਯਤਨ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਔਰ ਵਿਵੇਕ ਵਾਲੀ ਬੁਧੀ ਸੇ ਯੁਗਤ ਭੀ ਜੋ ਪੁਰਖ ਉਸ ਕੇ ਭੀ ਮਨ ਕੋ ਮਥਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਵ ਹੈ ਜਿਨੋਂ ਕਾ ਐਸੇ ਇੰਦ੍ਰੀਯਾਂ ਵਿਖਯੋਂ ਕੇ ਸੇਵਨ ਕਰਨੇ ਕੋ ਉਦਿਤ ਜੋ ਪੁਰਖ ਉਸਕੋ ਵਿਆਕੁਲ ਕਰਕੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਸੇ ਉਸਕੇ ਦੇਖਤੇ ੨ ਵਿਵੇਕ ਗਿਆਨ ਯੁਗਤ ਭੀ ਉਸਕੇ ਮਨਕੋ ਹਰਤੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤੀ ਹੈਂ ॥ ੬੦ ॥

ਮੂ੦ तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः ।
वशे हि यस्येंद्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ६१

ਭਾਖਾਰਥ–ਜਬ ਕਿ ਇੰਦ੍ਰੇ ਯੇਹ ਅਨਰਥ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਸੇ ਉਨ ਸਭ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਸੇ ਰੋਕ ਕਰ ਸਾਵਧਾਨ ਹੂਆ ਮੁਝ ਵਾਸਦੇਵ ਕੇ ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੂਆ ਬੈਠਤਾ ਹੈ ਜਿਸਕੇ ਇੰਦ੍ਰੇ ਵਸ਼ ਮੇਂ ਹੈਂ ਉਸਕੀ ਬੁਧੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਇਸਥਿਰ ਕਹਾਤੀ ਹੈ ॥ ੬੧ ॥ ॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸਚਦਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੂਆ ਵੋਹ ਗਿਆਨੀ ਕੈਸੇ ਬੈਠਤਾ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਾ ਉਤ੍ਰ ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਮੇਂ ਕਹਾ ਗਿਆ ਹੈ । ੬੧ ॥

ਮੂ੦ ध्यायतो विषयान् पुंसः संगस्तेषूपजायते ।
संगात्संजायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ६२

क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात् स्मृतिविभ्रमः ।
स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ६३

ਭਾਖ੍ਯਾਰਥ--ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੇ ਨਿਰੋਧ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਜੋ ਅਨਰਥ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਤੋ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਆ। ਅਬ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੇ ਨਿਰੋਧ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਜੋ ਅਨਰਥ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਦੋ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਗੁਣ ਬੁਧੀ ਸੇ ਵਿ-ਖਯੋਂ ਕੋ ਬਿਧਾਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਕੀ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਆਸ਼ਕਤੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ ਆਸ਼ਕਤ ਹੋਨੇ ਸੇ ਫਿਰ ਅਧਿਕ ਕਾਮਨਾ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ ਕਾਮਨਾ ਸੇ ਕ੍ਰੋਧ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੬੨ ॥ ਕ੍ਰੋਧ ਸੇ ਅਵਿਵੇਕ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮੁਝਕੋ ਯੇਹ ਯੋਗ ਹੈ ਵਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਕਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਅਵਿਵੇਕ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸਿਮਰਤੀ ਕਾ ਵਿਭ੍ਰਮ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਕੁਝ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਆਚਾਰਯੋਂ ਸੇ ਸੁਣ ਰਖਾ ਥਾ ਉਸਕਾ ਕੁਛ ਸਮਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਸਿਮਰਤੀ ਕਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਜਾਨੇ ਸੇ ਬੁਧੀ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਬੁਧੀ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਸੇ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਜਿਸਕਾ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਚਿਤਵਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸੂਖਜਮ ਸੰਗ ਹੂਆ ਥਾ ਵੋਹ ਪੁਰਖ ਮੋਖਜ ਮਾਰਗ ਸੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸ ਤਰਫ ਸੇ ਮਾਨੋਂ ਤੋ ਮਰ ਗਿਆ ਐਸਾ ਸਮਝਨਾ ਚਾਹੀਏ ॥ ੬੩ ॥ ॥ ਟੀਕਾ ॥

ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਫਿਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੁਧੀ ਨਾਸ਼ ਸੇ ਤੋ ਪੁਰਖ ਅਪਨੇ ਮਨੁਖਜਨਾਂ ਸੇ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਤਭੀ ਤਕ ਪੁਰਖ ਹੈ

ਜਬ ਤਕ ਜਿਸਕਾ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕਰਨੇ ਯੋਗ ਨ ਕਰਨੇ ਯੋਗਯ ਪਦਾਰਥ ਕੋ ਜਾਨਨੇ ਕੇ ਸਮਰਥ ਹੈ ਔਰ ਕਾਰਯ ਅਕਾਰਯ ਵਿਵੇਕ ਕੀ ਯੋਗਤਾ ਕੇ ਨ ਹੋਨੇ ਮੇਂ ਤੋ ਪਾਖਾਣ ਤੁਲਯ ਪੁਰਖ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਇਸਸੇ ਯਹਾਂ ਬੁਧੀ ਰੂਪ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਸੇ ਪੁਰਖ ਨਾਸ਼ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸਕਾ ਯੇਹ ਤਾਤ-ਪਰਯ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਯੋਗਯ ਨਹੀਂ ਰਹਿਤਾ ਹੈ। ੬੨ ॥ ੬੩ ॥

ਮੂ੦ रागद्वेषविमुक्तैस्तु विषयानींद्रियैश्चरन् ।
आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति॥६४॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸਭ ਅਨਰਥੋਂ ਕਾ ਮੂਲ ਵਿਖਯੋਂ ਕਾ ਧਯਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਵੋਹ ਤੋ ਕਹਿ ਦੀਆ। ਅਬ ਮੋਖਯ ਕਾ ਕਾਰਣ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵਿਵੇਕੀ ਪੁਰਖ ਰਾਗ ਔਰ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਇਨੋਂ ਸੇ ਰਹਿਤ ਜੋ ਇੰਦ੍ਰੀਯਾਂ ਔਰ ਅਪਨੇ ਵਸ਼ੀ ਭੂਤ ਹੋਇ ਐਸੀ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਸੇ ਵਿਖਯੋਂ ਕੋ ਸੇਵਨ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਐਸਾ ਜੋ ਪੁਰਖ ਵੋਹ ਚਿੱਤ ਕੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੬੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਰਹਿਤ ਹੋ ਸਭ ਪੁਰਖੋਂ ਮੇਂ ਦਰਸ਼ਨ ਸਪਰਸ਼ਨ ਆਦੀ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਔਰ ਅਪਨੇ ਵਸ਼ਯ ਮਨ ਕੋ ਭੀ ਜਿਸਨੇ ਕੀਆ ਹੋ ਵੋਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੬੪ ॥

ਮੂ੦ प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायति।
प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਫਿਰ ਚਿੱਤ ਕੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਮੇਂ ਕਿਆ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸ ਅਕਾਂਖਿਆ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ

ਜਬ ਚਿੱਤ ਕੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਤੋ ਇਸ ਜਿਤ ਇੰਦ੍ਰੀ ਪੁਰਖ ਕੇ ਸਭ ਆਧਿਆਤਮਕ ਆਦੀ ਦੁਖੋਂ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਫਿਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੂਆ ਚਿੱਤ ਜਿਸਕਾ ਐਸੇ ਪੁਰਖ ਕੀ ਬੁਧੀ ਅਰਥਾਤ ਨਿਰਮਲ ਅੰਤਾਕਰਣ ਆ-ਕਾਸ਼ ਸਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਭ ਜਗਾ ਇਸਥਿਤ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੬੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਔਰ ਇਸਥਿਰ ਬੁਧੀ ਪੁਰਖ ਕੀ ਜਿਸ ਸੇ ਕ੍ਰਿਤਜ ੨ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਰਹਿਤ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਦ੍ਵਾਰਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੇਂ ਜਿਨਕਾ ਵਿਰੋਧ ਔਰ ਨਸ਼ੇਦ ਭੀ ਨ ਹੋਇ ਐਸੇ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਯੁਗਤ ਹੋਕੇ ਆਚਰਨ ਕਰੇ ॥ ੬੫ ॥

ਮੂ° नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।
न चाभावयतः शांतिरशांतस्य कुतः सुखम् ६६

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਅਯੁਗਤ ਜੋ ਪੁਰਖ ਅਰ-ਥਾਤ ਜਿਸਕਾ ਚਿੱਤ ਏਕਾਗਰ ਨਹੀਂ ਹੂਆ ਐਸੇ ਪੁਰਖ ਕੀ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ੇਣੀ ਬੁਧੀ ਨਹੀਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤੀ ਔਰ ਅਯੁਗਤ ਪੁਰਖ ਕੀ ਭਾਵਨਾ ਭੀ ਅਰਥਾਤ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਮੇਂ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਔਰ ਬਿਨਾ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਅਰਥਾਤ ਆਤਮ ਧਿਆਨ ਕੋ ਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਕੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਔਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰਹਿਤ ਪੁਰਖ ਕੋ ਸੁਖ ਕਹਾਂ ॥ ੬੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵਿਖੈ ਸੇਵਾ ਕੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਸੇ ਨਿਵਿਰਤੀ ਜੋ ਹੈ ਉਸਕੋ ਸੁਖ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕੁਛ ਵਿਖੈ ਕੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੁਖ ਰੂਪਾ ਹੀ ਹੈ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਕੀ ਵਿਦਜ-

ਮਾਨਤਾ ਮੇਂ ਸੁਖ ਕਾ ਲੇਸ਼ ਮਾਤ੍ਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੬੬ ॥

ਮੂ੦ इंद्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।
तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवाम्भसि ६७

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਯੁਗਤ ਪੁਰਖ ਕੋ ਕਯੋਂ ਕਰ ਬੁਧੀ ਉਤ-ਪੰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਇਸ ਅਕਾਂਖਿਆ ਮੇਂ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ ਸੇ ਅਪਨੇ ੨ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋ ਰਹੀ ਜੋ ਇੰਦ੍ਰਯਾਂ ਉਨਕੇ ਪੀਛੇ ਜੋ ਮਨ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਮਨ ਉਸ ਪੁਰਖ ਕੀ ਆਤਮ ਅਨਾਤਮ ਵਿਵੇਕ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੂਈ ਜੋ ਬੁਧੀ ਉਸਕੋ ਹਰ ਲੇਤਾ ਹੈ ਅਰ-ਥਾਤ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਲੇਤਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਪਵਨ ਜਲ ਮੇਂ ਨੌਕਾ ਕੋ ਅਨਯਤ੍ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੬੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੈਸੇ ਚਲਨੇ ਕੀ ਇਛਾ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖੋਂ ਕੇ ਮਾਰਗ ਸੇ ਕੁਮਾਰਗ ਮੇਂ ਨੌਕਾ ਕੋ ਲੇ ਜਾਤਾ ਹੈ ਐਸੇ ਹੀ ਮਨ ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ੈਣੀ ਬੁਧੀ ਕੋ ਨਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਵਿਖੈ ਕਲਪਣਾ ਕੋ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੬੭ ॥

ਮੂ੦ तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।
इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता॥६८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ [ਯਤ ਤੋ ਹਜਪੀ] ਇਸ ਸ਼ਲੋਕ ਸੇ ਲੇਕਰ ਕਹਿ ਹੂਏ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਅਰਥ ਕੋ ਸਿਧ ਕਰਕੇ ਉਸਕੇ ਵਯਾਖਯਾਨ ਕੋ ਸਮਾਪਤ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸ

ਸੇ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮੇਂ ਦੋਸ਼ ਕਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਸੇ ਜਿਸ ਸੰਜਮੀ ਪੁਰਖ ਕੀ ਇੰਦ੍ਰੀਯਾਂ ਸ਼ਬਦ ਆਦੀ ਵਿਖਯੋਂ ਸੇ ਵਸ ਕੀ ਗਈ ਹੈਂ ਉਸੀ ਕੀ ਬੁਧੀ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਅਰਥਾਤ ਇਸਥਿਰ ਹੈ ॥ ੬੮ ॥

ਮੂ੦ या निशा सर्वभूतानां तस्या जागर्ति संयमी ।
यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ६९

ਭਾਖਾਰਥ–ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕਾ ਨਿਸ਼-ਕਰਮ ਹੋਨਾ ਯੇਹ ਪੂਰਬ ਉਕਤ ਲਖਯਣ ਤੋ ਅਸੰਭਵ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸ ਸ਼ੰਕਾ ਸੇ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਸਭ ਭੂਤੂੰ ਕੀ ਅਰਥਾਤ ਅਗਿਆਨੀ ਜੀਵ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠ ਉਨੋਂ ਕੀ ਜੋ ਰਾਤ੍ਰੀ ਕੀ ਤਰਹ ਗਿਆਨ ਨਿ-ਸ਼ਠਾ ਰਾਤ੍ਰੀ ਹੈ ਉਸਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਮੇਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਸਰਬ ਕਰਮ ਸੰਨਿਆਸੀ ਜਾਗਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜਿਸ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠਾ ਮੇਂ ਅਗਿਆਨੀ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਾਗਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਅਨੁਸ਼-ਠਾਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠਾ ਬ੍ਰਹਮ ਤਤ੍ਵ ਕੋ ਦੇਖਤੇ ਹੂਏ ਗਿਆਨਾਵਾਨ ਸੰਨਿਆਸੀ ਕੀ ਰਾਤ੍ਰੀ ਕੀ ਤਰਹ ਰਾਤ੍ਰੀ ਹੈ ॥ ੬੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਅਗਿਆਨੀ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠੋਂ ਕੇ ਲੀਯੇ ਰਾਤ੍ਰੀਵਤ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਅਗਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਉਨਕਾ ਉਸਮੇਂ ਕੁਛ ਵਿਯਾਪਾਰ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਵੁਹੀ

ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਗਿਆਨੀਯੋਂ ਕੋ ਵਿਨਵਤ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਗਿਆਨੀ ਉਸਮੇਂ ਵਿਚਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਗਿਆਨੀ ਕਾ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠਾ ਮੇਂ ਕਿੰਚਤ ਵਿਯਾਪਾਰ ਨਹੀਂ ਇਸ ਹੇਤੂ ਸੇ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠਾ ਵਿਦਿਵਾਨ ਕੀ ਰਾਤ੍ਰੀ ਹੈ ॥ ੬੯ ॥

ਸ੍ਰ੦ आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं
समुद्रमापः प्रविशंति यद्वत् ।
तद्वत्कामा यं प्रविशंति सर्वे
स शांतिमाप्नोति न कामकामी ॥ ७० ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੈਸੇ ਜਲ ਸੇ ਪਰੀ ਪੂਰਣ ਔਰ ਨਹੀਂ ਚਲਾਇਮਾਨ ਹੂਈ ਮਰਜਾਦਾ ਜਿਸਕੀ ਐਸੇ ਸਮੁਦ੍ਰ ਮੇਂ ਵਰਖਾ ਰਿਤੂ ਮੇਂ ਅਨੇਕ ਨਦੀਯੋਂ ਕਾ ਜਲ ਚਾਰੋਂ ਓਰ ਸੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਭੀ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਸਮੁਦ੍ਰ ਵਿਕਾਰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਅਰਥਾਤ ਅਪਨੀ ਮਰਜਾਦਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਛੋੜਤਾ ਵੈਸੇ ਹੀ ਜਿਸ ਗਿਆਨੀ ਕੇ ਚਿੱਤ ਮੇਂ ਵਿਖਯੋਂ ਕੇ ਸਮੀਪ ਹੋਨੇ ਮੇਂ ਭੀ ਸਭ ਕਾਮ ਅਰਥਾਤ ਇਛਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰੇ ਅਰਥਾਤ ਆਤਮਾ ਹੀ ਮੇਂ ਲੈ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਇ ਔਰ ਅਪਨੇ ਅਧੀਨ ਉਸ ਗਿਆਨੀ ਕੋ ਨ ਕਰ ਸਕੇਂ ਤੋ ਵੋਹ ਗਿਆਨੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮੋਖਜ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਵਿਖਯੋਂ ਕੀ ਇਛਾ ਕਰਨੇ ਕਾ ਸੁਭਾਵ ਹੈ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਪੁਰਖ ਕਭੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ॥ ੭੦ ॥

ਸ੍ਰ੦ विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः ।
निर्ममो निरहंकारः स शांतिमधिगच्छति ॥७१॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਤਿਸ ਸੇ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਆਤਮ ਵੇਤਾ ਸੰਨਿਆਸੀ ਸਭ ਵਿਖਯੋਂ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਜਿਸ ਮੇਂ ਸ਼ਰੀਰ ਕਾ ਨਿਰਵਾਹ ਹੋਏ ਉਤਨਾ ਹੀ ਅੰਨ ਆਦੀ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਇਛਾ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਔਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਹੰਕਾਰ ਜਿਸਕੋ ਐਸਾ ਜੋ ਗਿਆਨੀ ਵੋਹ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਮੋਖਜ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੭੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਗਿਆਨ ਰਹਿਤ ਤਿਆਗੀ ਐਸੇ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਉਨਕੋ ਤਿਆਗਨੇ ਕੇ ਪੀਛੇ ਫਿਰ ਉਸ ਤਿਆਗੇ ਹੂਏ ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਇਛਾ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ ਗਿਆਨੀ ਦੇਹ ਆਦਿਕ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੇ ਰਹਿਨੇ ਕੀ ਭੀ ਇਛਾ ਨਹੀਂ ਰਖਤੇ ਫਿਰ ਪੀਛੇ ਤਿਆਗੇ ਹੂਏ ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਇਛਾ ਕਿਯੋਂ ਕਰ ਰਖੇਂਗੇ ਇਸਸੇ ਉਸਕੋ (ਨਿਸ ਪ੍ਰਿਹਾ) ਕਹਾ ਹੈ ਔਰ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖੋਂ ਕੋ ਜੋ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਉਸ ਮੇਂ ਉਨਕੀ ਮਮਤਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਔਰ ਗਿਆਨਵਾਨ ਕੀ ਮਮਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਇਸ ਸੇ (ਨਿਰਮਮਾਂ) ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੭੧ ॥

ਮੂ० एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।
स्थित्वाऽस्यामंतकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ।७२।

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे सांख्ययोगो नाम
द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਕੀ ਉਸਤਤੀ ਕੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਹਮਨੇ ਪੂਰਣ ਗਿਆਨ ਵਰਣਨ ਕੀਆ ਉਸਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਇਸਥਿਤੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ

ਇਸਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕੇ ਫਿਰ ਮੋਹ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸ ਬ੍ਰਹਮ ਇਸਥਿਤੀ ਮੇਂ ਬ੍ਰਿਧਾਵਸਥਾ ਮੇਂ ਭੀ ਇਸਥਿਤ ਹੋਕਰ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਰਵਾਣ ਪਦਵੀ ਜੋ ਮੋਖਜ ਉਸਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਅਵਸਥਾ ਸੇ ਹੀ ਤੀਬ੍ਰ ਵੈਰਾਗਜ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸੰਨਿਆਸ ਧਾਰਣ ਕਰ ਇਸ ਗਿਆਨ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੂਆ ਉਸਕਾ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕਿਆ ਹੈ॥ ੭੨॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਦ੍ਵਿਤੀਯੋ ਅਧਿਯਾਯਾ॥ ੨॥

ओ३म्

तृतीय अध्याय।

अर्जुन उवाच

मू० ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन।
तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥१॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਹੇ ਜਨਾਰਦਨ ਜੋ ਕਰਮ ਸੇ ਗਿਆਨ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਆਪਕੋ ਸਮਤ ਹੈ ਹੇ ਕੇਸ਼ਵ ਤੋ ਮੁਝਕੋ ਹਿੰਸਾ ਰੂਪ ਕਰਮ ਮੇਂ ਕਿਯੋਂ ਪ੍ਰੇਰਤੇ ਹੋ ॥੧॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਭਗਵਨ ਜਬਕਿ ਆਪ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਕੋ ਹੀ ਮੋਖਸ਼ ਕਾ ਹੇਤੂ ਸਮਝਤੇ ਹੋ ਤੋ ਫਿਰ ਮੁਝ ਸੇ ਯੇਹ ਕਿਯੋਂ ਕਹਿਤੇ ਹੋ ਕਿ ਤੂ ਤੋ ਕਰਮ ਹੀ ਕਰ ਤੇਰਾ ਤੋ ਕਰਮ ਹੀ ਮੇਂ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ॥ ੧ ॥

मू० व्यामिश्रेणैव वाक्येन बुद्धिं मोहसीव मे।
तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोहमाप्नुयाम् ॥२॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਕਿਸੀ ਜਗਾ ਤੋ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗਿਆਨ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਕਿਸੀ ਜਗਾ ਕਰਮ ਕੀ ਇਸਮਿਲੇ ਹੂਏ ਵਾਕਜ ਸੇ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਕਿ ਇਨ ਦੋਨੋ ਮੇਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਿਆ ਹੈ ਐਸਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਹੇ ਭਗਵਨ ਮਿਲੇ ਹੂਏ ਵਾਕਜ ਸੇ

ਆਪ ਮੇਰੀ ਬੁਧੀ ਕੋ ਭ੍ਰਾਂਤ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਕੀ ਤਰਹ ਹੋ ਹੇ ਕਰੁਣਾਕਰ ਮੇਰੇ ਇਸ ਅਗਿਆਨ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਔਰ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠਾ ਮੇਂ ਏਕ ਜੋ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੋ ਉਸਕੋ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਆਪ ਕਹੋ ਜਿਸਸੇ ਮੈਂ ਕਲਜਾਣ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂੰ ॥ ੨ ॥

श्रीभगवानुवाच

मू० लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ।
ज्ञानयोगेन सांख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम्॥३॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਬ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੇ ਯੋਗ ਹੀ ਉਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗ-ਵਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਨਿਸ਼ਪਾਪ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਲੋਕ ਮੇਂ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਨਿਸ਼ਠਾ ਪਹਿਲੇ ਮੈਨੇ ਕਹੀ ਹੈ ਵੋਹ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਯੇਹ ਹੈਂ ਵਿਰਕਤ ਸੰਨਿਆਸੀ ਸ਼ੁਧ ਅੰਤਾਕਰਣ ਵਾਲੋਂ ਕੋ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਵਿਰਕਤੋਂ ਕੇ ਲੀਏ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਕਹੀ ਹੈ ਔਰ ਕਰਮ ਯੋਗੀਯੋਂ ਕੋ ਕਰਮ ਯੋਗ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਮਲਿਨ ਅੰਤਾਕਰਣ ਵਾਲੋਂ ਕੋ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠਾ ਕਹੀ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਸੇ ਹੀ ਅੰਤਾਕਰਣ ਸ਼ੁਧ ਹੋਕਰ ਗਿਆਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਦੋਨੋਂ ਨਿਸ਼ਠਾਓਂ ਕਾ ਕੇਵਲ ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਸ਼ਠਾ ਹੀ ਮੇਂ ਅੰਤਰ ਭਾਵ ਹੈ ਜਦ ਤਕ ਅੰਤਾਕਰਣ ਸ਼ੁਧ ਹੋਕਰ ਵਿਰਾਗ ਨ ਹੋਏ ਤਬ ਤਕ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਹੈ ਜਬ ਅੰਤਾਕਰਣ ਸ਼ੁਧ ਹੋਕਰ ਵਿਰਾਗ ਆਦੀ ਕਾ ਆਵਿਰਭਾਵ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਬ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਸੰਨਿਆਸ ਮੇਂ ਗਿਆਨ ਨਿਸ਼ਠਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੩ ॥

ਮੂ੦ न कर्मणामरंभान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ।
न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸਸੇ ਸਮਯਕ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਕੇ ਲੀਏ ਗਿਆਨ ਕੀ ਉਤਪਤੀ ਪਰਯੰਤ ਵਰਨ ਔਰ ਆਸ੍ਰਮੋਂ ਕੇ ਯੋਗਯ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਏ ਅਨਯਥਾ ਮਲਿਨ ਅੰਤਾਕਰਣ ਹੋਨੇ ਸੇ ਗਿਆਨ ਕੀ ਉਤਪਤੀ ਨ ਹੋਗੀ ਇਸ ਆਸ਼ਯ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਪੁਰਖ ਕਰਮ ਨਿਸ਼ਠਾ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਤਿਆਗ ਸੇ ਹੀ ਬਿਨਾ ਗਿਆ-ਨ ਹੂਏ ਮੋਖਯ ਕੋ ਭੀ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ॥ ੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਚਿੱਤਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਬਿਨਾ ਗਿਆਨ ਸੇ ਸ਼ੂਨਯ ਹੋਨੇ ਸੇ ਚਤੁਰਥ ਆਸ੍ਰਮ ਮੇਂ ਭੀ ਮੋਖਯ ਰੂਪ ਸਿਧੀ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੪ ॥

ਮੂ੦ न हि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।
कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅੰਤਰੰਗ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਅਗਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਤਿਆਗ ਸਕਤਾ ਗਿਆਨੀ ਹੀ ਉਨਕੇ ਤਿਆਗਨੇ ਮੇਂ ਸਮਰਥ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਉਨਕਾ ਤਿਆਗ ਸਰੂਪ ਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਤਾ ਵਿਚਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸੇ ਉਨਮੇਂ ਆਸਕਤ ਨ ਹੋਨਾ ਉਨਕੋ ਮਿਥਯਾ ਕਲਪਿਤ ਮਾਯਿਕ ਸਮਝਨਾ ਯਹੀ

ਉਨਕਾ ਤਿਆਗ ਹੈ ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਕਭੀ ਕੋਈ ਭੀ ਪਲ ਮਾਤ੍ਰ ਭੀ ਅਕਰਮ ਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਠੈਰਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸਦਾ ਕੁਛ ਨ ਕੁਛ ਕਰਤਾ ਹੀ ਰਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤ੍ਰ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਸੇ ਹੈ ਉਤਪਤੀ ਜਿਨਕੀ ਐਸੇ ਸਤ੍ਵ ਰਜ ਤਮ ਗੁਣੋਂ ਸੇ ਪ੍ਰੇਰਾ ਹੂਆ ਪਰਤੰਤ੍ਰ ਗੁਣੋਂ ਕੇ ਵਸ਼ ਹੂਆ ਅਗਿਆਨੀ ਜੀਵ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੫॥

ਮੂ੦ कर्मेंद्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन्।
इंद्रियार्थान् विमूढात्मा मिथ्याचार स उच्यते॥६॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜੋ ਤੋ ਅਨਾਤਮਗਜ ਪੁਰਖ ਵਿਹਿਤ ਕਰਮ ਕੋ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਤੋ ਉਸਕਾ ਸਭ ਕਰਮ ਮਿਥਜਾ ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਪੁਰਖ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੀਯਾਂ ਕੋ ਰੋਕ ਕਰ ਔਰ ਮਨ ਸੇ ਵਿਖਯੋਂ ਕੋ ਸਿਮਰਨ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਇਸਥਿਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਮੂੜ ਹੈ ਅੰਤਾਕਰਣ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਮਿਥਜਾਚਾਰ ਅਰਥਾਤ ਪਾਪਾਚਾਰੀ ਕਹਾਤਾ ਹੈ ॥ ੬ ॥

ਮੂ੦ यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन।
कर्मेंद्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਜੋ ਤੋ ਕਰਮ ਮੇਂ ਅਧਿਕਾਰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਗਿਆਨ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੋ ਮਨ ਸੇ ਵਸ਼ ਮੇਂ ਕਰਕੇ ਔਰ ਕਰਮ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕਰਕੇ ਹੇ

ਅਰਜੁਨ ਫਲਕੀ ਇੱਛਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕਰਮ ਯੋਗ ਕੋ ਅਰੰਭ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਪ੍ਰਥਮ ਸੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ॥ ੭ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਫਲਕੀ ਇੱਛਾ ਸੇ ਰਹਿਤ ਔਰ ਕਰਮੋ ਮੇਂ ਜੋ ਆਸਕਤ ਹੈ ਵੈਹ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸੁਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਾ ਇਸ ਸੇ ਵਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ॥ ੭ ॥

मू॰ नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।
शरीरयात्रापि चतेन प्रसिध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜਿਸਸੇ ਐਸਾ ਹੈ ਇਸਸੇ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਨਿਤ੍ਯ ਸੰਧ੍ਯਾ ਉਪਾਸਨਾ ਆਦੀ ਕਰਮ ਕਰ ਜਿਸ ਸੇ ਕਰਮ ਕੇ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਕਰਨਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਅਨ੍ਯਥਾ ਕਰਮੋਂ ਸੇ ਰਹਿਤ ਜੋ ਤੂ ਐਸੇ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰੀਰ ਜਾਤ੍ਰਾ ਭੀ ਨ ਸਿਧ ਹੋਗੀ ਔਰ ਮੋਖ੍ਯ ਭੀ ਨ ਸਿਧ ਹੋਗਾ ॥ ੮ ॥

मू॰ यज्ञर्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबंधनः ।
तदर्थं कर्म कौंतेय मुक्तसंगः समाचर ॥ ९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਤੂ ਮਾਨਰਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਕਾ ਹੇਤੂ ਹੈ ਯੋਹ ਤੇਰਾ ਮਾਨਨਾ ਮਿਥ੍ਯਾ ਹੈ ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਯਗ੍ਯਾਰਥ ਕਰਮ ਸੇ ਔਰ ਜਗ੍ਯਾ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਮਨੁਖ ਬੰਧਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸ਼ਸੇ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਯੋਹ ਲੋਕ ਕਹਾ-

ਤਾ ਹੈ ਇਸਸੇ ਹੇਕੁੰਤੀ ਕੇਪੁਤ੍ਰ ਅਰਜੁਨ ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਕੀਪ੍ਰੀਤੀ ਕੇ ਅਰਥ ਫਲਕੇ ਸੰਗ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋਕਰ ਤੂ ਕਰਮ ਕਰ ॥ ੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯਹਾਂ ਯਗਜ ਨਾਮ ਵਿਸ਼ਨੂ ਕਾ ਹੈ (ਯਗਜੋ ਵੈ ਵਿਸ਼ਨੂ ਰਿਤਿ ਸ਼੍ਰੁਤਿ) ਇਸ ਸ਼੍ਰੁਤਿ ਮੇਂ ਕਹਾ ਹੈ ਅਗਿਆਨ ਕੀ ਨਿਬ੍ਰਿਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਅੰਨੁਸ਼-ਠਾਨ ਕੇਰ ਅਗਿਆਨ ਕੀ ਜੋ ਨਿਬ੍ਰਿਤੀ ਯਹੀ ਆਤਮਾ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ॥ ੯ ॥

मू० सहयज्ञाः प्रजाःसृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।
अनेन प्रसविष्यध्व मेष वोस्त्विष्टकामधुक् ।१०।

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਇਸ ਹੇਤੂ ਸੇ ਭੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪੁਰਖ ਕੋ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਚਾਰ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਕਾ ਵਾਕਯ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਪਹਿਲੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੇ ਆਦ ਮੇਂ ਪ੍ਰਜਾਪਤੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀਨੇ ਯਗਜੋਂ ਕੇ ਸਹਿਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਆਦੀ ਪ੍ਰਜਾਓਂ ਕੋ ਰਚਕਰ ਉਨ ਪ੍ਰਜਾ-ਓਂ ਸੇ ਕਹਾਕੇ ਇਸ ਯਗਜ ਸੇ ਤੁਮ ਸਭ ਬ੍ਰਿਧੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਔਰਯੇਹ ਯਗਜ ਤੁਮ ਕੋ ਨਾਨਾਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਕਾਮਨਾ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ ਹੋ ॥ ੧੦ ॥

मू० देवान् भावयताऽनेन ते देवा भावयंतु वः ।
परस्परं भावयंतः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਬਢਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਇਸ ਯਗਜ ਸੇ ਤੁਮ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੋ ਬਢਾਓ ਔਰ ਯਗਜ ਕਾ

ਭਾਗ ਪਾਨੇ ਵਾਲੇ ਵੁਹ ਦੇਵਤਾ ਤੁਮਕੋ ਬਢਾਵੇਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਸ ਮੇਂ ਬਢਾਤੇ ਹੂਏ ਪਰਮ ਕਲਯਾਣ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਸ੍ਵਰਗ ਜਨਯ ਸੁਖ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਗੇ ॥ ੧੧ ॥

मू० इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यंते यज्ञभाविताः ।
तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥ १२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਯਗਜੋਂ ਸੇ ਬਢੇ ਹੂਏ ਵਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੂਏ ਦੇਵਤਾ ਤੁਮਕੋ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਤ੍ਰ ਪਸ਼ੂ ਆਦੀ ਵਾਂਛਿਤ ਭੋਗੋਂ ਕੋ ਹੀ ਦੇਂਗੇ ਔਰ ਉਨ ਸੇ ਦੀਏ ਹੂਏ ਧਨ ਆਦੀ ਭੋਗੋਂ ਕੋ ਯਗਜ ਆਦੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਉਨ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੋ ਨ ਦੇਕਰ ਜੋ ਆਪਹੀ ਭੋਗਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਉਨ ਦੇਵਤਾਓਂ ਕੇ ਧਨ ਕੇ ਚੁਰਾਨੇ ਵਾਲਾ ਚੋਰ ਹੈ ॥ ੧੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਨਿਤਯ ਬਿਨਾ ਪਾਂਚ ਯਗਜ ਕੀਏ ਭੋਜਨ ਕਰਨਾ ਅਨਰਥ ਕਾ ਹੇਤੂ ਹੈ ॥ ੧੨ ॥

मू० यज्ञशिष्टाशिनः संतो मुच्यते सर्वकिल्विषैः ।
भुंजते ते त्वघं पापा ये पचंत्यात्मकारणात् ॥ १३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸਸੇ ਯਗਜ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈਂ ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਨਹੀਂ ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਵੈਸ਼੍ਵ ਦੇਵ ਆਦੀ ਯਗਜ ਸੇ ਬਚੇ ਹੂਏ ਅੰਨ ਕੋ ਖਾਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਪੰਚ ਸ਼ੂਨਾ ਆਦੀ ਸੇ ਕੀਏ ਹੂਏ ਸਭ ਪਾਪੋਂ ਸੇ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਤੇ

ਹੈਂ ਔਰ ਜੋ ਕੇਵਲ ਅਪਨੇ ਲੀਏ ਭੋਜਨ ਪਕਾਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਪਾਪੀ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਪਾਪ ਕੋ ਹੀ ਭੋਜਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੧੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪੰਚ ਸੂਨਾ ਮਨੂ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀ ਮੇਂ ਲਿਖੀ ਹੈਂ ਉਖਲੀ, ਚਕੀ, ਚੁਲ੍ਹਾ, ਜਲ ਰਖਨੇ ਕੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਬੋਹਾਰੀ, ਇਨਕੋ ਪੰਚ ਸੂਨਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇਨ ਪਾਂਚ ਮੇਂ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਅਨੇਕ ਪਾਪ ਹੋਤੇ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਸੇ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਸ੍ਵਰਗ ਕੋ ਨਹੀਂ ਲਭਤਾ ਹੈ ॥ ੧੩ ॥

ਮੂ੦ अन्नाद्भवंति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः ।
यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः ॥ १४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਇਸਸੇ ਭੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪੁਰਖ ਕੋ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਜਿਸਸੇ ਕਰਮ ਜਗਤ ਰੂਪ ਚਕ੍ਰ ਮੇਂ ਹੇਤੂ ਭੂਤ ਹੈ ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸੇ ਤੀਨ ਸ਼ਲੋਕ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਅੰਨ ਸੇ ਮਨੁਖਯ ਆਦੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਤਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਅਰ-ਥਾਤ ਅੰਨ ਕਾ ਪਰਿਣਾਮ ਜੋ ਸ਼ੁਕ੍ਰ ਸ਼ੋਣਿਤ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਖੋਂ ਕਾ ਵੀਰਯ ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਮਿਲ ਕਰ ਮਨੁਖ ਆਦੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਵਰਖਾ ਸੇ ਅੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਯਗਯ ਸੇ ਵਰਖਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਜੋ ਯਗਯ ਰਿਤ੍ਵਿਜ ਔਰ ਯਜਮਾਨ ਇਨਕਾ ਵਯਾਪਾਰ ਰੂਪੀ ਕਰਮ ਉਸ ਸੇ ਯਗਯ ਸਿਧ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੧੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਐਸਾ ਸਿਮ੍ਰਤੀਯੋਂ ਮੇਂ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਗਨੀ ਮੇਂ ਮੰਤ੍ਰ ਪੂਰਬਕ ਸਮਰਪਣ ਕੀ ਹੂਈ ਜੋ ਘ੍ਰਿਤ ਆਦੀ ਦ੍ਰਵਯ ਕੀ ਆਹੂਤੀ ਵੋਹ ਸੂਰਯ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ

ਸੂਰਯ ਸੇ ਵਰਖਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਵਰਖਾ ਸੇ ਅੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਅੰਨ ਸੇ ਫਿਰ ਪਰਜਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥ ੧੪ ॥

ਮੂ॰ कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ।
तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥ १५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਵੈਹ ਯਜਮਾਨ ਆਦੀ ਕਾ ਵਯਾਪਾਰ ਰੂਪੀ ਕਰਮ ਕਿਸ ਸੇ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸ ਆਕਾਂਖਿਆ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵੈਹ ਕਰਮ ਬ੍ਰਹਮ ਜੋ ਵੇਦ ਉਸਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਐਸਾ ਤੂ ਜਾਨ ਔਰ ਵੈਹ ਵੇਦ ਅਖਯਰ ਨਾਸ਼ ਖਯਰਨੇ ਸੇ ਰਹਿਤ ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਉਸ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਉਸਕਾ ਸ੍ਵਾਸ ਰੂਪ ਹੀ ਹੈ ਉਸ ਸੇ ਸਭ ਅਰਥ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੋਨੇ ਸੇ ਸਰਬ ਵਯਾਪਕ ਭੀ ਸਦਰੂਪ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿਧੀ ਵਾਕਯ ਕਾ ਵਿਖੇ ਜੋ ਯਗਯ ਉਸਮੇਂ ਸਰਵ ਕਾਲ ਮੇਂ ਇਸਥਿਤ ਹੈ ॥ ੧੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕੇ ਸ੍ਵਾਸ ਰੂਪ ਵੇਦ ਹੈਂ ਇਸ ਮੇਂ ਸ਼੍ਰੁਤੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਇਸ ਮਹਾਨਭੂਤ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕਾ ਸ੍ਵਾਸ ਰੂਪ ਵੇਦ ਹੈਂ ਜੋ ਕਿ ਰਿਗਵੇਦ, ਯੁਜਰਵੇਦ, ਔਰ ਸਾਮਵੇਦ, ਯੇਹ ਸ਼੍ਰੁਤਿ ਹੈਂ ॥ ੧੫ ॥

ਮੂ॰ एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ।
अघायुरिंद्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति ॥ १६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਜਿਸਸੇ ਐਸਾ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਭੂਤੋਂ ਕੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਸਿਧੀ ਕੇ ਲੀਏ ਕਰਮ ਆਦੀ ਚਕ੍ਰ ਪ੍ਰਵਰਤਨ ਕੀਆ ਹੈ ਇਸਸੇ ਉਸਕੋ ਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਪੁਰਖ ਕਾ

ਜੀਵਨਾ ਬ੍ਰਿਥਾ ਹੈ ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਵਰਤਨ ਕੀਏ ਹੂਏ ਚਕ੍ਰ ਕੋ ਜੋ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਵਰ-ਤਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਅਨੁਸ਼ਠਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੋਹ ਪਾਪ ਰੂਪ ਆਯੂ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਇੰ-ਦ੍ਰੀਯੋਂ ਸੇ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਆਰਾਮ ਕਰਤਾ ਹੈ ਨ ਕਿ ਈਸ਼੍ਰ ਅਰਾਧਨ ਅਰਥ ਕਰਮ ਮੇਂ ਵੋਹ ਬਿਰਥਾ ਹੀ ਜੀਵਤਾ ਹੈ ॥ ੧੬ ॥

ਮੂ੦ यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः ।
आत्मन्येवच संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते ॥१७॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਗਿਆਨੀਓਂ ਕੋ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਕੇ ਲੀਏ ਸਰਵਥਾ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਸਕਾਮ ਕਰਨਾ ਅਛਾ ਹੈ ਯੇਹ ਕਹਿਕਰ ਅਬ ਗਿਆਨੀ ਕੋ ਕਰਮ ਕਾ ਨ ਅਨੁ-ਸ਼ਠਾਨ ਕਰਨਾ ਦੋ ਸ਼ਲੋਕੋਂ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਜੋ ਮਨੁਖਜ ਆਤਮਾ ਹੀ ਮੇਂ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸਕੀ ਔਰ ਆਤਮਾ ਹੀ ਮੇਂ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੈ ਔਰ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੈ ਐਸਾ ਜੋ ਵਿਰਕਤ ਗਿਆਨੀ ਉਸਕੋ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗਜ ਕੁਛ ਭੀ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੧੭ ॥

ਮੂ੦ नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन ।
न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः ॥ १८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾਰਤ ਪੁਰਖਕੋ ਕਰਮ

ਸੇ ਕੁਛ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਔਰ ਨ ਕਰਨੇ ਸੇ ਕੁਛ ਦੋਸ਼ ਹੋਤਾ ਹੈ ਔਰ ਉਸ ਗਿਆਨੀ ਕੋ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸੇ ਆਦ ਲੈਕੇ ਤ੍ਰਿਣ ਪ੍ਰਯੰਤ ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀਯੋਂ ਮੇਂ ਐਸਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਕਿਸੀ ਕਾਰਯ ਕੇ ਲੀਏ ਕਰੇ ॥ ੧੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ ਮਾਰਗ ਮੇਂ ਦੇਵਤਾ ਵਿਘਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਯੇਹ ਸਤਯ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਗਿਆਨ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਘਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਗਿਆਨ ਮੇਂ ਲਗਨੇ ਨਹੀਂ ਦੇਤੇ ਮਤ ਮਤਾਂਤਰੋਂ ਸੇ ਪੰਡਤੋਂ ਕੀ ਬੁਧੀ ਮੇਂ ਬੈਠ ਕਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੋ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਪਰੇਰਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਗਿਆਨ ਹੂਏ ਪੀਛੇ ਤੋ ਵੁਹੀ ਦੇਵਤਾ ਗਿਆਨੀ ਕੋ ਅਪਨਾ ਆਤਮਾ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ ਯੇਹ ਭੀ ਤੋ ਵੇਦ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੈ ॥ ੧੮ ॥

मू॰ तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।
असक्तो ह्याचरन् कर्म परमाप्नोति पुरुषः ॥ १९ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜਿਸ ਸੇ ਐਸੇ ਹੈ ਇਸਸੇ ਫਲਕੇ ਸੰਗ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੋਕਰ ਨਿਰੰਤਰ ਅਪਨੇ ਕਰਨੇ ਯੋਗ੍ਯ ਕਰਮ ਕੋ ਕਰ ਜਿਸਸੇ ਫਲਾ ਭੀ ਸੰਧ ਰਹਿਤ ਪੁਰਖ ਕੇਵਲ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੇ ਅਰਥ ਕਰਮ ਕੋ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਮੋਖ੍ਯ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੧੯ ॥

मू॰ कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।
लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸਸੇ ਸਦਾਚਾਰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇਤੇ ਹੈਂ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਨਕ ਰਾਜਾ ਸੇ ਆਦ ਲੇਕਰ ਰਾਜ ਰਿਖੀ

ਲੋਕ ਕਰਮ ਹੀ ਸੇ ਮੋਖ੍ਯ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਏ ਹੈਂ ਔਰ ਲੋਕ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੋ ਭੀ ਦੇਖਤਾ ਹੂਆ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਕੋ ਤੂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਕੇ ਯੋਗ੍ਯ ਹੈ ॥ ੨੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਤੂ ਅਗਿਆਨੀ ਹੈ ਤਬ ਤੋ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਕੇ ਲੀਏ ਕਰਮ ਕਰ ਔਰ ਯਦੀ ਗਿਆਨੀ ਹੈ ਤੋ ਲੋਕ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੇ ਲੀਏ ਕਰਮ ਕਰ ਕਿਯੋਂਕਿ ਗ੍ਰਿਹਸਥ ਆਸ਼੍ਰਮ ਕੀ ਸ਼ੋਭਾ ਕਰਮ ਸੇ ਹੀ ਹੈ ਇਸੀ ਲੀਏ ਜਨਕ ਆਦੀ ਕਰਮ ਕਰਤੇ ਰਹੇ ਹੈਂ ਸਰਬਥਾ ਕਰਮ ਕਾ ਤਿਆਗ ਮੈਨੇ ਵਿਰਕਤ ਸੰਨਿਆਸੀਯੋਂ ਕੇ ਲੀਏ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ੨੦ ॥

ਸੂ० यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।
स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਕਿਸ ਲੀਏ ਲੋਕ ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੈ ਇਸ ਆਕਾਂਖਿਆ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਖ ਜਿਸ ੨ ਕਰਮ ਕੋ ਕਰਤਾ ਹੈ ਉਸੀ ਉਸੀ ਕਰਮ ਕੋ ਔਰ ਸਾਮਨ੍ਯ ਪੁਰਖ ਭੀ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਖ ਜਿਸ ਲੌਕਿਕ ਵਾ ਵੈਦਿਕ ਕਰਮ ਕੋ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਰਤਾ ਹੈ ਲੋਕ ਭੀ ਉਸੀ ਕਾ ਅਨੁਵਰਤਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਰਤਾ ਹੈ ॥ ੨੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਬਹੁਤ ਲੋਗ ਪਾਪ ਵਾ ਪੁਨ੍ਯ ਕਰਮ ਕੋ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਉਨ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਭਾਗੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਲੋਗ ਤੋ ਧਨ ਵਾਲੇ ਔਰ ਹੁਕਮ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤੂ ਜਾਤੀ ਮੇਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬੜੇ ੨ ਆਦਮੀ ਕਹਿਲਾਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਜਿਨ ੨ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਦੇਖ ਕਰ ਔਰ ਪੁਰਖ ਭੀ ਵੈਸੇ ਹੀ ਕਰਮ

ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਇਸਸੇ ਵੈਹੀ ਬਡ਼ੇ ੨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪੁਰਖ ਪੁਨਜ ਪਾਪ ਕੇ ਭਾਗੀ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ॥ ੨੧ ॥

मू॰ न मे पार्थाऽस्ति कर्त्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ।
नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਕਦਾਚਿਤ ਤੂ ਇਸ ਲੋਕ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੇ ਅਰਥ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਕਿਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਵਿਵਾਦ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਤੋ ਮੁਝਕੋ ਹੀ ਕਿਯੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਤਾ ਜੋ ਮੈਂ ਹੀ ਕੇਵਲ ਲੋਕ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੇ ਅਰਥ ਕਰਮ ਕੋ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਇਸ ਆਸ਼ਾ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਔਰ ਹੇ ਅਰ-ਜੁਨ ਤੀਨ ਲੋਕ ਮੇਂ ਜੋ ਕੁਛ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗਜ ਕਰਮ ਹੋਏ ਐਸਾ ਮੁਝਕੋ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਜੋ ਕੋਈ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਕਿਸੀ ਵਸਤੂ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਕਰਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਮੁਝਕੋ ਐਸੀ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਪਰਾ-ਪਤ ਨ ਹੋਏ ਔਰ ਜਿਸਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਕੁਛ ਕਰ-ਤਵਜ ਹੋਏ ਤੋ ਭੀ ਮੈਂ ਕਰਮ ਮੇਂ ਵਰਤਤਾ ਹੂੰ ॥ ੨੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੋਖਜ ਪਰਯੰਤ ਮੁਝਕੋ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈਂ ਨ ਕਿਸੀ ਕਾ ਖਟਕਾ ਹੈ ਨ ਮੁਝ ਪਰ ਕਿਸੀ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਤੋ ਭੀ ਮੈਂ ਲੋਕ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੇ ਲੀਏ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ॥ ੨੨ ॥

मू॰ यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतंद्रितः ।
मम वर्त्मानुवर्तंते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਕਦਾਚਿਤ ਮੈਂ ਆਲਸਜ ਰਹਿਤ ਹੋਕੇ ਕਰਮ ਮੇਂ ਪਰਵਿਰਤ ਨ ਹੂੰ ਤੋ ਮਨੁਖਜ ਸਭ ਪਰਕਾਰ ਸੇ ਮੇਰੇ ਹੀ ਮਾਰਗ ਕਾ ਅਨੁਵ-ਰਤਨ ਕਰੇਂ ਅਰਥਾਤ ਫਿਰ ਕਰਮ ਕਰੇ ਹੀ ਨਹੀਂ॥੨੩॥

मू॰ उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम्।
संकरस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः २४

ਭਾਖਾਰਥ—ਔਰ ਫਿਰ ਕਿਆ ਦੋਸ਼ ਹੋਗਾ ਇਸ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਔਰ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਮੈਂ ਕਰਮ ਨ ਕਰੂੰ ਤੋ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਭੀ ਮੁਝਕੋ ਦੇਖਕੇ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰੇਂ ਤੋ ਜਗਤ ਕੀ ਇਸਥਿਤੀ ਹੇਤੂ ਕਰਮ ਕੇ ਅਭਾਵ ਸੇ ਸਭ ਲੋਕ ਨਾਸ਼ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਏਂਗੇ ਔਰ ਫਿਰ ਉਨ ਪੁਰਖੋਂ ਕੀ ਇਸਤ੍ਰੀਯਾਂ ਅਨਜ ਪੁਰਖੋਂ ਕੇ ਸੰਗ ਸੇ ਵਰਣਸ਼ੰਕ੍ਰ ਪੁਤ੍ਰੋਂ ਕੋ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨੇ ਲਗੇਂ ਗੀ ਤੋ ਉਸ ਵਰਣਸ਼ੰਕ੍ਰ ਦੋਸ਼ ਕਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਮੈਂ ਹੀ ਹੋਊਂ ਫਿਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਭ ਪ੍ਰਜਾਓਂ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਮੈਂ ਹੀ ਕਰੂੰ ॥ ੨੪ ॥

मू॰ सक्ताःकर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वंति भारत।
कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम्॥२५॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਗਿਆਨੀ ਜੀਵੋਂ ਪਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੇ ਲੀਏ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਔਰ ਗਿਆਨੀ

ਹੋਕਰ ਭੀ ਕਰਮ ਕਰੇ ਯੇਹ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੈਸੇ ਅਗਿਆਨੀ ਕਰਮ ਮੇਂ ਸਕਤ ਹੂਏ ਕਰਮ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੈਸੇ ਗਿਆਨੀ ਲੋਗੋਂ ਕੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨੇ ਕੀ ਇਛਾ ਵਾਲਾ ਫਲ ਕੀ ਆਕਾਂਖਿਆ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੂਆ ੨ ਕਰਮ ਕਰੇ ॥ ੨੫ ॥

ਮੂ॰ न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसंगिनाम्।
जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान् युक्तः समाचरन् ।२६।

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵੈਹ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਕਰਮ ਸੰਗੀਯੋਂ ਕੀ ਆਤਮਾ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੇ ਬੁਧੀ ਭੇਦਨ ਨ ਕਰੇ ਕਿੰਤੂ ਆਤਮਗਿਆਨ ਮੇਂ ਸਵਾਧਾਨ ਹੋਕੇ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਉਨ ਮੂਰਖੋਂ ਸੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਉਕਤ ਕਰਮ ਕਾ ਸੇਵਨ ਹੀ ਕਰਾਏ ਅਰਥਾਤ ਆਪਭੀ ਕਰੇ ਔਰ ਉਨਸੇ ਭੀ ਕਰਾਵੇ ॥ ੨੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਪੁਤ੍ਰ ਆਦੀ ਪਦਾਰਥੋਂ ਮੇਂ ਔਰ ਦੇਹ ਆਦੀ ਮੇਂ ਜੋ ਆਸਕਤ ਹੈਂ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਉਨਕੀ ਬੁਧੀ ਕੋ ਕਰਮੋਂ ਸੇ ਨ ਹਟਾਵੇ ਉਨਸੇ ਐਸਾ ਨ ਕਹੇ ਕਿ ਆਤਮਾ ਅਕਰਤਾ, ਅਦ੍ਵੈਤ, ਅਭੋਗਤਾ, ਸ੍ਵਤੰਤ੍ਰ, ਸ਼ੁਧ, ਨਿਸਵਿਕਾਰ, ਐਸਾ ਹੈ ਤੁਮ ਕਰਮ ਕਿਯੋਂ ਕਰਤੇ ਹੋ ਕਰਮ ਤੋ ਜੜ੍ਹ ਹੈਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਨਕੀ ਬੁਧੀ ਕਾ ਭੇਦ ਨ ਕਰੇ ਕਿਯੋਂਕਿ ਉਨਕੋ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਆਦੀ ਸਹਿਤ ਅੰਤਾਕਰਣ ਹੋਨੇ ਸੇ ਆਤਮਗਿਅਨ ਨ ਹੋਗਾ ਔਰ ਕਰਮ ਛੋਡ ਦੇਨੇ ਸੇ ਇਸ ਲੋਕ ਮੇਂ ਉਨਕੋ ਸੁਖ ਨ ਹੋਗਾ ਔਰ ਨ ਪਰਲੋਕ ਮੇਂ ॥ ੨੬ ॥

ਮੂ॰ प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः।
अहंकारविमूढात्मा कर्ताऽहमिति मन्यते॥२७॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਔਰ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਆਸਕਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸ ਆਕਾਂਖਿਆ ਮੇਂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਰਕੇ ਕਰਮ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਕੇ ਜੋ ਗੁਣ ਸਤ੍ਵ, ਰਜ, ਤਮ, ਇਨੋਂ ਸੇ ਕੀਏ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ਅਰ-ਥਾਤ ਗੁਣ ਹੀ ਕਰਤਾ ਹੈ ਅਹੰਕਾਰ ਸੇ ਮੂੜ ਹੈ ਅੰਤਾ-ਕਰਣ ਜਿਸਕਾ ਵੈਹ ਯੇਹ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਇਸੀ ਹੇਤੂ ਸੇ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਆਸਕਤ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ॥੨੭॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਅਹੰਕਾਰ ਸੇ ਅਰਥਾਤ ਇੰਦ੍ਰੀ ਆਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਆਤਮਾ ਕੇ ਅਧਜਾਸ ਸੇ ਮੈਂ ਦੇਖਤਾ ਹੂੰ ਮੈਂ ਖਾਤਾ ਹੂੰ ਸਮਝਤਾ ਹੂੰ ਇਤਆਦੀ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇੰਦ੍ਰੀ ਆਦਿਕੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਆਤਮਾ ਕੀ ਏਕਤਾ ਕਰਕੇ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਈ ਹੈ ਬੁਧੀ ਜਿਸਕੀ ਵੈਹ ਯੇਹ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ॥ ੨੭ ॥

ਮੂ० तत्तवित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।
गुणा गुणेषु वर्तंत इति मत्त्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਮਹਾਬਾਹੂ ਅਰਜੁਨ ਗੁਣ ਔਰ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਵਿਭਾਗ ਕਾ ਤਤ੍ਵ ਜਾਨਨੇ ਵਾਲਾ ਇੰਦ੍ਰੇ ਵਿਖਯੋਂ ਮੇਂ ਵਰਤਤੇ ਹੈਂ ਐਸੇ ਮਾਨਕਰ ਕਰਮੋਂ ਮੇਂ ਆ-ਸਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ॥ ੨੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵਿਦਵਾਨ ਹੀ ਇੰਦਰਿਯੋਂ ਔਰ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਵਿਭਾਗ ਕੋ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਜਿਤਨੇ ਦੇਹ ਇੰਦਰੀ ਆਦਿਕ ਗੁਣ ਹੈਂ ਵੇ ਸਭ ਅਹੰਕਾਰ ਕੇ ਹੀ ਆਸ੍ਰਿਤ ਹੈਂ ਉਨਕੇ ਵਪਾਰ ਅਨੇਕ ਹੈਂ ਆਤਮਾ ਉਨਸੇ

ਅਲਗ ਹੈਂ। ਸੰਪੂਰਣ ਜੜ੍ਹ ਵਿਕਾਰੀਯੋਂ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੋਨੇ ਕੇ ਕਾਰਣ ਆਤਮਾ ਉਨ ਸਭਸੇ ਅਲਗ ਹੈ ਔਰ ਉਨਕੇ ਵਿਭਾਗ ਕੋ ਭੀ ਆਤਮਾ ਕਰ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਜੜ੍ਹ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੈ ਜੜ੍ਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼੍ਯ ਹੈ ਇਸੀ ਸੇ ਵਿਦ-ਵਾਨ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ਯੋਂ ਮੇਂ ਵਰਤਤਾ ਭੀ ਹੈ ਪਰ ਵਿਕਾਰ ਕੋ ਨਹੀਂ ਪਰਾਪਤ ਹੋਤਾ। ਜਿਸਸੇ ਆਤਮਾ ਕੋ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਅਸੰਗ ਜਾਨਤਾਹੈ ਗੁਣੋਂ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਵਿਸ਼ਯੋਂ ਕੋ ਵਿਕਾਰੀ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ਔਰ ਮੂੜ੍ਹ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤਾ ਇਸੀ ਸੇ ਵਿਕਾਰ ਕੋ ਪਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੨੮ ॥

मू० प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जंते गुणकर्मसु ।
तानकृत्स्नविदो मंदान् कृत्स्नविन्न विचालयेत् २९

ਭਾਖਾਰਥ–ਕਰਮ ਸੰਗੀ ਮੰਦ ਮਤੀ ਹੈਂ ਇਸਸੇ ਉਨਕੋ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਕਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਚਤ ਨਹੀਂ ਯੇਹ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਮਾਯਾ ਕੇ ਗੁਣੋਂ ਕਰਕੇ ਮੋਹ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੂਏ ਪੁਰਖ ਗੁਣੋਂ ਕੇ ਕਾਮੋਂ ਮੇਂ ਆਸਕਤ ਹੈਂ ਉਨ ਅਲਪ ਬੁਧੀ ਵਾਲੇ ਮੂਰਖੋਂ ਕੋ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਕਰਮੋਂ ਸੇ ਵਿਚਾਲਨ ਨ ਕਰੇ ॥ ੨੯ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਪਾਰਥ ਮਾਯਾ ਕੇ ਕਾਰਯ ਇੰਦ੍ਰਯੋਂ ਕੇ ਵਯਾਪਾਰ ਮੇਂ ਜੋ ਮੂਹੜ ਪੁਰਖ ਅਧ੍ਯਾਸ ਕਰਕੇ ਆਤਮਾ ਕਾ ਵਯਾਪਾਰ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਉਸੀ ਕਾ ਨਾਮ ਕਰਮ ਸੰਗੀ ਹੈ। ਵਹੀ ਮੰਦ ਮਤੀ ਔਰ ਅਸ਼ੁਧ ਚਿੱਤ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਸਸੇ ਦੇਹ ਆਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਉਸਕੀ ਆਤਮ ਬੁਧੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਵੈਹ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਕਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਇਸਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਉਸਕੀ ਕਰਮ ਵਿਸ਼ੈਕ ਸ਼ਰਧਾ ਕੋ ਨ ਹਟਾਵੇ ॥ ੨੯ ॥

मू० मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्वातचेतसा ।
निराशीर्निर्ममो भूत्वा युद्ध्यस्व विगतज्वरः ३०

ਭਾਖਾਰਥ–ਮੁਮੁਖਸ਼ੂ ਕੋ ਜੈਸੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਵੈਹ ਭਗਵਾਨ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵਿਵੇਕ ਬੁਧਿ ਸੇ ਸੰਪੂਰਣ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਅਰਥਾਤ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਫਲ ਕੋ ਸਰਬਗਯਤ੍ਵਾਦਿ ਗੁਣ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਮੁਝ ਪ੍ਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਮੇਂ ਅਰਪਣ ਕਰਕੇ ਆਸ਼ਾ ਰਹਿਤ ਔਰ ਮਮਤਾ ਰਹਿਤ ਹੋਕਰ ਸੰਤਾਪ ਰਹਿਤ ਹੂਆ ਯੁਧ ਕਰ ਜਿਸਸੇ ਖਯਤਰੀ ਕਾ ਯਹੀ ਕਰਮ ਹੈ ॥ ੩੦ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੁਝ ਸਰਬਗਯ ਪ੍ਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਮੇਂ ਸੰਪੂਰਣ ਸ਼੍ਰੌਤ ਸਮਾਰਤ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਅਰਪਣ ਕਰਕੇ ਐਸਾ ਕਹੈ ਕਿ ਹੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਅਧੀਨ ਹੂੰ ਤੇਰੇ ਲੀਏ ਸਦਾ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਕਰਤਾ ਰਹੂੰ ਇਸਸੇ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਤੂ ਭੀ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕੇ ਲੀਏ ਸਦਾ ਕਰਮੋਂ ਕੋ ਕਰ ॥ ੩੦ ॥

मू० ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठंति मानवाः ।

श्रद्धावंतोऽनुसूयंतो मुच्यंते तेपि कर्मभिः ॥३१॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਭਗਵਾਨ ਸਭ ਪ੍ਰਾਣੀਯੋਂ ਕੇ ਹਿਤ ਯੇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਸ਼ਰਧਾ ਵਾਲੇ ਦੂਸਰੇ ਕੇ ਗੁਣੋਂ ਮੇਂ ਈਰਖਾ ਰਹਿਤ ਜੋ ਮਨੁਖਯ ਮੇਰੇ ਵੈਹ ਪੂਰਬ ਕਹਿ ਹੂਏ ਇਸ ਮਤ ਕਾ ਆਸ਼੍ਰਯਣ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਅੰਤਾਕਰਣ ਮੇਂ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਆਦੀ ਕੋ ਤਿਯਾਗ ਕਰ ਸੇਵਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਭੀ ਬੰਧਨ ਕੇ ਹੇਤੂ ਕਰਮੋਂ ਸੇ ਛੂਟ ਜਾਏਂਗੇ ॥ ੩੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਕਰਮੋਂ ਕਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪੁਰਖ ਮੇਰੇ ਇਸ ਮਤ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਦੋਸ਼ ਬੁਧੀ ਕੋ ਤਿਯਾਗ ਕਰ ਔਰ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੋਕਰ ਮੇਰੇ ਮੇਂ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਵੋਹ ਸਭ ਅੰਤਾਕਰਣ ਕੀ ਸ਼ੁਧੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਕਰ ਕਰਮ ਰੂਪੀ ਬੰਧਨ ਸੇ ਛੂਟ ਜਾਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩੧ ॥

ਮੂ੦ ये त्वेतदभ्यसूयंतो नानुतिष्ठंति मे मतम् ।
सर्वज्ञानविमूढांस्तान् विद्धि नष्टानचेतसः ॥३२॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸਸੇ ਉਲਟੇ ਚਲਨੇ ਵਾਲੋਂ ਕੀ ਦਸ਼ਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਮਨੁਖਯ ਇਸ ਮੇਰੇ ਮਤ ਕੀ ਈਰਖਾ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਅਰਥਾਤ ਗੁਣੋਂ ਮੇਂ ਦੋਸ਼ ਕਲ-ਪਣਾ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਅਨਸ਼ੁਠਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ ਉਨਕੋ ਸੰਪੂਰਣ ਗਿਆਨ ਮੇਂ ਮੂਢ ਬੁਧੀ ਰਹਿਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋਯਾ੨ ਤੂ ਜਾਣ ॥ ੩੨ ॥

॥ ਟੀਕਾ॥

ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜੋ ਮੰਦ ਮਤੀ ਨਾਸਤਿਕ ਸ਼ਰਧਾ ਰਹਿਤ ਹੋਕਰ ਇਸ ਮੇਰੇ ਮਤ ਮੇਂ ਦੋਸ਼ੋਂ ਕੋ ਕਲਪਣਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਉਨਕੋ ਕਬੀ ਭੀ ਈਸ਼੍ਵਰ ਵਿਸ਼ੇਖ ਗਿਆਨ ਨ ਹੋਗਾ ਔਰ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਸੇ ਭੀ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਇੇਂਗੇ। ੩੨ ॥

ਮੂ੦ सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।
प्रकृतिं यांति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति॥३३॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਗਿਆਨਵਾਨ ਭੀ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕੇ ਸਦ੍ਰਿਸ਼ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰਤਾ ਹੈ । ਵੈਸੇ ਸਭ

ਜੀਵ ਅਪਨੇ ੨ ਸੁਭਾਵ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਵਾ ਕਿਸੀ ਕਾ ਨਿਖੇਧ ਨਿਗ੍ਰਹ ਕਿਯਾ ਕਰੇਗਾ ॥ ੩੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਭਗਵਨ ਰਾਜਾ ਕੀ ਆਗਿਆ ਕੇ ਉਲੰਘਨ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਭੈ ਜੀਵੋਂ ਕੋ ਹੋਤਾ ਹੈ ਇਸਸੇ ਆਗਿਆ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਕਾਰਣ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੀ ਆਗਿਆ ਕੇ ਉਲੰਘਨ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਉਨ ਕੋ ਭੈ ਕਿਯੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਯਦੀ ਭੈ ਹੋਤਾ ਹੈ ਤੋ ਆਪਕੇ ਮਤ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚਲਤੇ ॥ ਉੱਤਰ—ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਪੂਰਬ ਜਨਮੋਂ ਕੇ ਸੰਸਕਾਰ ਜੋ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਆਦੀ ਵੈਹ ਸਭ ਕੋ ਵਸ਼ ਮੇਂ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਹੈਂ ਵੈਹ ਸੰਸਕਾਰ ਵਰਤਮਾਨ ਜਨਮ ਮੇਂ ਫਲ ਦੇਨੇ ਕੋ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਉਨ ਸੰਸਕਾਰੋਂ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਜੀਵੋਂ ਕਾ ਸੁਭਾਵ ਹੋਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਸੁਭਾਵ ਸਭ ਸੇ ਬਲਵਾਨ ਹੈਂ ਉਸਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਭ ਜੀਵ ਗਿਆਨਵਾਨ ਵਾ ਮੂਢ ਚੇਸ਼੍ਟਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਰਾਜਾ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੋ ਵਾ ਮੇਰੀ ਆਗਿਆ ਹੋ ਉਸਕੇ ਉਲੰਘਨ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਕਿਯਾ ਆਸ਼ਚਰਜ ਹੈ ਸੁਭਾਵ ਕੇ ਵਸ਼ ਸੇ ਹੀ ਸਭ ਜੀਵ ਪੁਨਜ ਪਾਪ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਇਸੀ ਸੇ ਮੇਰੀ ਆਗਿਆ ਕੋ ਭੀ ਉਲੰਘਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ॥ ੩੩ ॥

मू० इंद्रियस्येंद्रियस्यार्थे रागद्वैषौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्न वशमागच्छैत्तौ ह्यस्य परिपंथिनौ ॥ ३४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਯਦੀ ਆਪ ਸੁਭਾਵ ਕੋਹੀ ਪ੍ਰਬਲ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਤੋ ਵਿਧੀ ਨਿਖੇਧ ਵਾਕਯ ਬਿਰਥਾ ਹੂਏ ਐਸੀ ਅਰ-ਜੁਨ ਕੀ ਸ਼ੰਕਾ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੇ ਅਰਥਾਤ ਸਭ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੇ ਅਰਥ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਇਸਥਿਤ ਹੈਂ ਉਨਕੇ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਕੇ ਵਸ਼ ਮੇਂ ਨ ਹੋਵੇ ਜਿਸਸੇ ਵੈਹ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਇਸ ਮੁਮੁਖਸ਼ੂ ਦੇ ਮੁਕਤੀ

ਮਾਰਗ ਮੇਂ ਲੂਟਨੇ ਵਾਲੇ ਚੋਰ ਹੈਂ ॥ ੩੪ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯਦੀ ਸਭ ਮਨੁਖ੍ਯ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਤੇ ਹੈਂ ਤਬ ਵਿਧੀ ਔਰ ਨਿਖੇਧ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਬਿਰਥਾ ਹੋ ਜਾਏਂਗੇ । ਜਿਸਸੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕਾ ਤੋ ਵਿਪਰੀਤ ਹੋਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਸ ਆਕਾਂਖਿਯਾ ਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰ-ਜੁਨ ਸੰਪੂਰਣ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੇ ਵਿਸ਼ਯੋਂ ਮੇਂ ਰਾਗ ਦ੍ਵੇਖ ਇਸਥਿਤ ਰਹਿਤੇ ਹੈਂ ਅਰ-ਥਾਤ ਉਸਕਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਮੇਂ ਵਿਧਾਨ ਹੋ ਵਾ ਨਿਸ਼ੇਦ ਹੋ ਜੋ ਅਪਨੇ ਅਨਕੂਲ ਹੈ ਉਸਮੇਂ ਤੋ ਰਾਗ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਤਿਕੂਲ ਹੈ ਉਸਮੇਂ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਯੇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਮੇਰੇ ਇਸ਼ਟ ਕਾ ਸਾਧਨ ਹੈ ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਜਿਸਮੇਂ ਹੋਗਾ ਉਸਮੇਂ ਅਵੱਸ ਰਾਗ ਹੋਗਾ । ਜੈਸੇ ਸੁੰਦਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਔਰ ਉਤਮ ਭੋਜਨ ਆਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਇਸ਼ਟ ਸਾਧਨਤਾ ਕਾ ਗਿਆਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਨਮੇਂ ਰਾਗ ਭੀ ਹੋਤਾ ਹੈ । ਔਰ ਵਿਖ ਸਰਪ ਆਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਅਨਿਸ਼ਟ ਸਾਧਨਤਾ ਕਾ ਗਿਆਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਯੇਹ ਮੇਰੇ ਸ਼ਤ੍ਰ ਹੈਂ ਇਸ਼ਟ ਸਾਧਕ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ਉਨਮੇਂ ਪੁਰਖੋਂ ਕਾ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਹੀ ਹੋਤਾ ਹੈ । ਔਰ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਕੋ ਆਗੇ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਿਸ਼ਦ ਪਖ੍ਯਣਾਦੀਕੋਂ ਮੇਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਔਰ ਨਿਤ ਕਰਮ ਆਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਨਿਵਰਤੀ ਭੀ ਕਰਾ ਦੇਤੀ ਹੈ ਔਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨੇ ਨਿਸ਼ਦ ਕਰਮ ਕੋ ਅਨਰਥ ਕਾ ਹੇਤੂ ਔਰ ਵਿਹਿਤ ਕਰਮ ਕੋ ਅਭਿਸ਼੍ਰ ਕਾ ਹੇਤੂ ਬੋਧਨ ਕੀਆ ਹੈ ਇਨ ਦੋਨੋਂ ਕੋ ਨਿਸਚ੍ਯ ਕਰਕੇ ਆਸਤਿਕ ਪੁਰਖ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਬ੍ਰਿਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥ ੩੪ ॥

ਮੂ० श्रेयान् स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ੍ਵਭਾਵ ਕੇ ਹੀ ਵਸ਼ ਹੋਕਰ ਮਨੁਖ੍ਯ ਭ੍ਰੂ-ਬਤਾ ਹੈ ਇਸਸੇ ਪਹਿਲੇ ਸੁਭਾਵ ਜੀਤਨੇ ਹੀ ਯੋਗ੍ਯ ਹੈ ਔਰ ਸੁਭਾਵ ਵੇਦੋਕਤ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਕਰਨੇ ਸੇ ਜੀਤਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਐਸਾ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਉਤਮ ਗੁਣੋਂ ਕਰਕੇ ਯੁਗਤਿ ਐਸੇ ਪਰ ਧਰਮ ਸੇ ਅਪਣਾ ਧਰਮ ਕਿਸੀ ਗੁਣ ਸੇ ਰਹਿਤ ਭੀ ਹੋ ਤੋ ਭੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ । ਅਪਨੇ ਧਰਮ ਮੇਂ ਮਰਨਾ

ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਔਰ ਪਰਾਯਾ ਧਰਮ ਭੈ ਕੇ ਦੇਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ॥ ੩੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਯਦੀ ਸੁਭਾਵ ਕੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਰਾਗ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਆਦਿਕੋਂ ਕਾ ਹੇਤੂ ਹੈ ਤੋ ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਕੋ ਯੁਧ ਕੇ ਲੀਏ ਕਿਯੋਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਕਰਤੇ ਹੋ ਭਿਖਯਾ ਅਸਨਾਦਿਕੋਂ ਕਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਿਯੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ। ਔਰ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੋਕਤ ਕਰਮ ਕਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਐਸੇ ਅਰਜੁਨ ਕੇ ਆਸ਼ੇ ਕੋ ਸੁਨ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸ੍ਰੁਤੀ ਨੇ ਵਰਣ ਆਸ਼੍ਰਮ ਕੇ ਅਭਮਾਨੀ ਜੀਵ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਜੋ ਧਰਮ ਕਹਾ ਹੈ ਵੋਹ ਧਰਮ ਉਸੀ ਕੋ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਅਪਨਾ ਧਰਮ ਹੀ ਇਸ ਲੋਕ ਔਰ ਪ੍ਰਲੋਕ ਮੇਂ ਜਸ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੈ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸਸੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੇ ਤਾਤਪਰਜ ਕੇ ਜਾਨਣੇ ਵਾਲੋਂ ਕੋ ਅਪਨੇ ਧਰਮ ਮੇਂ ਹੀ ਇਸਥਿਰ ਰਹਿਨਾ ਅੱਛਾ ਹੈ ॥ ੩੫ ॥

अर्जुन उवाच

ਮੂ० अथ केन प्रयुक्तोयं पापं चरति पूरुषः।
अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ३६

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਇਛਾ ਭੀ ਨ ਕਰਤਾ ਹੂਆ ਬਲ ਸੇ ਜੋੜੇ ਹੂਏ ਕੀ ਤਰਹ ਕਿਸਸੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਕੀਆ ਹੂਆ ਯੇਹ ਜੀਵ ਪਾਪ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਤਾਤਪਰਯ ਯੇਹ ਹੈ ਜੈਸੇ ਪਸ਼ੂ ਕੋ ਬਲ ਸੇ ਗਾਡੀ ਆਦੀ ਮੇਂ ਜੋੜਤੇ ਹੈਂ ਵੈਸੇ ਜੀਵ ਕੋ ਭੀ ਬਲ ਸੇ ਕੋਈ ਪਾਪ ਕਰਾਤਾ ਹੈ ॥ ੩੬ ॥

श्रीभगवानुवाच

ਮੂ० काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः।
महाशनो महापाप्मा विद्धयेनमिह वैरिणम् ।३७।

ਭਾਖਾਰਥ—ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰ-ਜੁਨ ਤੈਨੇ ਜਾਨਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਪ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਕਿਯਾ ਹੇਤੂ ਹੈ ਉਸਕੋ ਸੁਨ। ਕਾਮ ਔਰ ਕ੍ਰੋਧ ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਪਾਪ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਹੇਤੂ ਹੈਂ ਯਹੀ ਬਲ ਸੇ ਪਾਪ ਕਰਾਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਲੋਕ ਔਰ ਪ੍ਰਲੋਕ ਕੇ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੀ ਜੋ ਕਾਮਨਾ ਹੈ ਵੈਹ ਹੀ ਪਾਪ ਕਾ ਮੂਲ ਹੈ ਯੇਹ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਰਜੋ ਗੁਣ ਸੇ ਉਤਪੰਨ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਰਜੋ ਗੁਣ ਕਾਮ ਕੀ ਜੜ੍ਹ ਹੈ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਕਹਿਨੇ ਦਾ ਤਾਤ-ਪਰਯ ਯੇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਜੋ ਗੁਣ ਕੇ ਜੀਤਨੇ ਸੇ ਕ੍ਰੋਧ ਜੀਤਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਵੈਹ ਕਾਮ ਬੜਾ ਭੋਜਨ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਰ-ਥਾਤ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਭੋਗ ਭੋਗੇ ਤੋ ਭੀ ਇੱਛਾ ਬਢਤੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਔਰ ਵੈਹ ਕਾਮ ਮਹਾਂ ਪਾਪੀ ਹੈ ਕਾਮ ਕਰਕੇ ਜੀਵ ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਰਤਾ ਹੈ ਇਸ ਕਾਮਕੋ ਮੋਖਜ ਮਾਰਗ ਮੇਂ ਸ਼ਤ੍ਰੁ ਜਾਨ। ਤਾਤਪਰਯ ਯੇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਾਮਨਾ ਕੋ ਵੈਰੀ ਜਾਨੈਂ ਕਰ ਇਸ ਲੋਕ ਔਰ ਪ੍ਰਲੋਕ ਕੇ ਭੋਗੋਂ ਕੇ ਫਲ ਕੇ ਤਿਆਗ ਕਰਨੇ ਸੇ ਮੋਖਜ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ॥੩੭॥

ਸ੍ਰ੦ धूमेनाव्रियते वह्निर्यथादर्शो मलेन च।
यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम्॥ ३८॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਕਾਮ ਕੀ ਸ਼ਤ੍ਰੁਤਾ ਯੇਹ ਹੈ ਜੈਸੇ ਧੂਮ ਸੇ ਅਗਨੀ ਢਕੀ ਜਾਤੀ ਹੈ ਜੈਸੇ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਮਲ ਸੇ ਢਕਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜੈਸੇ ਜੇਰ ਸੇ ਗਰਭ ਢਕਾ ਰਹਿਤਾ

ਹੈ ਵੈਸੇ ਹੀ ਤਿਸ ਕਾਮ ਸੇ ਯੇਹ ਗਿਆਨ ਢਕਾ ਹੂਆ ਹੈ ਗਰਭ ਕੇ ਊਪਰ ਸੇ ਜੇਰ ਦੂਰ ਕਰਨੇ ਮੇਂ ਥੋੜਾ ਹੀ ਯਤਨ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਯੇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਾਂਤ ਉਤਮ ਕੇ ਲੀਏ ਹੈ ਬੀਚ ਕਾ ਮਧ੍ਯਮ ਕੇ ਲੀਏ ਆਦਿ ਕਾ ਕਨਿਸ਼੍ਟ ਕੇ ਲੀਏ ਹੈ। ਜੇਰ ਕੇ ਭੀਤਰ ਜੋ ਬੱਚਾ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸਕਾ ਨਾਮ ਗਰਭ ਹੈ ॥ ੩੮ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਯੇਹ ਕਾਮ ਮਨ ਕੀ ਏਕ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਔਰ ਅਸਥੂਲ ਸ਼ਰੀਰ ਕੀ ਉਤਪਤੀ ਸੇ ਪੂਰਬ ਇੱਛਾ ਰੂਪੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਸੇ ਮਨ ਰਹਿਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਉਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਮਨਕੀ ਅਸਥੂਲ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ ਕਿੰਤੂ ਅਤੀ ਸੂਖਮ ਬ੍ਰਿਤੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਜਬ ਅਸਥੂਲ ਸ਼ਰੀਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋਕਰ ਜਿਯੋਂ ੨ ਬਢਤਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਵੈਸੇ ਮਨ ਭੀ ਇੱਛਾ ਰੂਪੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕੇ ਸਹਿਤ ਬਢਤਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਛਾ ਰੂਪੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕੇ ਸਹਿਤ ਅਸਥੂਲ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਜਬ ਯੁਵਾ ਅਵਸਥਾ ਮੇਂ ਵਿਸ਼ਯੋਂ ਕੋ ਮਨ ਚਿੰਤਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਤਬ ਅਸਥੂਲ ਤਰ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵਿਖੈ ਭੋਗ ਕਾਲ ਮੇਂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਕੇ ਸਹਿਤ ਅਸਥੂਲਤਮ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਧੂਮ ਸੇ ਅਗਨੀ ਢੱਕੀ ਹੂਈ ਸਾਫ ਨਹੀਂ ਦਿਖਲਾਈ ਦੇਤੀ ਮਲ ਸੇ ਯੁਗਤ ਦਰਪਣ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਕੋ ਗ੍ਰਹਣ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ। ਔਰ ਜੇਰ ਸੇ ਢਕਾ ਹੂਆ ਗਰਭ ਸਰੂਪ ਸੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਵੈਸੇ ਹੀ ਕਾਮ ਸੇ ਢਕਾ ਹੂਆ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਵਾ ਵਿਵੇਕ ਗਿਆਨ ਭੀ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਹੈ। ੩੮ ॥

मू० आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।
कामरूपेण कौंतेय दुःपूरेणानलेन च ॥३९॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਕਾਮ ਨੇ ਗਿਆਨ ਢਕ ਰਖਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਲੋਕ ਔਰ ਪ੍ਰਲੋਕ ਕੇ ਪਦਾਰਥੋਂ ਕੀ ਕਾਮਨਾ ਗਿਆਨ ਕੋ ਉਤਪੰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਨੇ ਦੇਤੀ (ਯੇਹ ਕਾਮ ਗਿਆਨੀ ਕਾ ਨਿਤ ਵੈਰੀ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਅਗਿ-

ਆਨੀ ਜੀਵੋਂ ਕੋ ਭੋਗ ਭੋਗਨੇ ਕੇ ਸਮੇਂ ਪਿਆਰਾ ਮਲੂਮ ਹੋਤਾ ਹੈਂ) ਗਿਆਨੀ ਸਮਝਤਾ ਹੈ ਇਨ ਭੋਗੋਂ ਨੇ ਹੀ ਪਰਮ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸੇ ਵੇਮੁਖ ਕਰ ਰਖਾ ਹੈ ਇਸਸੇ ਗਿਆਨੀ ਕੋ ਭੋਗ ਸਭ ਕਾਲ ਮੇਂ ਵੈਰੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ। ਔਰ ਫਿਰ ਯੇਹ ਕਾਮ ਭੋਗੋਂ ਸੇ ਕਭੀ ਪੂਰਣ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਔਰ ਅਗਨੀ ਕੇ ਸਦਰਸ਼ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਅਗਨੀ ਮੇਂ ਗਿਰੀ ਔਰ ਲਕਰੀ ਡਾਲੀ ਜਾਏ ਉਤਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਯਹੀ ਕਾਮ ਕਾ ਸੁਭਾਵ ਹੈ ਜਿਤਨੇ ੨ ਭੋਗ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲੇਂ ਉਤਨਾ ਹੀ ਬਢਤਾ ਜਾਤਾ ਹੈ॥ ੩੯ ॥

ਸੂ° इंद्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते।
एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्यदेहिनम्॥ ४० ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਅਬ ਕਾਮ ਕੇ ਜੀਤਨੇ ਕਾ ਉਪਾਵ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਇਸ ਕਾਮ ਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਇੰਦ੍ਰੀ ਮਨ ਬੁਧੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਯੇਹ ਕਾਮ ਕੇ ਰਹਿਨੇ ਕੇ ਅਸਥਾਨ ਹੈਂ ਜਿਸਸੇ ਪ੍ਰਿਥਮ ਵਿਸ਼ਯੋਂ ਕੋ ਬਾਹਰਲੇ ਇੰਦ੍ਰਿਯੋਂ ਕੇ ਸਾਥ ਸੰਬੰਧ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਮਨ ਕੇ ਸਾਥ ਪੀਛੇ ਸੇ ਬੁਧੀ ਕੇ ਸਾਥ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇ ਭੋਗੇ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਇਸਸੇ ਜਾਣਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਕਾਮ ਕੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਹੈਂ। ਯੇਹ ਕਾਮ ਇਨ ਦ੍ਵਾਰਾ ਗਿਆਨ ਕੋ ਢਕ ਕਰ ਜੀਵ ਕੋ ਮੋਹ ਲੇਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਕਾਮ ਕੇ ਵਸ ਹੋਕਰ ਜੀਵ ਕਾ ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਵਿਚਾਰ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ॥ ੪੦॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਪਹਿਲੇ ਪੁਰਖ ਕੇ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਕਾ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੀਏ ਕਿਯੋਂ ਕਿ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਕੇ ਜਾਨਣੇ ਕੇ ਬਿਨਾ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਕਾ ਪਕੜਨਾ ਕਠਨ ਹੈ ਉਸਕੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਕੋ ਜਾਨ ਕਰ ਵਸ਼ਜ ਮੇਂ ਲਾਨੇ ਕੇ ਲੀਏ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਇਸ ਕਾਮ ਕਾ ਅਧਿ-ਸ਼ਠਾਨ ਅਰਥਾਤ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਸ਼ਬਦ ਆਦੀ ਵਿਸ਼ਯੋਂ ਕੋ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਾਤੀ ਹੈਂ ਸੰਕਲਪ ਰੂਪ ਮਨ ਹੈ ਨਿਸ਼ਚੇ ਰੂਪ ਬੁਧੀ ਹੈ। ਯੇਹ ਮਨ ਅਪਨੇ ਆਸ਼ਰੇ ਇੰਦ੍ਰੀ ਆਦੀ ਕੇ ਵਿਯਾਪਾਰ ਸੇ ਪੁਰਖੋਂ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕੋ ਆਛਾ-ਦਨ ਕਰ ਲੇਤਾ ਹੈ ਇਸਸੇ ਕਾਮ ਕੇ ਅਧਿਸ਼ਠਾਨ ਕੇ ਜੀਤਨੇ ਕਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ॥ ੪੦ ॥

ਮੂ॰ तस्मात्त्वमिंद्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।
पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ।४१।

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਜਿਸਸੇ ਕਾਮ ਇੰਦ੍ਰੀ ਆ-ਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਰਹਿਤਾ ਹੈ। ਇਸਸੇ ਤੂ ਪਹਿਲੇ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੋ ਰੋਕ ਕਰ ਗਿਆਨ ਔਰ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਇਸ ਪਾਪੀ ਕਾਮ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ॥ ੪੧ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਗੁਰੂਓਂ ਸੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦ੍ਵਾਰਾ ਜੋ ਸੁਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੁਗਤੀਯੋਂ ਸੇ ਤਥਾ ਅਨੁਭਵ ਸੇ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸਕੋ ਵਿਗਿਆਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਹੇ ਭਗਵਨ ਜਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਗਿਆਨ ਸਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨ ਉਤਪੰਨ ਹੋਤਾ ਹੈ ਉਸੀ ਕਾਲ ਮੇਂ ਕਾਰਯ ਕੇ ਸਹਿਤ ਅਗਿਆਨ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਤੋ ਫਿਰ ਕਾਮ ਕੀ ਉਤਪਤੀ ਮਾਤ੍ਰ ਸੇ ਗਿਆਨ ਔਰ ਵਿਗਿਆਨ ਕਾ ਕੈਸੇ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ॥ ਉੱਤਰ – ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਯਦਯਪੀ ਕਾਮ ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤਾ ਤੋ ਭੀ ਕਾਮ ਕਾ ਵਿਸਵਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ ਜਿਸਸੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਮੇਂ ਬਾਂਧਾ ਅਵਸ਼ਜ ਕਰ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਔਰ ਮੁਮੁਖ੍ਹ ਕੋ ਭੀ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮੇਂ ਬਾਂਧਾ ਕਰਤਾ ਹੈ ਇਸ ਲੀਏ ਯੇਹ ਮਾਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਹੀ ਹੈ ॥ ੪੧ ॥

मू० इंद्रियाणि पराण्याहुरिंद्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਐਸਾ ਯਤਨ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ ਜਿਸਸੇ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਵਿਸ਼ਯੋਂ ਸੇ ਰੁਕ ਜਾਏਂ ਔਰ ਮਨ ਜੀਤਾ ਜਾਏ ਇਸ ਆਸ਼ੇ ਕੋ ਲੇਕਰ ਭਗਵਾਨ ਆਸ਼ਰੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਅਸਥੂਲ ਦੇਹ ਸੇ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕੋ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿਯੋਂ ਕਿ ਅਸਥੂਲ ਦੇਹ ਸੇ ਯੇਹ ਸੂਖਮ ਹੈ ਔਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈਂ। ਔਰ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਸੇ ਮਨ ਕੋ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿਯੋਂ ਕਿ ਯੇਹ ਇੰਦ੍ਰੀਯੋਂ ਕਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ਹੈ ਔਰ ਮਨ ਸੇ ਬੁਧੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਸੂਖਮ ਹੈ ਜੋ ਬੁਧੀ ਸੇ ਭੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੈ ਅਰ-ਥਾਤ ਸਭ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਹੈ ਵੈਹ ਆਤਮਾ ਹੈ । ਉਸੀ ਕੋ ਸਭ ਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਪੂਰਣ ਬ੍ਰਹਮ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਪਰਮ ਗਤੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਇਸਸੇ ਬਾਹਿਰ ਕੋਈ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪਦਾ-ਰਥ ਨਹੀਂ ॥ ੪੨ ॥

मू० एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।
जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे कर्मयोगो नाम
तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬੁਧੀ ਸੇ ਪਰਮ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪਰਮ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕੋ ਜਾਨ ਕਰ

ਔਰ ਬੁਧੀ ਸੇ ਮਨ ਕੋ ਆਤਮਾ ਮੇਂ ਲਗਾਕਰ ਦੁਖ ਸੇ ਵਸੀ ਕਰਨੇ ਕੇ ਯੋਗ ਕਾਮ ਰੂਪ ਸ਼ੱਤਰੂ ਕੋ ਮਾਰ ॥ ੪੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਪਹਿਲੇ ਕਥਨ ਕੀਏ ਹੂਏ ਸੂਖਮ ਆਤਮਾ ਕੋ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਸਾਖਯਾਤ ਕਰਕੇ ਔਰ ਉਸੀ ਮੇਂ ਮਨ ਕੋ ਲਗਾ ਕਰ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੇ ਕਾਮ ਰੂਪ ਸ਼ਤ੍ਰੂ ਕੋ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਅਵਿਦਿਆ ਕੇ ਸਹਿਤ ਜੀਤੇ ॥ ੪੩ ॥

ਇਤਿ ਪੰਡਿਤ ਕ੍ਰਿਪਾਰਾਮ ਕ੍ਰਿਤਾਯਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਭਾਖਾਯਾਂ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਤਗੀਤਾ ਟੀਕਾਯਾਂ ਤ੍ਰਿਤੀਯੋ ਅਧਿਯਾਯਾ ॥ ੩ ॥

ओ३म्

चतुर्थ अध्याय।

श्रीभगवानुवाच

मूलम् इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम्।
विवस्वान् मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत्॥ १॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਇਸ ਨ ਨਾਸ਼ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਯੋਗ ਕੋ ਪ੍ਰਿਥਮ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੇ ਆਦਿ ਮੇਂ ਮੈਨੇ ਸੂਰਜ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ ਸੂਰਜ ਨੇ ਮਨੂ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ ਮਨੂ ਨੇ ਇਖਵਾਕੂ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ॥ ੧॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪਹਿਲੇ ਦੋਨੋਂ ਅਧਿਯਾਂਓਂ ਮੇਂ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਔਰ ਉਸਕਾ ਸਾਧਨ ਕਰਮ ਯੋਗ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਆ ਹੈ। ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਲਖਣ ਔਰ ਨਿਵ੍ਰਿ- ਰਤੀ ਲਖਣ ਰੂਪ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਧਰਮ ਸਭ ਵੇਦ ਕਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਯੇਹ ਦੋਨੋਂ ਧਰਮ ਅਨਾਦੀ ਕਹੇ ਹੈਂ ਯਹਾਂ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਔਰ ਕਰਮ ਯੋਗ ਕੋ ਭਿੰਨ ੨ ਸ੍ਰਤਾ ਮੋਖਜ ਕਾ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸਮਝਨਾ ਕਿੰਤੂ ਕੇਵਲ ਏਕ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਹੀ ਮੋਖ ਕਾ ਸਾਧਨ ਇਸ ਲੀਏ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਯੋਗ ਸ਼ਬਦਿ ਮੇਂ ਏਕ ਬਚਨ ਦੀਆ ਹੈ। ਔਰ ਇਸ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਕਾ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਫਲ ਹੈ। ਇਸੀ ਲੀਏ ਯੋਗ ਕਾ ਅਵਵਯੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀਆ ਹੈ॥ ੧॥

मू० एवं परम्पराप्राप्तमिमंराजर्षयोविदुः।
सकालेनेह महता योगो नष्टः परन्तप॥ २॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਰੰਪਰਾ ਸੇ ਇਸ ਯੋਗ ਕੋ

ਰਾਜ ਰਿਖੀ ਜਾਨਤੇ ਹੈਂ। ਇਸਸੇ ਤੂ ਭੀ ਖਯਤ੍ਰੀ ਹੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋ ਭੀ ਉਪਾਇ ਸਹਿਤ ਜਾਨਣੇ ਯੋਗ ਹੈ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਵੈਹ ਯੋਗ ਬਹੁਤ ਕਾਲ ਸੇ ਇਸ ਲੋਕ ਮੇਂ ਛਿਪ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਾਤਪਰਜ ਲੋਗੋਂ ਕੀ ਅਲਪ ਬੁਧੀ ਹੋਨੇ ਸੇ ਔਰ ਭੇਦ ਵਾਦੀ ਹੋਨੇ ਸੇ ਵੇਦੋਕਤ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਸਾਖਿਆਤ ਮੋਖਯ ਕਾ ਸਾਧਨ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਉਸਕਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਤਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ ਮੈਂ ਸਾਖਿਆਤ ਹੂੰ ਇਸੀ ਸੇ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਭੀ ਵਿਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ ਹੈ ॥ ੨ ॥

ਮੂ॰ स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।
भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् । ३ ।

ਭਾਖਾਰਥ–ਜੋ ਯੋਗ ਸੂਰਜ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ ਵੈਹ ਹੀ ਯੇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਯੋਗ ਆਜ ਮੈਨੇ ਤੇਰੇ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿਯੋਂਕਿ ਜਿਸਸੇ ਤੂ ਮੇਰਾ ਭਗਤ ਹੈ ਔਰ ਸਖਾ ਹੈ ਔਰ ਉਤਮ ਹੈ ਔਰ ਗੋਪਣੀਯ ਹੈ॥ ੩ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਸੂਰਜ ਸੇ ਲੇਕਰ ਗੁਰੂ ਸਿਖਯ ਕੇ ਸੰਵਾਦ ਦ੍ਵਾਰਾ ਇਸ ਯੋਗ ਕੋ ਰਾਜ ਰਿਖੀਯੋਂ ਨੇ ਜਾਨਾ ਹੈ ਫਿਰ ਜਬ ਕੁਛ ਧਰਮ ਕੀ ਨਯੂਨਤਾ ਹੋਈ ਤਬ ਯੇਹ ਗਿਆਨ ਯੋਗ ਭੂਤਲ ਮੇਂ ਕਾਮ ਆਦਿਕੋਂ ਮੇਂ ਸਕਤ ਔਰ ਭੋਗੋਂ ਮੇਂ ਲੰਪਟ ਪੁਰਖੋਂ ਨੇ ਖਈਨ ਕਰ ਦੀਆ ਹੈ ਅਬ ਫਿਰ ਤੇਰੇ ਦੁਵਾਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਤ ਹੂੰ ॥ ੩ ॥

अर्जुन उवाच

ਮੂ० अपरं भवतो जन्मपरं जन्म विवस्वतः ।
कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੇ ਬਚਨ ਕੋ ਨ ਠੀਕ ਸਮਝਤਾ ਹੂਆ ਅਰਜੁਨ ਕਹਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਭਗਵਨ ਆਪਕਾ ਜਨਮ ਪੀਛੇ ਅਰਥਾਤ ਦੁਵਾਪਰ ਕੇ ਅੰਤ ਮੇਂ ਵਸੁਦੇਵ ਕੇ ਗ੍ਰਹਿ ਮੇਂ ਹੂਆ ਹੈ ਔਰ ਸੂਰਯ ਕਾ ਜਨਮ ਪਹਿਲੇ ਸਤਜੁਗ ਕੇ ਆਦ ਮੇਂ ਹੂਆ ਹੈ । ਯੇਹ ਮੈਂ ਕੈਸੇ ਜਾਨੂੰ ਕਿ ਤੁਮ ਨੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੇ ਆਦ ਮੇਂ ਸੂਰਯ ਸੇ ਕਹਾ ਹੈ। ਤਾਤਪਰਜ ਇਸ ਅਰਜੁਨ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸੇ ਯੇਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਜੁਨ ਕੋ ਅਭੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੂਆ ਜਿਸਸੇ ਅਨਾਦੀ ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਕੋ ਅਬ ਭੀ ਵਸੁਦੇਵ ਕਾ ਪੁਤ੍ਰ ਜਾਨਤਾ ਹੈ ॥ ੪ ॥

श्रीभगवानुवाच

ਮੂ० बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तवार्जुन ।
तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਰਜੁਨ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਾ ਉੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ । ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਜਨਮ ਵਿਤੀਤ ਹੂਏ ਹੈਂ ਔਰ ਤੇਰੇ ਭੀ ਬਹੁਤ ਵਿਤੀਤ ਹੂਏ ਹੈਂ ਉਨ ਸਭ ਕੋ ਮੈਂ ਸਰਬਗਜ ਈਸ਼੍ਵਰ ਹੋਨੇ ਸੇ ਜਾਨਤਾ ਹੂੰ । ਔਰ ਤੂੰ ਅਲਪਗਜ ਹੋਨੇ ਸੇ ਨਹੀਂ

ਜਾਨਤਾ ॥ ੫ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਤੇਰੇ ਜਨਮ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਅਧੀਨ ਹੈਂ ਇਸੀ ਸੇ ਤੇਰੇ ਸ਼ਰੀਰ ਸਭ ਜਨਮੋਂ ਮੇਂ ਪੰਚ ਭੂਤੋਂ ਸੇ ਹੈਂ ਔਰ ਜਨਮ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਇਸੀ ਸੇ ਮੇਰੇ ਸ਼ਰੀਰ ਸ਼ੁਧ ਸਤਿਵ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮਾਯੋਪਹਿਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਇਤਨਾ ਹੀ ਜੀਵ ਈਸ਼ਵਰ ਕਾ ਭੇਦ ਹੈ ਜੀਵ ਕਰਮੋਂ ਸੇ ਬਾਂਧਾ ਹੂਆ ਹੈ ਈਸ਼ਵਰ ਕਰਮੋਂ ਸੇ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਜੀਵ ਕਾ ਭੋਗ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਅਧੀਨ ਹੈ ਇਸ ਲੀਏ ਜੀਵ ਪ੍ਰਤੰਤ੍ਰ ਹੈ ਈਸ਼ਵਰ ਕਰਮੋਂ ਕੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਇਸੀ ਸੇ ਵੋਹ ਸਵਤੰਤ੍ਰ ਹੈ। ੫ ॥

ਮੂ० अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन्।
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभावाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥

ਭਾਖਾਰਥ–ਜਬ ਈਸ਼੍ਵਰ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਜਨਮ ਆਦੀ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੈ ਤੋ ਉਸਕਾ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਜਨਮ ਕੈਸੇ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ ਐਸੀ ਅਰਜੁਨ ਕੀ ਸ਼ੰਕਾ ਕੋ ਦੂਰ ਕਰਤੇ ਹੂਏ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਹੈ ਆਤਮਾ ਜਿਸਕਾ ਐਸਾ ਮੈਂ ਅਜਨਮਾ ਭੀ ਹੂਆ ੨ ਔਰ ਭੂਤੋਂ ਕਾ ਈਸ਼੍ਵਰ ਭੀ ਹੂਆ ੨ ਅਪਨੀ ਮਾਯਾ ਕਾ ਆਸ਼ਰੇ ਕਰਕੇ ਅਪਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦ੍ਵਾਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤਾ ਹੂੰ ॥ ੬ ॥

॥ ਟੀਕਾ ॥

ਪ੍ਰਸ਼ਨ—ਜੀਵੋਂ ਕੋ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਆਦਿਕੋਂ ਕਾ ਬੰਧਨ ਹੋਨੇ ਸੇ ਉਨ ਕੇ ਜਨਮ ਆਦਿਕ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੋ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਕਾ ਬੰਧ ਨਹੀਂ ਇਸਸੇ ਜਨਮ ਆਦਿਕ ਭੀ ਈਸ਼੍ਵਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਹੋਤੇ ਤੋ ਫਿਰ ਆਪ ਕੈਸੇ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹਮਾਰੇ ਭੀ ਬਹੁਤ ਜਨਮ ਹੂਏ ਹੈਂ। ਉੱਤਰ—ਭਗਵਾਨ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਨਵੀਨ ਦੇਖਕੇ ਸੰਬੰਧ ਕਾ ਨਾਮ ਜਨਮ ਔਰ ਦੇਹ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕਾ ਨਾਮ ਮਰਨ ਹੈ। ਉਨ ਦੋਨੋਂ ਕੇ ਮਿਲਾਪ ਸੇ ਮੈਂ ਰਹਿਤ ਹੂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਅਨੇਕ ਸ਼ਕਤੀਯੋਂ ਵਾਲੀ ਮਾਯਾ ਕੋ ਅਪਨੇ ਅਧੀਨ ਕਰਕੇ ਲੋਕੋਂ ਕੇ ਉਪਕਾਰ ਕੇ

ਲੀਏ ਮੈਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਤਾ ਹੂੰ। ਉਨ ਜੀਵੋਂ ਕੀ ਤਰਹ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਜਹੀਂ ਕਿਯੋਂਕਿ ਮੈਂ ਜਨਮ ਮਰਨ ਸੇ ਰਹਿਤ ਹੂੰ ॥ ੬ ॥

ਮੂ॰ यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत।
अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥७॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਕਿਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਆਪਕਾ ਜਨਮ ਹੋਤਾ ਹੈ ਐਸੇ ਅਰਜੁਨ ਕੇ ਤਾਤਪਰਯ ਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਹੇ ਅਰ-ਜੁਨ ਜਿਸ ੨ ਕਾਲਮੇਂ ਲੌਕਿਕ ਬੇਦਿਕ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਧਰਮ ਕੀ ਹਾਨੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਔਰ ਪਾਪ ਬਢ ਜਾਤਾ ਹੈ ਉਸ ਕਾਲ ਮੇਂ ਮੈਂ ਆਤਮਾ ਕੋ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ਅਰਥਾਤ ਅਵਤਾਰ ਲੇਤਾ ਹੂੰ ॥ ੭ ॥ ॥ ਟੀਕਾ ॥

ਹੇ ਅਰਜੁਨ ਮੇਰੇ ਅਵਤਾਰ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਹੈਂ। ਏਕ ਨਿਤਯ, ਦੂਸਰਾ ਨੈਮਿਤਿਕ, ਨਿਤਯ ਅਵਤਾਰ ਸਾਧੂ ਵਿਰਕਤ ਗਿਆਨੀ ਮਹਾਤਮਾ ਹੈਂ ਔਰ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਆਦਿਕ ਨੈਮਿਤਿਕ ਅਵਤਾਰ ਹੈਂ। ਨਿਤਯ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਕਿਸੀ ਨਮਿਤ ਕੋ ਲੇਕਰ ਹੋ ਔਰ ਨੈਮਿਤਿਕ ਉਸਕੋ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ ਜੋ ਨਮਿਤ ਅਰਥਾਤ ਕਲਪਿਤ ਪਾਖੰਡ ਮਾਰਗ ਕੇ ਲੀਏ ਹੋ ॥ ੭ ॥

ਮੂ॰ परित्राणाय साधूनां विनाशाय दुष्कृताम्।
धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥ ८ ॥

ਭਾਖਾਰਥ—ਅਵਤਾਰ ਲੇਨੇ ਕਾ ਔਰ ਭੀ ਹੇਤੂ ਕਹਿਤੇ ਹੈਂ। ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਕੀ ਰਖਯਾ ਕੇ ਲੀਏ ਔਰ ਦੁਸ਼ਟੋਂ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕੇ ਲੀਏ ਯੁਗ ੨ ਮੇਂ ਅਰਥਾਤ ਸਤਿਯੁਗ ਆਦੀ ਹਰ ਏਕ ਯੁਗਮੇਂ ਮੈਂ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਣ ਕਰਤਾ ਹੂੰ ॥ ੮ ॥